

Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

PC II 102/1942/1943

11981002052,2

COBIS 0

MSB. Sp. 2052/81

42-15-2

1942, XIII, 2

42-15-2

1942, XIII, 2

МАКЕДОНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

издава

МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ГОДИНА XIII, кн. 2.

2052/87
REVUE MACÉDONIENNE

ÉDITION

DE L'INSTITUT SCIENTIFIQUE MACÉDONIEN

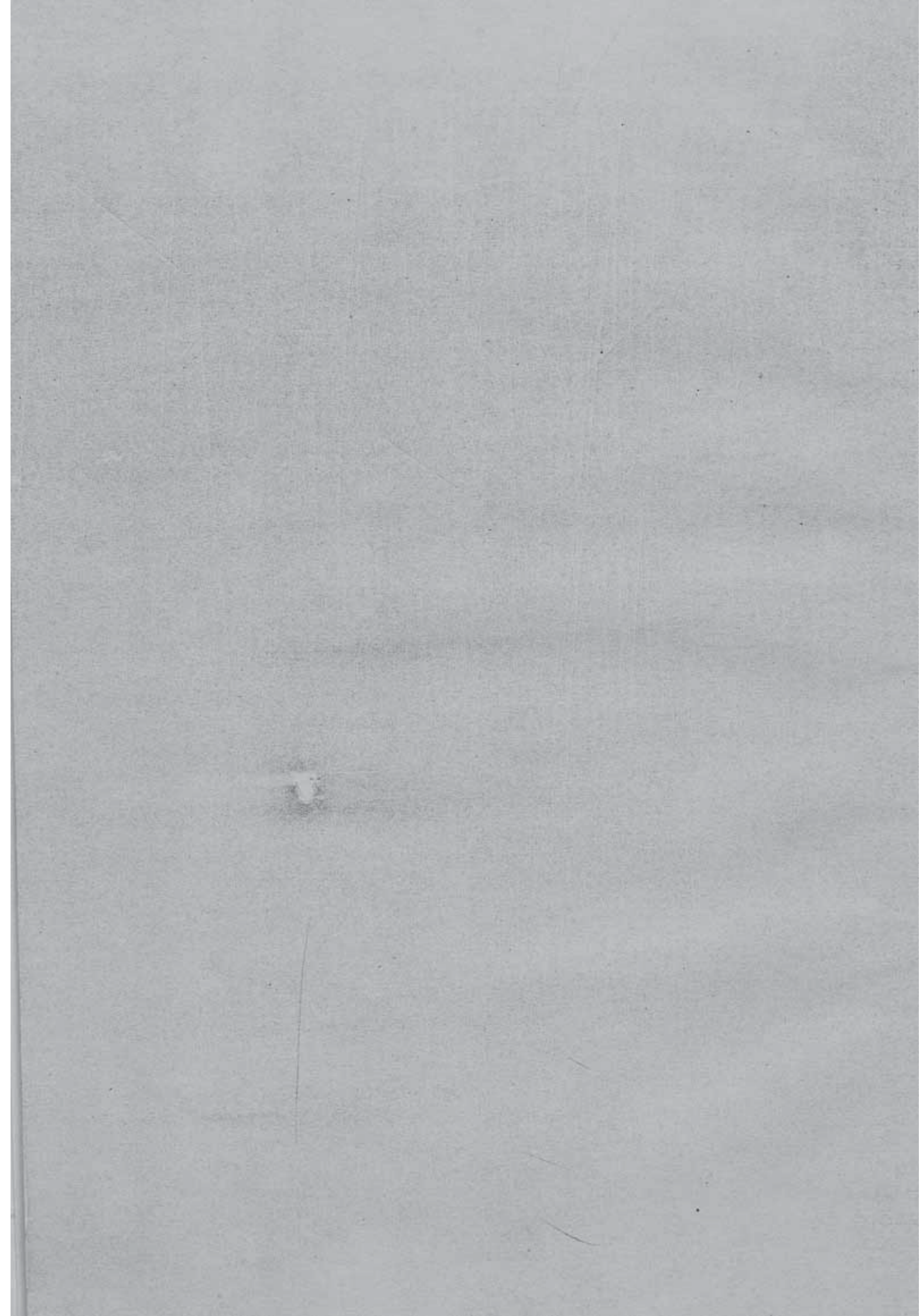
ANNÉE XIII, FASC. 2.

СОФИЯ — SOFIA

ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — IMPRIMERIE DE LA COUR

1942

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
Н. Мавродиновъ, Археологични и художествено исторични изследва- ния изъ Македония	1
Ив. Дуйчевъ, Прояви на народностно самосъзнание у насъ презъ XVII вѣкъ	26
П. Динековъ, Македония въ преписката на проф. М. Дриновъ. . .	52
Ив. Снѣгаровъ, Единъ преписъ на Паисиевата история въ Прео- браженския манастиръ	85

Рецензии и книжовни вестн

П. Дървинговъ, полковникъ о. з. Море и суша. Морски брѣгове и хивтерландъ. — Рец. Ив. С.	125
Ив. Дуйчевъ, Преписката на папа Инокентия III съ българитѣ. Го- дишникъ на Истор.-филол. факултетъ, т. 38. София 1942. — Рец. Ив. С.	126
Нови книги за Македония, — Рец. П. Динековъ	128
Н. Обретенковъ, Спомени за българскитѣ въстания. Уводъ и редак- ция на проф. М. Арнаудовъ. София 1942. — Рец. П. Динековъ	130
Ст. Чилингировъ, Какво е далъ българинътъ на другитѣ народи. София 1942. — Рец. К. Младеновъ	132
Maximilian Braun, Die Slaven auf dem Balkan bis zur Befreiung von den türkischen Herrschaft. Leipzig 1941. — Рец. Д. Ярановъ .	134
Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland. S. A. aus den Abhandlun- gen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. 1941. — Рец. Д. Ярановъ	136
Lebensraumfragen europäischer Völker. B. I: Europa; B. II: Europas koloniale ergänzungsräume. Herausgegeben v. Prof. Dr. K. Diet- zel, Prof. Dr. O. Schmieder u. Prof. Dr. H. Schmittheuner. Leip- zig 1941. — Рец. Д. Ярановъ	139
Al. Rosetti, Istoria limbii române III. Limbile slave meridionale. Bucu- resti 1940. — Рец. К. Мирчевъ.	143
Ιδ. Π. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκια μελετήματα. 1. Αί περί τόν Στρυμόνα καί τῆς Θεσσαλονίκης ὁλαρικά εἰσευήσεις κατά τόν μέσον αἰῶνα. — Рец. Ив. Дуйчевъ	146
Βασίλειον Πετρούβια, Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἀθήναι 1938. — К. Младеновъ	150
Френско резюме	154

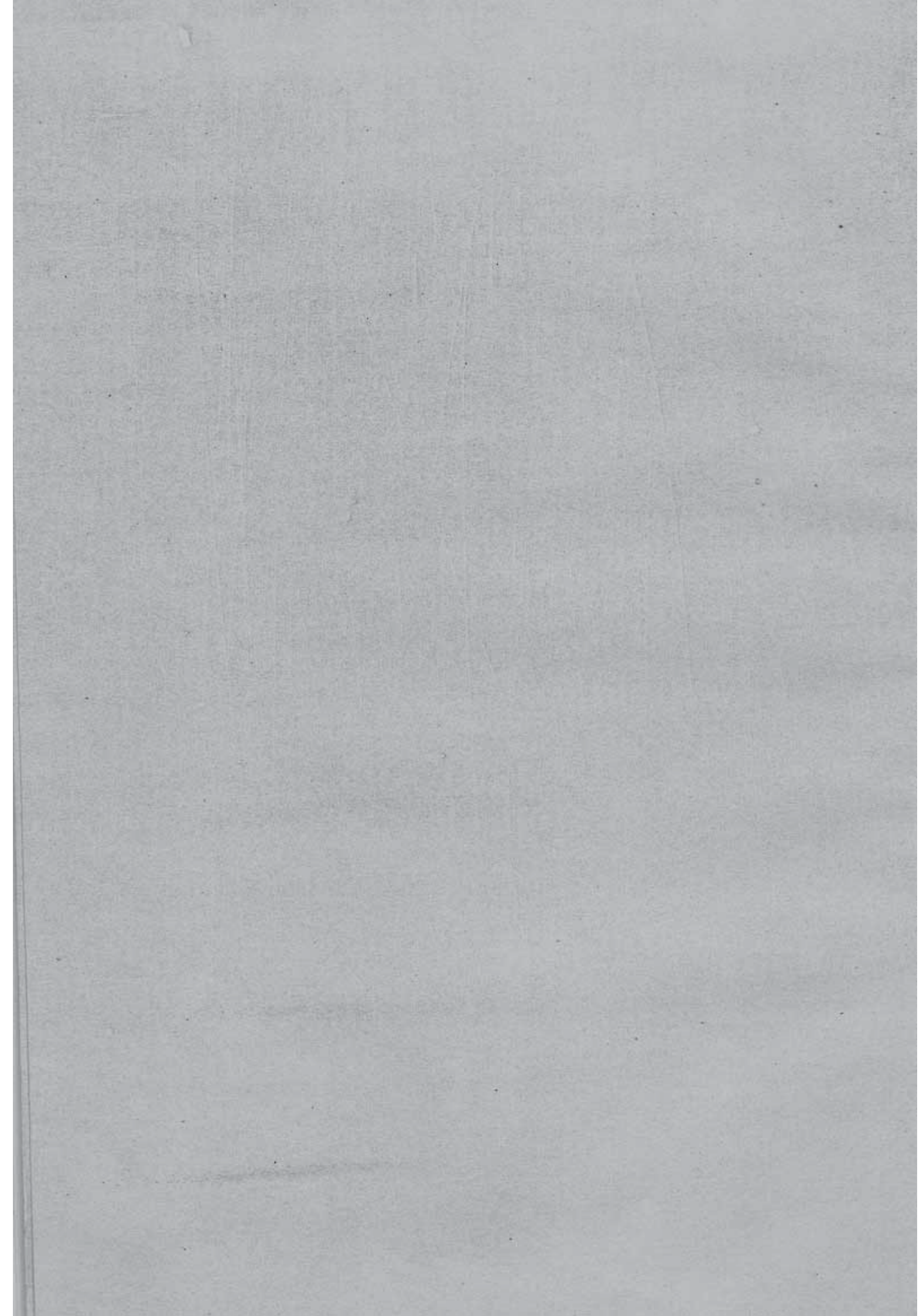

TABLE DES MATIÈRES

	Pages
N. Mavrodinov, Recherches archéologiques en Macédoine	1
iv. Douïtchev, Preuves de conscience nationale chez les Bulgares pendant le XVII ^e siècle	26
P. Dinekov, La Macédoine dans la correspondance du prof. M. Drinov	52
iv. Snégarov, Une copie de l'histoire de Paisy conservée au monastère Preobrajenie	85

Comptes rendus et Nouvelles littéraires

P. Dervingov, Mer et Terre, Rivage et Hinterland. Sofia 1942. — C. r. d'iv. S.	125
iv. Douïtchev, La correspondance du pape Innocent III avec les Bulgares. Annuaire de la Faculté hist.-phil. t. 38, Sofia. — C. r. d'iv. S.	126
Nouveaux livres sur la Macédoine. — C. r. de P. Dinekov	128
N. Obretenov, Souvenirs des insurrections bulgares. Sofia 1924. — C. r. de P. Dinekov	130
St. Tchilinguirov, Ce que le Bulgare a donné aux autres peuples. Sofia 1941. — C. r. de K. Mladénov	132
Maximilian Braun, Die Slaven auf dem Balkan bis zur Befreiung von der türkischen Herrschaft. Leipzig 1941. — C. r. de D. Jaranov.	134
Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland. S. A. aus den Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften 1941. — C. r. de D. Jaranov.	136
Lebensraumfragen europäischer Völker, B. I Europa. B. II: Europas koloniale Ergänzungsräume. Herausgegeben v. Prof. Dr. K. H. Dietzel, prof. Dr. Schmieder u. Prof. Dr. H. Schmittheuner. Leipzig 1941. — C. r. de D. Jaranov.	139
A. Rosetti, Istoria limbii române III. Limbile slave meridionale. București 1940. — C. r. de K. Mîrchev.	143
Στ. Π. Κυριακίδης, Θεσσαλονικία μελετήματα. I. Αί περί τόν Στρουμόνα καί τήν Θεσσαλονίκην ολαβικάί εισαγήσεις κατά τόν μέσον αἰῶνα . . . Salo- nique 1939. — C. r. d'iv. Doultchev	146
Βασυλείου Πετρούνια, Ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Athènes 1938. — C. r. de C. Mladenov	150
Communications des articles de la Revue en français.	154

АРХЕОЛОГИЧНИ И ХУДОЖЕСТВЕНО ИСТОРИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ИЗЪ МАКЕДОНИЯ

Отъ Никола Мавродиновъ

Въ края на месецъ септемврий и първата половина на октомврий 1941 год. предприехъ, съ сръдствата на Българския археологически институтъ, научна обиколка изъ старитѣ църкви и манастири въ Македония. Тѣй като тѣ сж многобройни, а времето, съ което разполагахъ недостатъчно, за да проуча и дори само да посетя всичкитѣ, азъ избрахъ нѣколко групи паметници за предметъ на своята обиколка, като решихъ да се занимаая съ останалитѣ при едно второ, а евентуално и трето пътешествие. Изследвания на македонскитѣ църкви и манастири сж правени много пжти, следъ Милюкова¹⁾ и Кондакова²⁾. Критическо издание на старитѣ македонски църкви отъ XIV в. намираме въ книгата на Millet — *L'Art serbe. Les églises* (Paris. 1919). Въ тая книга македонското строително изкуство, презъ кратката епоха на сръбското владичество, е за пръвъ пътъ разгледано художествено-исторично, но и за пръвъ пътъ то е отдадено на гения на сръбскитѣ архитекти и въведено въ школа наречена „школа на византийска Сърбия“. Отъ друга страна първитѣ проучвания на стари стенописи намираме въ книгата на Millet — *Recherches sur l'iconographie de l'évangile* (Paris, 1916), гдето творчеството на македонскитѣ иконописци образува „македонска“ школа въ византийската живопись. Пъленъ критиченъ репертоаръ на измисленитѣ или съобщени църкви отъ тая областъ до XII в. отъ архитектурна, историческа и църковно-исторична гледи точка направи г-жа Вѣра Иванова³⁾.

¹⁾ П. Н. Милюковъ, Християнскія древности Западной Македоніи, Извѣстія Рус. Арх. И-та К-4, IV, 1899, стр. 21 сл.

²⁾ Н. П. Кондаковъ, Македонія, Археол. путешествіе, Спб., 1909.

³⁾ В. Иванова, Стары църкви и манастири въ българскитѣ земи (IV—XII в.), Годишникъ на Народния музей, 1922—25, стр. 423 сл.

Сръбскитѣ археолози и архитекти проучиха отдѣлно много църкви отъ 1920 до 1940 год., но тѣхнитѣ изследвания бѣха главно възъ основа на заключенията на Мийе. Тѣ не засегнаха художествено-исторично неговитѣ анализи, а и не се интересуваха отъ тая страна на въпроса, която бѣше решена за тѣхъ само въ единъ смисълъ. На неговата теория за сръбската принадлежностъ на македонското строително изкуство се противопоставихъ решително¹⁾, като доказахъ, че школата на „византийска Сърбия“ нѣма нищо общо съ сръбската архитектура, чиито паметници въ Рашка познаваме достатъчно, и че тя продължава по планове и форми по-старата мѣстна архитектура и се дължи на гения на мѣстнитѣ македонски майстори.

Когато започнахъ своето пътешествие, раздѣлихъ мислено македонскитѣ църкви на три групи. Къмъ първата спадаха паметницитѣ, които можеха да бждатъ датувани отъ епохата на първото българско царство и които бѣха издадени отъ Милюкова, Кондакова, отъ Мийе, или отъ архитекта Злоковичъ²⁾ Тѣхнитѣ планове, направата имъ и стиловитѣ имъ особености трѣбваше да бждатъ провѣрени. Азъ бѣхъ издалъ вече частъ отъ тѣхъ безъ да ги видя, като вземахъ на довѣрие отъ трудоветѣ на горепоменатитѣ учени всички сведения, възъ основа на които правихъ своитѣ заключения.

Въ втората група влизаха паметницитѣ отъ XI до края на XIII вѣкъ. Нѣкои отъ тѣхъ не бѣха датувани, нѣкои не бѣха добре разбрани, въ конструкцията на други имаше мжчно-обясними особености. Тѣ бѣха за мене извънредно важни, тъй като, отъ една страна продължаватъ старата традиция установена отъ времето на първото българско царство, а отъ друга страна подготвятъ архитектурата на XIV вѣкъ.

Въ третата група спадаха именно църквитѣ отъ XIV вѣкъ, разположени почти всички въ северна Македония, въ областитѣ на Куманово и Скопие. Тѣ бѣха сжщо издавани много пжти, но и въ тѣхъ имаше особености, които изследванията на другитѣ учени оставаха необяснени. Трѣбваше да ги видя и

¹⁾ Н. Мавродиновъ, Еднокорабната и кръстовидната църква по българскитѣ земи до края на XIV вѣкъ, София, 1931, стр. 83 сл.; Н. Мавродиновъ, Старата църковна архитектура въ Македония, Бълг. Ист. Библ., V, I, стр. 76 сл.

²⁾ М. Злоковичъ, Старинар, 1924—1925, 125 сл.

тѣхъ. Задача отъ първостепенна важность се слага предъ насъ, когато мислимъ за тия северомакедонски области. Всички издадени паметници тукъ, съ изключение на две църкви въ Младо и Старо Нагоричино, бѣха датувани отъ XIV вѣкъ — като че преди епохата на сръбското владичество не е съществувало нищо. Ние бѣхме сигурни, че това не е вѣрно. Трѣбваше да се издирятъ въ тая област по-старитѣ паметници, трѣбваше да се възстанови художествената история на вѣковетѣ преди тоя вѣкъ.

Не подозирахъ съществуването на една четвърта група отъ паметници, която открихъ презъ време на самото пътуване и която се указа не по-малка важна и интересна отъ останалитѣ. Тя е групата на огромнитѣ базилики отъ епохата на нашето Възраждане. Ние сме подготвени да видимъ въ Македония хубави рѣзби, хубави икони, но за архитектурата отъ тая епоха не знаехме нищо.

Не подозирахъ също, че мога да открия неоткрити още паметници, невидени отъ многобройнитѣ пътешественици и изследвачи. Но това се случи, презъ времето на краткия ми престой изъ селата и градоветѣ на Македония нѣколко пъти и разбрахъ самъ, на самото мѣсто, че тая българска област трѣбва да бѣде изследвана основно, че тя крие още много неизвестни и непознати църки и стенописи, крепости и замъци.

Естествено, не можахъ да изследвамъ напълно дори тия паметници, които посетихъ. Проучването на стенописитѣ, иконитѣ и рѣзбитѣ изисква безкрайно много повече време отколкото двадесетъ и петътъ дена, съ които разполагахъ. Ако бѣхъ седналъ да проуча основно една само отъ тия църкви, тѣ не биха ми стигнали. Това мое пътешествие бѣше само една рекогносцировка. Като такава го предлагамъ тукъ и тъкмо затова възприехъ, за да опиша откритията си, старата форма на научнитѣ пътешествия, като спазихъ за реда на изложението перипетитѣ на своя маршрутъ. Азъ тръгнахъ отъ Куманово и Кумановско, прехвърлихъ се въ Скопие и обиколихъ околността му, отъ тамъ отидохъ въ Велесъ и велешкитѣ манастири, въ Шипъ, въ Прилепъ и Прилепско, въ Битоля и завършихъ пътешествието си въ Охридъ.

I.

Куманово и Кумановско

Градъ Куманово. Младо-Нагоричино, Старо-Нагоричино.
Монастиръ Забълъ. Матейче.

Градътъ Куманово бѣше за мене само центърътъ, отъ който, на изтокъ и на западъ, трѣбваше да предприема пѣтешествията си. Знаехъ, че той не представя никакъвъ интересъ отъ археологична или художествено-исторична гледна точка и повече случайно, отколкото нарочно, потърсихъ да видя църквата Св. Никола. Бѣхъ изненаданъ обаче. Натъкнахъ се за пръвъ пѣтъ на единъ паметникъ отъ епохата на българското Възраждане въ Македония и то на единъ хубавъ паметникъ. Църквата е строена въ 1852 год. Тя е трикорабна базилика, безкуполна, съ шесть чифта много високи дървени колони, замазани съ хоросанъ, за да дадатъ впечатление на каменни колони. Срѣдниятъ корабъ е покритъ съ четири, сжщо така дървени, широки слѣпи куполи, между които има напрѣчни пояси. Страничните кораби сж покрити съ дървени цилиндрични сводове. Стенитѣ на църквата обаче сж каменни. Къмъ третѣ кораба, отъ западъ, сж отворени два етажа отъ галерии. Долната галерия има три полукръгли затворени балкончета. Тя продължава и отстрани, но страничните галерии, не се вдаватъ въ страничните кораби. Западнитѣ лежатъ надъ една подпорна, отворена къмъ двора, галерия. Долниятъ етажъ на страничните образува сжщо отворена къмъ двора галерия, чието дъно е образувано отъ стенитѣ на църквата. Така вътре църквата има галерии на първия етажъ отъ западъ, югъ и северъ и галерия на втория етажъ отъ западъ, а отвънъ тя е заобиколена съ открити навънъ тремове на нивото на земята. Надъ тия тремове се намиратъ галериитѣ, които гледатъ навътре. Тая особена конструкция е извънредно интересна отъ архитектурно гледище.

Вжтрешнитѣ галерии сж заградени съ балюстради къмъ корабитѣ и на тия балюстради се опиратъ малки красиви колонки свързани съ полукръгли арки. Външнитѣ галерии иматъ голѣми аркади върху четвъртити каменни пиластри. Иконитѣ на иконостаса сж подписани отъ дебърския майсторъ Дичо Зографъ и датувани отъ 1856 год. Слѣпитѣ куполи, странич-

нитѣ тимпани подѣ тѣхъ и пандантивитѣ сж изписани съ силно потѣмнѣли стенописи.

Отъ Куманово се опжитихъ най-напредъ къмъ чисто българското село Младо-Нагоричино, раздѣлено на махали, които заематъ общо едно пространство съ дължина около 2 клм. Три чукара го раздѣлятъ на ширина и край тѣхъ сж били разположени старитѣ гробища. Споредъ мѣстната легенда, тукъ е имало около 15 църкви. Запазена напълно е само църквата Св. Георги. Две други — Св. Петка и Св. Никола — сж полуразрушени. Църквата Св. Георги, която се намира до самото шосе отъ Куманово за Кюстендилъ (обр. 1), е много известна между историчитѣ на изкуството на нашия полуостровъ. Тя е издавана много пжти и датувана отъ различни епохи¹⁾ — отъ XI в., отъ XIV в., а напоследък²⁾ и отъ началото на XV вѣкъ. Не се очудвамъ никакъ, че В. Петковичъ³⁾ я поставя въ XIV вѣкъ, защото тенденцията му да включи тоя паметникъ въ сръбската архитектура е явна. За тая датировка той нѣма никакви научни доводи. Той се води по Кондакова, чиято фантазия създаде отъ младонагоричинскитѣ църкви гробници на сръбскитѣ крале⁴⁾. Много по-сериозна е работата на Николай Окуневъ⁵⁾. Той е спрѣлъ вниманието си на особената направа на прозорцитѣ на църквата и на издѣланитѣ по тѣхнитѣ колонки и тимпани декоративни релефи. Той отбелязва съ право известни източни елементи въ тѣхъ, свършено необичайни за тукашната архитектура, но, както ще видимъ следъ малко, той взема погрѣшно нѣкои отъ тия източни черти за армено-грузински и погрѣшно заключава, че църквата е строена отъ арменци въ XI в. Не по-малко сериозна е статията на Милое Васичъ⁶⁾ насочена

¹⁾ В. Иванова, Стари църкви и манастири по българскитѣ земи (IV—XII в.), Годишникъ нар. музей, 1922—925 г., стр. 515 сл.; Гласник Скоп. науч. д-ва, I, 1926, 485; XI, 1932, 220.

²⁾ M. Vasić, La date de l'église de Mlado Nagoricino, Mélanges Charles Diehl, II, Paris, 1930, 231 сл., печатано и на сръбски въ Прилози, X, 1930, стр. 1—71.

³⁾ V. Petković, Les monuments de l'ancien art serbe en Macédoine, въ Belić, La Macédoine, В. Иванова, изд. м.

⁴⁾ Н. П. Кондаковъ, Македонія, стр. 195.

⁵⁾ Н. Л. Окуневъ, Нѣкоторыя черты восточныхъ вліяній въ сръбско-македонскомъ искусствѣ южныхъ славянъ, Сборникъ Златарска, София, 1925, стр. 229 сл.

⁶⁾ M. Vasić, изд. съч.

срещу теорията на Окунева. Като тръгва отъ правата мисълъ, че майсторитѣ на Младо-Нагоричино сж копирали въ много отношения църквата въ съседното село Старо-Нагоричино сръбскиятъ ученъ търси успоредици на различнитѣ мотиви по прозорцитѣ на църквата въ сръбскитѣ църкви по Морава отъ епохата на деспотъ Стефана Лазаревичъ и я датува между 1406—1407 и 1427 год. т. е. отъ началото на XV-я вѣкъ. Тѣй като територията, къмъ която спада тя, е била владение на кюстендилския деспотъ Константинъ, следъ чиято смъртъ кюстендилското деспотство пада въ ржцетѣ на турцитѣ, Ми-

Обр. 1. — Църквата Св. Георги въ Младо Нагоричино отъ с. и.

лое Васичъ се сили да докаже, че Младо-Нагоричино е влизало въ предѣлитѣ на деспотството на Стефана Лазаревичъ. За да ни стане съвършено ясно, че неговитѣ анализи и датировката му сж погрѣшни азъ ще опиша църквата Св. Георги, а сжщо и дветѣ полуразрушени църкви Св. Никола и Св. Петка.

Църквата Св. Георги (обр. 2) въ Младо-Нагоричино е кръстовидна църква отъ „сложния“ типъ, т. е. кръстовидна църква съ предапсидно пространство (обр. 3). Нейниятъ планъ обаче, както и покривната ѝ направа, сж съвършено особени. Куполътъ е замѣненъ съ елипсовидна калота и тая ѝ черта я отдѣля съвършено отъ всички познати намъ църкви отъ XI в.

до края на XVI вѣкъ. Не че калотитѣ не съществуватъ презъ тая епоха. Ние ги виждаме надъ притворитѣ на доста балкански храмове. Въ срѣдата на църквата обаче всички кръстовидни църкви иматъ високъ куполъ поставенъ на цилиндриченъ или призматиченъ барабанъ, освѣтенъ отъ прозорци. Въ плана тоя куполъ опредѣля, до срѣдата на XIV вѣкъ, точенъ квадратъ. Втората странна черта на църквата е тая, че предапсидното пространство не е засводено по-низко. То е отдѣлено въ сводеветѣ на страничнитѣ кораби съ напрѣчни арки (тая особеностъ Васичъ не е забелязалъ), но тия сводове, както и

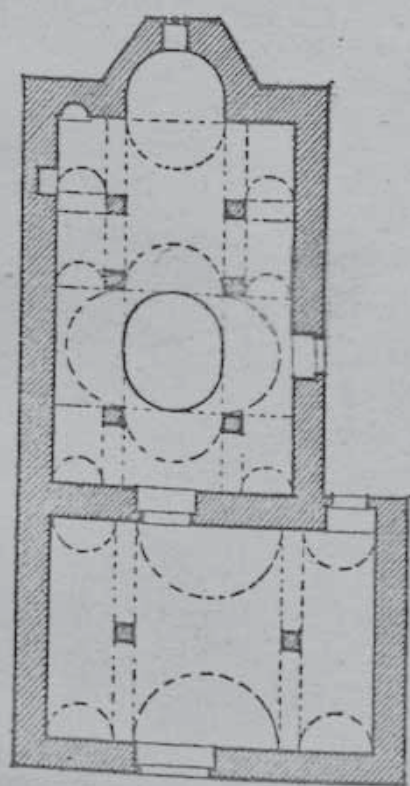

Обр. 2. — Църквата Св. Георги въ Младо Нагоричино отъ ю. и.

сводътъ на срѣдния корабъ, сж на еднаква височина съ останалитѣ. Шестъ стѣлпа поддържатъ вътре системата отъ сводове и калотата. Рамената на кръста сж покрити съ цилиндрични сводове. Двата западни стѣлпа сж скачени съ надлъжни арки съ западната стена, гдето аркитѣ падатъ на консоли. Източнитѣ подкалотни стѣлпове сж скачени съ надлъжни арки съ приапсиднитѣ стѣлпове, които отъ своя страна се скачватъ съ източната и съ надлъжнитѣ стени. Аркитѣ падатъ на консоли навсѣкжде, гдето допиратъ до стенитъ на църквата.

Притворътъ ѝ е сжщо така необикновенъ. Той е по-широкъ отъ нея — издава се отъ южната ѝ страна. Неговата направа е самостоятелна. Три надлъжни цилиндрични свода го по-

криватъ, раздѣлени помежду си съ по две надлъжни арки, които въ срѣдата падатъ на четвъртити стълпове. Той има две врати. Причината за издължаването му къмъ югъ трѣбва да се търси въ факта, че къмъ южната фасада е билъ прилепенъ дървенъ навесъ — открита галерия на дървени колони. На тая фасада, се издаватъ две консоли, които, както забелязва Васичъ, сж служили да подпиратъ покрива на тая галерия. Подобенъ навесъ е имало и на северната фасада, гдето кон-

Обр. 3. — Планъ на църквата Св. Георги въ Младо Нагоричино

солитѣ сж сжщо запазени. Поставянето на дървени галерии около една така добре градена църква е още една отъ страннитѣ черти на нашия паметникъ. Не по-странны сж обаче, и останалитѣ. На южната фасада ниско има два прозореца и тия прозорци сж правоъгълни, а не сж аркирани, като обикновенитѣ прозорци по нашитѣ земи отъ XI до XIV вѣкъ. Тѣ нѣматъ и тимпани. Подобенъ прозорецъ има и на западната фасада. Южната врата на самата църква, както и западната и източната на притвора сж сжщо правоъгълни. Надъ южната врата нѣма дори и тимпанъ. Тимпанътъ на западната е вграденъ въ стената. Въ замѣна на това, жглитѣ на горнитѣ имъ прагове сж профилирани (обр. 4). Тия на източната врата иматъ вгълбини (мульори) и пръчки (торуси), докато на южната се виждатъ двата, пресѣчени съ правата линия на прага, края на

понижена арка. Вгълбини и пръчки сж скулптирани и по горнитѣ жгли на западната врата. Тѣ образуватъ въ нея консоли, на които се опира горниятъ прагъ. На дветѣ останали врати жглитѣ сж изваяни въ самитѣ прагове и не образуватъ консоли, както погрѣшно мисли Васичъ. Тия профилировки на горнитѣ жгли не се виждатъ сжщо въ никоя църква отъ X до XIV вѣкъ въ самата Македония. Интересни сж, сжщо така и прозорцитѣ подъ третѣ фронтона на църквата, както и самитѣ

фронтони, обхванати отъ широки полукръгли двустъпални арки, чиито пети падатъ отъ дветѣ страни пакъ на консоли (обр. 5 и 6). Долното стъпало на тия арки е отъ тухли, докато горното е цѣлото отъ камъкъ. Въ това каменно стъпало обаче единъ черенъ камъкъ отъ базалтъ се редува на западната фасада съ два бѣли отъ туфъ, а на южната съ единъ бѣлъ камъкъ. Така градежътъ на горнитѣ стъпала на тия арки прави впечатление на смѣсенъ градежъ. Тая форма съществува въ мо-

Обр. 4. — Църква Св. Георги въ Младо Нагоричино. Юженъ входъ въ църквата и източенъ входъ въ притвора ѝ

хамеданската архитектура. Тамъ гдето базалтътъ е липсвалъ, турскитѣ строители сж боядисвали съ чернѣо камънитѣ на аркитѣ презъ единъ. Ние виждаме тая особенностъ на градежа на турскитѣ джамии и тюрбета още въ времето на султанъ Селима I (1512—1520) и на султанъ Сюлеймана I (1520—1566)¹⁾. По самитѣ прозорци обаче има още повече мотиви, които се виждатъ въ турската архитектура.

¹⁾ С. Gurlitt, Die Baukunst Konstantinopels, II, Tafelband, Berlin, 1912, табл. 19 а; 19 с; 26 а; 19 г; 19, 1; 20 а; 21 с и др.

Обр. 5. — Западенъ фонтонъ на църквата Св. Георги въ Младо Нагоричино

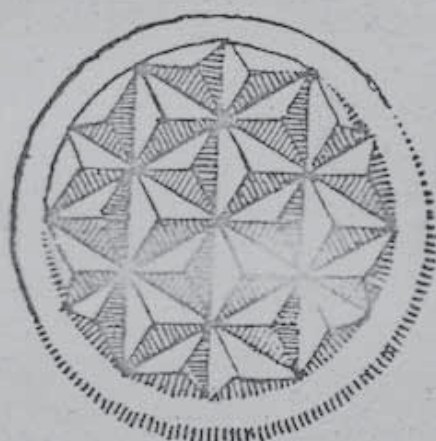

Обр. 6. — Юженъ фонтонъ на църквата Св. Георги въ Младо Нагоричино

Че архитектитѣ на Св. Георги въ Младо-Нагоричино, сж имитирали, когато сж строили тая църква, едноименната църква въ съседното село Старо-Нагоричино, е свършено явно. Тѣ сж заели отъ тамъ не само плана въ общи черти, но и общата конструкция на двустѣпалнитѣ фронтони, които лежатъ сжщо върху консоли. Тѣ сж имитирали и прозорцитѣ подъ тия фронтони. Но както винаги се е случвало, тоя който подражава, внася много свои черти въ направата на имитиранитѣ форми. Неговата сръчностъ е друга, разбирането му различно отъ това на първоначалния майсторъ, материалитѣ му не винаги еднакви по размѣри, по форма и по видъ. Ако той подражава десетилѣтия или столѣтия следъ направата на първоначалния паметникъ неговата ржка се познава веднага. Той има вече другъ вкусъ за формата, другъ вкусъ за подробноститѣ. Точно такъвъ е случаятъ съ майсторитѣ на нашата църква. Въ нейния западенъ прозорецъ (обр. 5) тѣ сж имитирали западния прозорецъ на старонагоричинската църква. Тѣ сж го поставили на единъ издаденъ и профилуванъ като консолата доленъ прагъ. Той е двоенъ и въ срѣдата у има четвъртито стѣлпче, по което сж се помъчили да скулптиратъ завързаното въ срѣдата като двоенъ възелъ стѣлпче на прозореца въ Старо-Нагоричино. Тѣ сж му сложили и тимпанъ отгоре, но арката на тоя тимпанъ не образува полукръгъ. Тѣ сж събрали тука и сж изградили една турска пречупена арка. Ние казахме турска, защото не е обикновена пречупена арабска или готическа арка съставена отъ два сегмента. Извивкитѣ ѝ долу сж по-силни, а горе къмъ върха тя върви отъ дветѣ страни въ права линия. Така тя е арка получена отъ смѣсцата на двойно извитата индийска арка и на простата пречупена арабска арка. Тя има чисто турски характеръ. Преминемъ ли къмъ прозореца подъ южния фронтонъ (обр. 6), ние ще откриемъ други турски черти. Двойниятъ прозорецъ е разделенъ въ срѣдата съ осмостранна колонка, която видимо имитира дървена колонка. Нейната база е образувана отъ обрънатъ нагоре малкъ капителъ, украсенъ отъ къмъ лицевата страна съ два островърхи тригълника. Тоя капителъ е сжщо турски. Той принадлежи на групата на упростенитѣ сталактитни капители, каквито виждаме напр. предъ входа на тюрбето на султанъ Селима II (1566-1574) въ Цариградъ¹⁾. Чо-

¹⁾ Gurlitt, цит. съч., табл. 22 а.

вѣшкото лице несрѣчно издѣлано на горния капителъ е нѣщо необикновено тукъ. Подобни маски сж вградени въ крепостъта въ Смедерево и по външнитѣ стени на Рилския манастиръ. Иречекъ¹⁾ ги поставя въ връзка съ легендитѣ за зазиждане на живи хора въ постройкитѣ и съ повѣрието, че съ това зазиждане ще се завърши успѣшно постройката. Ако действително

Обр. 7. — Розета върху капитела на южния двоенъ прозорецъ (рисунка на М. Васичъ)

тѣ сж въ връзка съ това повѣрие, ние ще заключимъ, че зазиданото, направено отъ камъкъ, човѣшко лице изпълва символично ролята на живия човѣкъ. Западната страна на тоя капителъ е украсена съ една особена розета (обр. 7), чиито успоредици Васичъ търси въ розеткитѣ на църквата въ Павловацъ²⁾. Тя произхождала, споредъ него, отъ формата на розеткитѣ по четвъртития барабанъ на кулата на Лазарица³⁾, по южната ѝ фасада⁴⁾, както и по фронтона на апсидата на църквата въ Любости-ня⁵⁾. Ние ще се съгласимъ, че на

пръвъ погледъ тия розети си приличатъ. Ако се вгледаме обаче по-внимателно въ розетата отъ Младо-Нагоричино, ще видимъ, че тя се различава отъ горепосоченитѣ основно. Тая розета има не растителенъ характеръ като тѣхъ, а сталактитния характеръ на турската архитектурна орнаментика. Тя е съставена не отъ листа, които излизатъ отъ коронка, но отъ отсѣчени еднакви призматични форми, съставени отъ наведени тригълници, като всички сталактитни турски и общо мохамедански орнаменти⁶⁾. Въ долната частъ на тимпана надъ капитела е скулптиранъ звѣръ, между краката на който се издига цвѣтче. Мохамеданскиятъ характеръ на тая скулптура е свършено

¹⁾ Историја Срба, I, 122; Окуневъ, цит. съч., стр. 243.

²⁾ М. Васић, Жича и Лазарица, Београд, 1928, обр. 143.

³⁾ П. т., обр., 104.

⁴⁾ П. т., обр. 105.

⁵⁾ G. Millet, L'ancien art serbe. Les Eglises. Paris, 1919, обр. 204.

⁶⁾ Вж. фризата край главната врата на джамията на Михрима въ Цариградъ (Gurlitt, цит. съч., табл. 20 d), както и капителитѣ въ джамията на Мехмедъ-Соколи паша въ сѣния градъ (П. т. табл. 26 c).

явенъ, когато я сравнимъ съ релефитѣ по вратата на Талисмана въ Багдадъ¹⁾ или съ тия отъ стенитѣ на Диарбекиръ²⁾. Но напълно мохамедански сж и орнаментитѣ скулптирани отъ двѣтѣ страни на звѣра. Въ лѣво виждаме преплетени ленти, които образуватъ ту кржгове, ту шестожгълни звезди, въ дѣсно — преплетени кржгове. И двата орнамента можемъ да видимъ, въ тоя имъ видъ въ ажурната украса на всички мимбари на джамиитѣ въ Цариградъ³⁾, въ по-голѣмата частъ на скулптиранитѣ балюстради по тия джамии⁴⁾, въ стенната имъ украса⁵⁾, по решеткитѣ на кьшкетовѣ имъ⁶⁾, както и по решеткитѣ на прозорцитѣ и на тимпанитѣ на тия прозорци⁷⁾. Но ние ги виждаме и въ още по-стари отъ цариградскитѣ джамии мохамедански паметници — въ столицата на селджуцитѣ — въ Кония⁸⁾. Мирхаба на Ларадна Меджидъ, строенъ въ 1258 год.⁹⁾ е увѣнчанъ съ цѣла емайлова фриза отъ преплетени ленти, които образуватъ кржгове и шестожгълни звезди. Въ мохамеданския характеръ на тия два орнамента нѣма и не може да има никакво съмнѣние. Но и орнаментътъ въ горната частъ на тимпана е по направата си типиченъ мохамедански орнаментъ отъ преплетени кржгове, при все че образува въ срѣдата кръстъ. Въ цариградскитѣ джамии кръстътъ не е така ясно очертанъ. Майсторитѣ на църквата въ Младо-Нагоричино сж го очертали, за да покажатъ християнския характеръ на постройката. Напраздно търси Васичъ да сближи тия орнаменти съ подобнитѣ византийски или западни орнаменти на кѣснитѣ сръбски църкви. Той допуска дори, безъ да се конкретизира, „сарацинско“ влияние въ тия сръбски църкви. Орнаментитѣ си приличатъ действително, но не сж сжщитѣ. Преплетенитѣ ленти и преплетенитѣ кржгове сж стари византийски орнаменти. Ние можемъ да ги видимъ навсѣкжде — дори въ Централна Азия, въ Персия, както и въ църквитѣ по Морава. Въ мохамеданската архитектура обаче тѣ иматъ другъ видъ, тѣ сж

¹⁾ J. Diez, Die Kunst der Islamischen Völker, Berlin, 1915, табл. III.

²⁾ Strzygowski, Amida, Heidelberg, 1910, обр. 292—294.

³⁾ Gurliitt, цит. съч., табл. 23 с.

⁴⁾ П. т., цит. съч., табл. 17 с, 22 а.

⁵⁾ П. т., цит. съч., табл. 19 d.

⁶⁾ П. т., цит. съч., табл. 19 g.

⁷⁾ П. т., цит. съч., табл. 25 f.

⁸⁾ Diez, цит. съч., обр. 153.

⁹⁾ П. т., цит. съч., обр. 153.

стилизувани другоаче — тѣхнитѣ изрѣзки образуватъ шесто-жълни звезди или малки трижълници и тая имъ особеностъ ги отдѣля отъ византийския подобенъ орнаментъ. Тѣ сж геометризувани тукъ повече и по принципитѣ на арабската.

На тимпана на северния прозорецъ (Обр. 76) сж скулптурани две животни и надъ тѣхъ кръстъ, за който Васичъ е намѣрилъ паралели единствено по ржкописитѣ отъ XV и XVI

Обр. 7-б. — Прозорецъ на южния тимпанъ на църквата Св. Георги въ Младо Нагоричино

вѣкове. Тоя кръстъ е действительно късенъ. Ние можемъ да кажемъ, напълно сигурно, че той не се срѣща по ржкописитѣ отъ времето на сръбския князь Лазаря и на синоветѣ му, време отъ което сръбскиятъ археологъ иска да датува църквата. Ние ще го видимъ по ржкописитѣ отъ края на XV и отъ XVI вѣкъ. Но къмъ XV и XVI вѣкове отнася Кондаковъ и стенписитѣ на църквата¹⁾, които за жалостъ сж вече замазани. Тукъ ние можемъ да му вѣрваме, тъй като той е въ областъта си.

Явно е значи, че църквата не е отъ XI вѣкъ, както мислѣше Окуневъ, или отъ XIV вѣкъ както я датува В. Петковичъ. Тя не е обаче и отъ началото на XV вѣкъ. Мохамеданскитѣ черти въ нейната украса и въ нѣкои отъ архитектурнитѣ ѝ форми показва ясно, че тя е строена презъ времето на турското владичество въ областъта. Коя е епохата,

въ която тя е могла да бжде построена? Нека си спомнимъ, че църквата въ Драгалевския манастиръ е градена въ 1476 год., стенписитѣ на църквата на Кремиковския манастиръ сж правени въ 1497 г., тия въ Погановския манастиръ въ 1500 год. Това е епохата на султанъ Баязида II (1481—1512), който обръща особено внимание на балканскитѣ провинции на своята империя и презъ чието царуване, както изглежда, балканскитѣ народи сж се ползували съ известна религиозна свобода. Тѣ сж градили и стенписвали църкви. Продължили ли сж неговитѣ

¹⁾ Кондаковъ. цит. съч. стр. 195.

прѣки наследници тая му политика е неизвестно, но е вѣроятно. Ние знаемъ, че стенописитѣ въ Куриловския манастиръ сж отъ 1595 год., тия въ Вуково отъ 1588 год. и пр.¹⁾. Тѣкмо времето отъ края на XV вѣкъ до края на XVI вѣкъ е време, презъ което тя е могла да бѣде построена. Ние мислимъ, че това е станало къмъ 1500 год. На това заключение ни навеждатъ, както ще видимъ следъ малко, стенописитѣ на съседната църква Св. Петка. Св. Георги, а и останалитѣ две църкви сж градени отъ майстори християни, строители на джамии, медресета и тюрбета, които сж усвоили вече техниката на турскитѣ архитектурни форми и на турския орнаментъ. Че епохата, въ която тѣ сж издигнали отъ земята тия църкви е била епоха на турско владичество, показва и фактътъ, че куполътъ на Св. Георги е безъ барабанъ. Майсторитѣ сж имитирали църквата въ Старо-Нагоричино, но тѣ не сж посмѣли да имитиратъ нейнитѣ петъ високи и кръшни купола. Вмѣсто високия срѣденъ куполъ тѣ сж поставили само една калота. Имало е забрана да се строятъ куполни църкви навѣрно и тая забрана може да бѣде произнесена само отъ турската власть.

Заключенията, които направихъ, се засилватъ още повече отъ прегледа на дветѣ останали църкви. Св. Никола се намира по-високо на хълма отъ Св. Георги. Отъ западната ѝ страна се простиратъ гробища (обр. 8). Нейнитѣ сводове и горнитѣ части на стенитѣ ѝ сж изпадали. Тя е закрепена презъ сръбско време съ сръдствата на Скопската бановина подъ ръководството на кумановския инженеръ по системата, по която сж закрепени месемврийскитѣ църкви и която сръбитѣ заеха отъ насъ. Тя е еднокорабна, предшествувана отъ голѣмъ, колкото наосътъ, притворъ. По вътрешнитѣ странични стени на наоса е имало по две надлъжни арки и, вѣроятно и една напрѣчна. Такива арки е имало и въ притвора. Градежътъ ѝ е съвършено еднакъвъ съ тоя на Св. Георги. Че тя е строена едновременно съ тая последната, а може би и отъ сжщитѣ майстори показватъ особеноститѣ на самия градежъ, а сжщо и две подробности на тоя градежъ. Горнитѣ прагове на четвъртития юженъ прозорецъ и на южния входъ въ наоса сж профилувани по начина по който е профилуванъ горния прагъ на южната врата

¹⁾ А. Протичъ, Денационализация и Възраждане, стр. 410.

на Св. Георги (обр. 9). Че църквата е правена въ турско време, нѣма никакво съмнение. Нишата на протезиса е съ островърха

Обр. 8. — Църквата Св. Никола въ Младо Нагоричино.

Обр. 9. — Юженъ входъ въ Църквата Св. Никола въ Младо Нагоричино.

турска арка. Подобна ниша има и въ притвора, на лѣвата частъ на стената, която го отдѣля отъ наоса (обр. 10). Като арката на западната фасада на Св. Георги (обр. 5), тая арка е повече закръглена при основата си. Нейнитѣ стени при върха сж почти прави. Тя не е значи обикновената островърха готическа или арабска арка получена отъ сѣчението на два сегмента. Тя е

Обр. 10. — Стена между притвора и наоса на църквата Св. Никола въ Младо Нагоричино

сѣставена отъ четири линии и има смѣсенъ характеръ. Такава е и арката която увѣнчава дългнестото прозорче на сѣщата стена горе надъ вратата, а такава е и тая, която обхваща малкия двоенъ прозорецъ на петостранната апсида (обр. 11) и въ тимпана на която сж скулптирани кръстове подобни на кръста отъ тимпана на северния прозорецъ на Св. Георги. Плитката ниша надъ вратата, която свързва притвора съ наоса е обаче съ полукръгла арка и това смѣшение на аркитѣ не е случайно

Ние бихме взели полукръжлитъ арки, въ първия мигъ, като остатъкъ отъ по-старата българска мѣстна архитектура, ако не знаехме, че то съществува въ самата турска архитектура на Балканския полуостровъ и че е нейна характерна черта. Турскитъ строители сж я заели отъ византийската архитектура. Така напримѣръ въ първата голѣма джамия въ Цариградъ — въ прочутата Мехмедие — правена отъ гръцкия архитектъ Христодулосъ презъ времето на Мухамеда II отъ 1463—1471 г.¹⁾

Обр. 11. — Прозорецъ на апсидата на църквата Св. Никола въ Младо Нагоричино

аркитъ на първия етажъ сж полукръжгли. Полукръжгли сж и аркитъ на горнитъ прозорци на джамията Сюлеймание правена отъ прочутия Синанъ отъ 1550 до 1555 год.²⁾ Тая смѣсица на полукръжгли съ островърхи турски арки е пакъ характерна черта на ранната турска архитектура на полуострова.

Безсъмнено турска е и понижената сегментова арка надъ западния входъ на третата църква Св. Петка, която се на-

¹⁾ Diez, цит. съч., обр. 175.

²⁾ Diez, цит. съч., стр. 136, обр. 180; Guritt., цит. съч., табл. 191.

мира отъ другата страна на шосето, навътре по склона на високия чукаръ, и чиито сводове сж сжщо паднали. (обр. 12). Тя

Обр. 12. — Църквата Св. Петка въ Младо Нагоричино

Обр. 13. — Църква Св. Петка въ Младо Нагоричино. Източната стена на притвора (снимка Н. Божиновъ)

е предшествувана отъ голѣмъ притворъ и се състои отъ две отдѣления (обр. 13). Въ лѣвото, чиято тѣсна врата е право-

жгълна, е сжщинската църква. Дѣсното се съединява съ притвора посредствомъ широка полукръгла арка. То е било навѣрно женското отдѣление. Въ всѣка отъ страничнитѣ стени на притвора се намиратъ по две полукръгли арки, които падатъ въ срѣдата на низки стълчета (обр. 14). Въ сжщинската църква сж запазени малко стенописи. Въ апсидата, като въ църквата на Погановския манастиръ, се вижда (безъ главата) Богородица Платитера, права, въ цѣль ръстѣ. Подъ нея сж шестѣтъ църковни отци. Въ дѣсно горе се вижда образѣтъ на

Обр. 14. — Църква Св. Петка въ Младо Нагоричино. Южна стена на притвора и женското отдѣление (снимка Н. Божин овъ)

Богородица отъ Благовѣщенieto. Въ нишата, надъ вратата на църквата е, пакъ въ цѣль ръстѣ, образѣтъ на Св. Петка (обр. 13). Цѣлата тая източна стена на притвора е запълнена съ композицията на Страшния съдъ. Тя е обаче цѣлата покрита съ мухълъ. Виждатъ се отдѣлнитѣ групи на праведницѣтъ и въ дѣсния доленъ жгълъ отворената пасть на ада. По-запазени сж частъ отъ стенописитѣ на южната стена на притвора. Въ жгъла образуванъ отъ дветѣ арки е стоялъ образѣтъ на Св. Симеонъ Стълпникъ. Виждаме само горната частъ на тоя образъ (обр. 14). Въ втората арка, отъ дветѣ страни на прозорчето, което е пробито въ срѣдата ѝ, сж въ лѣво Св. Антонъ, а въ дѣсно Св. Евтими (обр. 15). Тѣ сж високи и кръшни образи.

Контурирани сж съ кафяво-червена боя, сѣнкитѣ на лицата сж отъ печена сиена. Елегантниятъ образъ на Св. Евтимия е особено интересенъ. Той е репрезентативенъ образъ, но вмѣсто да стои неподвиженъ и мълчаливъ, той спори. Лѣвата му рѣка се отдѣля отъ тѣлото. Дѣсната, изправена предъ гърдитѣ, доказва нѣщо. Тая свобода на движенията е особена. Тя се дължи безсѣмнено на италианско влияние. Школата на която се дължи тая живопись е съвременна на погановската. Тия

Обр. 15. — Стенописи въ притвора на църквата Св. Никола въ Младо Нагоричино

крайно извишени образи напомнятъ издълженитѣ фигури въ стенописитѣ на Св. Петъръ и Павелъ въ Търново, които сж отъ края на XV вѣкъ. Сжщата мощъ се чувствува въ образа на Св. Теодоси, който е въ първата ниша на тая стена на църквата (обр. 16) Св. Петка въ Младо-Нагоричино.¹ Неговата глава показва ясно, че той принадлежи на македонската живописна традиция, но грамадното му високо тѣло е единъ късенъ белегъ. Колко е различенъ тоя светия отъ светитѣ по църквитѣ въ Старо-Нагоричино и Матейче или отъ тия на късния XIV вѣкъ!

По жглитѣ на аркитѣ, които обграждатъ тия стенописи е изобразено Йесеевото дърво. Образитѣ излизатъ отъ голѣми цвѣтни чашки. Тоя орнаментъ, реалистично третиранъ, е сжщо късенъ. Надъ аркитѣ е било изписано житието на Св. Петка. Две сцени само сж отчасти запазени отъ това житие (обр. 17). Образитѣ на Св. Петка въ тѣхъ сж едри, величествени образи.

Обр. 16. — Стенописъ въ притвора на църквата Св. Петка въ Младо Нагоричино

Така тритѣ църкви трѣбва да се датуватъ съ положителностъ отъ епохата на турското владичество въ Македония и то къмъ годината 1500, може би малко по-рано — въ края на XV вѣкъ или малко по-късно — въ първата половина на XVI вѣкъ.

Явно е, че теорията на Окунева за арменския произходъ на тѣхнитѣ строители и датата (XI в.), която той предлага, не

Обр. 17. — Стенописи въ притвора на църквата Св. Петка
въ Младо Нагоричино

Обр. 18. — Надгробенъ кръстъ отъ гробищата на църквата
Св. Никола въ Младо Нагоричино

издържатъ критика. При все това частъ отъ успоредицитѣ, които той прави между украсителнитѣ мотиви на Св. Георги и тия на нѣкои арменски и грузински църкви, сж въ много отношения вѣрни. Но това нѣма защо да ни очудва. Турската архитектура на полуострова е еkleктична — тя е заела много сирийски, византийски и сигурно арменски черти. Но самиятъ фактъ, че тя се появява най-напредъ като каменна архитектура и че носи следователно всички особенни черти на една каменна архитектура, може да ни обясни тия успоредици.

Въ гробищата, които заобикалятъ тритѣ църкви, открихъ много интересни каменни кръстове съ гравирани по тѣхъ човѣшки образи. Подобни кръстове има и около църквата Св. Георги на съседното село Старо-Нагоричино. Публикувахъ единъ отъ най-старитѣ кръстове, които фотографирахъ край Св. Никола. Той е високъ 0.70 см. Човѣшкиятъ образъ е силно стилизуванъ. Неговиятъ трупъ е предаденъ съ една ромбовидна фигура, краката му липсватъ. Една отвесна линия надолу предава цѣлата долна частъ на тѣлото, а може би и краката. Главата е едра. Отбелязани сж: очитѣ съ кржгли издълбани дупки, носътъ и устата съ прави широки черти и веждитѣ съ извити лунички. Най-интересната подробностъ на това, както и на другитѣ изображения, сж ржцетѣ, които, повдигнати нагоре, държатъ високо кръстове.

Надгробнитѣ християнски кръстове съ човѣшки изображения сж извънредно рѣдки въ сръдновѣковието. До сега такива сж отбелязани единствено въ България. К. Шкорпилъ нарисува нѣколко въ селата по течението на рѣка Черни Ломъ¹⁾. Пасекъ и Латининъ взиматъ тия надгробни камъни за остатъци отъ традицията на каменнитѣ баби²⁾. Геза Фехеръ, който откри въ гробищата на с. Калугерица до Мадара, още нѣколко надгробни камъни съ човѣшки изображения³⁾, не само поддържа това мнение, но и смѣта, че тѣ сж доказателства изобщо за

¹⁾ К. Шкорпилъ, Описъ на старинитѣ по течението на рѣка Русенски Ломъ, София, 1914, стр. 170, обр. 145, 146, 147, 150.

²⁾ T. Passek et B. Latynine, Sur la question des „Kamennye baby“, Eurasia Sept. Antiqua, V (1928), стр. 290 сл.

³⁾ G. F e h e r, Les monuments de la culture protobulgare et leurs relations hongroises, Budapest, 1931, стр. 89, обр. 45—46.

съществуването на каменните баби. Ние ще забележимъ, че надгробните кръстове отъ Младо и Старо-Нагоричино съ своите повдигнати нагоре ръце приличатъ на нѣкои образи на съкровището отъ Нагъ-Сентъ-Миклошъ, които вмѣсто кръстове държатъ цвѣтни клонки⁴⁾. Подобни образи съ вдигнати нагоре ръце се срѣщатъ и по аварски коланни краища⁵⁾.

(Следва)

⁴⁾ J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Braunsch., 1905, III, табл. 293.

⁵⁾ M. Fetiich, *Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn*, Budapest, 1937, II, Tafelband, табл. III, 2; табл. VI, 1, табл. VII, 1.

ПРОЯВИ НА НАРОДНОСТНО САМОСЪЗНАНИЕ У НАСЪ ПРЕЗЪ XVII ВЪКЪ

Отъ Ив. Дуйчевъ

Въ предисловието на своята „Исторія славѣноболгарская“ Паисий Хилендарски е изтъкналъ особено ясно подбудата, която го е накарала да напише книгата си. Това е била мисълта, че българскиятъ народъ се е намиралъ предъ опасността отъ пълно народностно обезличаване. Паисий съзиралъ съ пророческа далновидностъ като най-страшна злина въ живота на българитѣ отъ онова време засиленото погърчване на народа. Твърде добре сж познати остритѣ нападки, които той отправя противъ всички онѣзи, които се отричали отъ своя езикъ, отъ своя родъ и народностно име. Той жестоко клейми всички, „кои не любатъ за свой родъ болгарски знати, но се обрацатъ на чужда политика и на чужди язикъ и не радатъ за свой язикъ болгарски, но се учатъ четати и думати по грчки и граматъ се да се наречатъ болгаре“. Къмъ такива лица сж отправени укорнитѣ думи на светогорския инокъ: „О неразумне и юроде, поради что се срамишъ да се наречешъ болгаринъ и не четишъ по свой язикъ и не думашъ?...“

Довѣрието къмъ „родоначалника на нашето Възраждане“ е толкова дълбоко, че обикновено не се допуска дори и помисълъ за нѣкаква критическа преценка на неговитѣ твърдения. Споредъ общоприетото мнение, Паисий е първиятъ у насъ, който се явява съ ясно народностно самосъзнание. И затова колкото повече се възвеличава Паисий, толкова повече се засилватъ чернитѣ краски, съ които се обрисова духовното състояние на народа по това време. Забравя се обаче, че Паисий е мощна борческа личностъ и неговата творба не е само сухо изложение на събития и имена, а пламененъ позивъ за опомняне, съгрѣтъ отъ силно чувство. Много естествено би било, прочее, да се запитае, дали въ нѣкое отъ неговитѣ твърдения не бива да съзремъ и известно риторическо засил-

ване на тъмнитѣ краски, нѣкакво прибързано обобщаване и преувеличаване на злото, защото всичко това е толкова свойствено на всѣки идеенъ борецъ? Но даже да се признае, че наистина по това време злото, противъ което се опълчва Паисий, е било толкова засилено, имаме ли право да предполагаме, че то е съществувало въ същата степенъ и въ всички предишни времена и да ги обрисуваме въ много по-тъмни краски, отколко времето на пробуждането? Изглежда обаче, че твърденията на Паисия се взиматъ отъ мнозина твърде широко и буквално и имъ се придава такова значение, което тѣ едва ли биха могли да иматъ. Уповавайки се тъкмо на тѣзи Паисиеви поплаци и обвинения, нѣкои представятъ вѣковетъ преди Паисия — значи, споредъ тѣхъ, преди Възраждането — като време на най-непрогледенъ мракъ. Но дали нашиятъ народъ наистина заслужава това обвинение? Познато е, че народностното самосъзнание у Паисия се проявява главно въ съзнанието за „свой родъ и езикъ“, за свое народностно име, за познаване на своето минало и за обичъ къмъ своето. Неупотрѣбата на народностното име „българинъ“ се струва на Паисия като тежка изневѣра къмъ своята народностъ. Съзнанието за единството на българския народъ — сиречь, познаването на родната история, въ която е изразено това единство — е извънредно дълбоко у Паисия и тъкмо то го потиква да избере като сръдство за въздействие една творба, въ която е описано миналото на народа. Но дали нѣкоя отъ тѣзи черти въ народностното самосъзнание на Паисия не може да се открие и преди него, у други синове на българския народъ? Въ развоя на подобни духовни движения не е така важенъ броятъ на носителитѣ на нѣкои нови схващания и чувства, но въпрѣки това би било важно да се проследи, дали такива схващания се проявяватъ при по-голямъ брой личности, въ време преди Паисия. Въпросътъ заслужава преголѣмо внимание, защото чрезъ неговия положителенъ отговоръ ние бихме могли да очистимъ миналото на нашия народъ отъ едно пресилено обвинение. Но това би значело да се излѣзе противъ широко разпространеното схващане, че нашето народностно Възраждане започва едва отъ втората половина на XVIII вѣкъ. Би било непростима ересь за нѣкои да се търси народностно съзнание и воля у насъ въ времето преди първата половина на XIX вѣкъ. Това би било въ противоречие съ догмата, че народността

като обществена реалност и политически деятел се явявала едва следъ френската революция. Въ това твърдение обаче се бъркатъ основни понятия: народностно самосъзнание и гражданско самосъзнание, което е стремежъ да се издигне „поданикътъ“ въ „гражданинъ“ и да му се извоюватъ по-голъми права за равноправно участие въ държавния животъ и управление, — бихъ казалъ дори стремежътъ къмъ демократизма... Излишно е да се посочва, че тѣзи две нѣща не сж неразривно свързани и че проявитѣ на „гражданско самосъзнание“ въ смисълъ на демократическата идеология не свидетелствуватъ непременно, че едва съ тѣхъ се заражда и народностното самосъзнание като тѣхна недѣлима частъ. Ако, отъ друга страна, народността е единъ „исторически продуктъ“, това значи, че истинна народностъ е нѣщо напълно самобитно и; въпреки всички общности, нейното развитие не може и не бива да се вмѣква насилствено въ чужди и изкуствени общи схеми, заети отъ другъ свѣтъ и друга действителностъ. Погрѣшни по основа сж всички общи теоретически умувания по тѣзи въпроси, когато не се взиматъ подъ внимание особенитѣ и частни условия въ живота на даденъ отдѣленъ народъ и на неговото развитие.

Може наистина да се окаже невъзможно и немислимо да се даде изчерпателно опредѣление на понятието „народностъ“, но затова пъкъ народностното самосъзнание съдържа нѣкои белези, които, ако и да не сж решителни поотдѣлно, му даватъ въ своята съвкупностъ ясно съдържание. Подобни признаци могатъ да се откриятъ и при анализа на българската действителностъ въ времето преди Паисия. За щастие, ние притежаваме за историята на XVII в. извънредно богатъ материалъ, свързанъ съ българското католишко движение¹⁾,

¹⁾ Документитѣ за българското католишко движение сж прѣснати въ отдѣлни издания, отъ които могатъ да се посочатъ следнитѣ: *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799, collegit et digessit P. Fr. Eusebius Fernendzin (Zagrabiae 1887)*; съдържа 218 документа отъ XVII в. и 48 документа отъ XVIII в. Нѣколко документа отъ XVII в. сж обнародвани и въ *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab a. 925 usque ad a. 1752 (Zagrabiae 1892)*. Въ книгата на Н. И. Милевъ, *Католишката пропаганда въ България презъ XVII вѣкъ* (София 1914) сж обнародвани, въ приложение, шестъ документа все отъ XVII в. Въ изследванията на Л. Милетичъ сж обнародвани почти изключително до-

който позволява да се установятъ известни прояви на народностно самосъзнание у българитѣ презъ това време. На първо мѣсто трѣбва да се посочатъ онѣзи части изъ запазенитѣ документи, гдето е изразено съзнанието за обща народностна принадлежностъ или, ако бихме казали съ думитѣ на Паисия, съзнанието за „свой родъ“. Въ писмата на нашитѣ католици отъ онова време десетки и стотици пѣти е подчертана тази народностна принадлежностъ. Нашитѣ католици не пропускатъ да изтъкнатъ, че сж българи и отъ „българска народностъ“. За отбелязване е сжщо и това, че всѣкога, когато се говори за населението въ нашитѣ земи, напълно ясно се разграничаватъ българитѣ отъ другитѣ народности. Особено важни сведения могатъ да се почерпятъ отъ голѣмата релация на софийския католишки епископъ, после архиепископъ Петъръ Богданъ Бакшевъ за обиколката му въ България и Влашко презъ 1640 год.²⁾ Въ своята релация Петъръ Богданъ е далъ сведения за мѣстоположението и голѣмината на посетенитѣ отъ него селища, за броя на населението изобщо, както и поотдѣлно за числеността на католицитѣ и на различнитѣ народности Любопитни сж сведенията, които дава Петъръ Богданъ за

кументи отъ по-ново време. Въ книгата на Iv. Duǵev, *Il cattolicesimo in Bulgaria nel secolo XVII secondo i processi informativi sulla nomina dei vescovi cattolici* (Roma 1937) сж дадени, съ обстоенъ уводъ и обяснителни бележки, 15 „информативни процеса“ за назначенето на нашитѣ католишки епископи и архиепископи презъ XVII в., заедно съ нѣкои по-дребни документи и списъ мормотъ отъ 1617 (1622) год. Въ книгата на Ив. Дуѣчевъ *Софийската и Влашка архиепископия презъ XVII в.* (София 1939) сж обнародовани други 47 неиздадени документи отъ официаленъ произходъ, всички отъ XVII в. Документитѣ за П. Парчевича сж събрани главно въ наследството на J. Pejačević, Peter Freiherr von Parchevich, Erzbischof von Moldau, apostolischer Vicar und Administrator der Moldau, bulgarisch, in: *Archiv f. österreichische Geschichte*, LX (1886), pp. 337—637). Известенъ брой нови документи сж обнародовани въ трудовата на Gh. Călinescu, *Alcuni missionari italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII* (= *Diplomatariu italicum*, I (1925) pp. 1—223); *Altre notizie sui missionari cattolici nei paesi Romeni* (ib., II (1930), pp. 305—51).

²⁾ Релацията е обнародвана въ първообразъ въ *Acta Bulgariae*, pp. 68—106. За съ преводъ опази частъ, която засѣга българскитѣ земи, е дадена у Ив. Дуѣчевъ, *Описанието на България отъ 1640 г. на архиепископа Петъръ Богданъ* (= *Архивъ за поселишни проучвания*, II, 2 (1939/40) сс. 174—210).

населението на Търново. Той заявява, че не може да каже отъ каква народностъ сж тѣ, „защото говорятъ както гръцки, така и български (и) всрѣдъ България запазватъ този гръцки езикъ, а Гърция е далече отъ Търново“. „Азъ вѣрвамъ, добавя Петъръ Богданъ, че тъй като (Търново) е билъ нѣкога престолень градъ, този езикъ се е запазилъ като по-културень; дори горе на планината има едно село, отгдето се вижда цѣло Търново: тамъ има около 1000 кжщи; сжщо и тѣ говорятъ гръцки, а другитѣ близки села не знаятъ нито една дума. Но тамъ и турцитѣ и нашитѣ знаятъ гръцки...“³⁾. Тукъ учениятъ чипровчанинъ е взелъ като главно мѣрило за опредѣляне на народността езика и поради това се колебае въ опредѣлението си за народностната принадлежностъ на населението на Търново и Арбанаси. Не трѣбва при това да се изпуска изпредвидъ, че той е склоненъ да признае гръцкия езикъ като „по-културень“ (*some più civile*) въ сравнение съ българския. За жителитѣ на града Никополъ Петъръ Богданъ посочва, че сж „българи по народностъ“ (*della nazione Bulgari*) и ги различава отъ намиращитѣ се тамъ турци, дубровничани, евреи и власи⁴⁾. Относно обитателитѣ на своя роденъ градецъ Чипровецъ и на близкото до него село Желѣзна той съобщава, че сж „по народностъ славяни или българи“ (*della nazione slavi overo Bulgari*)⁵⁾. Когато говори за София, П. Богданъ разказва, че градътъ билъ седалище на православенъ митрополитъ, и добавя, че „митрополититѣ сж винаги гърци, а народътъ е отъ българска народностъ“ (*e sono sempre greci arcivescovi, et il popolo è della nazione bulgara*). По-нататкъ той ясно разграничава българитѣ отъ другитѣ народности въ града⁶⁾. За градоветѣ Русе и Разградъ той съобщава, че жителитѣ имъ сж „по народностъ българи“⁷⁾. Той пише за село Добра вода (недалече отъ Разградъ), което било населено отъ православни българи, и добавя, че около града имало „голѣми български села, както и по цѣлата страна“⁸⁾. За жителитѣ на Провадия и Преславъ архиепископътъ сжщо посочва, че сж

³⁾ *Acta Bulgariae*, pp. 78—79 = Дуйчевъ, п. с., с. 189.

⁴⁾ *Acta Bulgariae*, p. 85 = Дуйчевъ, п. с., с. 193.

⁵⁾ *Acta Bulgariae*, pp. 91, 94 = Дуйчевъ, п. с., сс. 204, 207.

⁶⁾ *Acta Bulgariae*, p. 73 sqq. = Дуйчевъ, п. с., с. 182 сл.

⁷⁾ *Acta Bulgariae*, p. 75 = Дуйчевъ, п. с., сс. 184, 185.

⁸⁾ *Acta Bulgariae*, p. 76 = Дуйчевъ, п. с., с. 185.

„по народностъ българи“⁹⁾. По време на това пътуване въ Влашко Петъръ Богданъ намѣрилъ въ нѣкои области поселници „сърби, българи и отъ други народности“¹⁰⁾. Самъ софийскитъ архиепископъ — много години преди Паисия — е отбелязалъ увлѣчението на своитѣ сънародници по гърцизма, но главно въ вѣрско отношение: „На светата църква е позната схизмата както на гърцитѣ, така и на българитѣ и на другитѣ народи. Но българитѣ иматъ не зная що повече (въ сравнение съ другитѣ), защото тѣ, бидейки люде прости и невежи, вѣрватъ на всичко онова, което напѣрятъ писано“¹¹⁾. Другаде той обвинява българитѣ въ това, че напълно следватъ гърцитѣ въ вѣрата и заявява, че всичкитѣ имъ владици сж гърци¹²⁾.

Въ редица документи е посоченъ изрично българскитъ произходъ на известни лица. Това се срѣща най-често въ писма на български католици, които говорятъ лично за себе си или за свои сънародници. Примѣритѣ сж твърде многобройни, но заслужаватъ да се изтъкнатъ тъкмо въ тази тѣхна многобройностъ, за да се види, че не се отнася до единични и усамотени случаи, но до почти общи явления. Така, презъ 1643 год. П. Богданъ помолилъ Конгрегацията за разпространението на вѣрата да изпрати за свещеникъ въ България „Якобъ Амедей българинъ“, който билъ завършилъ въ Илирийския колежъ въ Лорето. На негово мѣсто той изпращалъ Себастианъ Добровичъ, „младежъ българинъ на 18 или 19 години“¹³⁾. Въ единъ документъ отъ 1646 год. е споменатъ прочутиятъ чипровски учител „Иванъ Яковъ, българинъ“¹⁴⁾.

⁹⁾ Acta Bulgariae, pp. 76, 77 = Дуйчевъ, н. с., сс. 186, 187.

¹⁰⁾ Acta Bulgariae, p. 104.

¹¹⁾ Acta Bulgariae, p. 69 = Дуйчевъ, н. с., с. 177.

¹²⁾ Acta Bulgariae, pp. 71—72: „... Ma perche tanto nel rito quanto nelle eresie et altre ostinazioni questi Bulgari seguono il Greco, in tutto; li loro vescovi sono Greci, et tutto quello che fanno i Greci fanno ancor loro, et come credono li Greci, così credono ancor li Bulgari...“ = Дуйчевъ, н. с., с. 180.

¹³⁾ Acta Bulgariae, p. 147.

¹⁴⁾ Това е официаленъ документъ, изпратенъ въ канцеларията на софийския католически архиепископъ и подписанъ отъ Dr. Hieronimus a Chiprovatio, ordinis minorum de observantia clericus, publicus curiae archiepiscopalis Sardiceni cancellarius и завѣренъ отъ архиеп. П. Богданъ; вж. Acta Bulgariae, pp. 150—151.

Въ своята релация отъ 1647 год. П. Богданъ разкази : за единъ „младежъ българинъ“, който преминалъ отъ православието въ католичество¹⁵). Въ различни документи сж споменати „младежитъ българинъ“, които се учили въ Илирийския колежъ въ Лорето¹⁶). Другаде е указано едно село, обитавано отъ „българи схизматици“¹⁷). Въ писмото на П. Богданъ отъ 1650 год. чипровчанинътъ Франческо Соймировъ е посоченъ на Конгрегацията само подъ обозначението „отецъ братъ Франческо българинъ“¹⁸). Презъ същата година посетили Римъ нѣколко отъ българскитъ католици и при заминаването си тѣ помолили да имъ бждатъ отпуснати нѣкои книги. Писмото, съ което се искатъ отъ Конгрегацията тѣзи книги, е подписано отъ името на „Андрей Петровъ съ други свои другари българи“ (*con altri suoi compagni Bulgari*), които се тъкмѣли да се завърнатъ въ своето „отечество“ (*dovendosi partire verso la patria*)¹⁹). Дубровнишкиятъ търговецъ Бенедето Пелегрини отгледалъ едно павликянче, и П. Богданъ издалъ на детето свидетелство, въ което споменалъ, че то е „българче по народностъ“ (*illum esse natione Bulgarum*)²⁰).

Редица сведения отъ този родъ сж свързани съ личността на голѣмия чипровски родолюбецъ Петъръ Парчевичъ. На много мѣста въ неговитъ писма, както и въ писмата и документитъ, свързани съ него, е ясно посочено, че той е българинъ. Твърде често той се споменува само съ обозначението „Петъръ Парчевичъ свещеникъ българинъ“ — *Petrus Parchevich sacerdos Bulgarus*²¹). Въ много отъ своитъ писма той се подписва само така, докато други слагатъ пълнитъ си имена. Въ едно писмо до Конгрегацията отъ 1650 г. той пише още въ началото: „Петъръ Парчевичъ, българинъ“ и съ сж-

¹⁵) *Acta Bulgariae*, p. 174.

¹⁶) *Ibidem*, pp. 191/92, 202, 223, 224.

¹⁷) *Ibidem*, p. 201.

¹⁸) *Ibidem*, p. 211: P. fr. Francesco Bulgaro.

¹⁹) *Ibidem*, p. 213.

²⁰) *Acta Bulgariae*, p. 223.

²¹) *Pejacsevich*, op. c., pp. 488, 504, 594; друго указание за него у Дуйчевъ, II *cattolicesimo*, p. 149. За него вж. и моята статия: Архиепископъ П. Парчевичъ (= Родина, I. 4 (1939), сс. 5—19).

щото име се е подписалъ въ края на писмото²²⁾. Презъ 1654 год. чипровскитѣ католици изпратили молба до папата да бжде назначенъ за марцианополски архиепископъ чипровчанинътъ Петъръ Парчевичъ. Съ гордостъ тѣ го назоваватъ „нашия синъ донъ Петъръ Парчевичъ“ и молятъ да бжде назначенъ именно той, „тъй като казаното лице е отъ България, а въ тази България е свободна марцианополската църква. Защото ние не бихме търпѣли драговошно, писали тѣ, друга народностъ да се ползува и да се слави съ сановетѣ на казаното царство“²³⁾. Проявеното тукъ желание да се запазятъ епископскитѣ и архиепископскитѣ седалища въ България за лица отъ български произходъ е изразено особено силно и въ борбитѣ противъ дубровничани и поляци за софийската и никополската католишки църкви²⁴⁾.

Редовната употреба на народностното име „българинъ“ отъ страна на нашитѣ католици принуждавало и онѣзи чужденци, съ които се намирали въ общение, да го употребяватъ и тѣ. Очевидно поради това венецианскитѣ пратеници въ Виена Николо Сагрето презъ юний 1650 год. изпратилъ препоръчително писмо за Парчевича до венецианското правителство, като посочилъ изрично, че се отнася за „свещеника българинъ Петъръ Парчевичъ“²⁵⁾. Секретарътъ на венецианското правителство, предъ когото се представилъ Парчевичъ, отбелязалъ презъ юлий с. г., „при него се явилъ „свещеникътъ българинъ Петъръ Парчевичъ“²⁶⁾. Въ отговоръ на постъпкитѣ на Парчевича, венецианското правителство изказало на този „свещеникъ българинъ“ своитѣ съжаления за „плачевното състоя-

²²⁾ Acta Bulgariae, p. 213; Pietro Parcevic, Bulgaro; друго у Călli-
nescu, Altre notizie, pp. 386, 390. Често той самиятъ е названъ само
„отецъ Петъръ, българинъ отъ Чипровецъ“ (общо ср. ib., pp. 408, 418,
434, 436, 440 и др.).

²³⁾ Acta Bulgariae, p. 246: ... Però supplichiamo V(ostre) S(antità) vogli
con benigno favore in questi tempi calamitosi esaudire giusti bellati delle
vostre pecorelle e tanto più che detto soggetto è di Bulgaria, e nella detta Bul-
garia vaca il titolo di Marcianopoli, perchè non sentiremmo valentieri, che
altra nazione goda e si glori delli titoli di detto regno...

²⁴⁾ Вж. подробности у Дуйчевъ, Софийската католичка архиепи-
скопия презъ XVII в., с. 24 сл.

²⁵⁾ Pejačević, op. c., p. 494, nr. VIII.

²⁶⁾ Ibidem, p. 494, nr. IX.

ние на християнитѣ въ България“²⁷⁾. Въ другъ документъ на венецианското правителство отъ сѣщото време Парчевичъ е названъ само „свещеникътъ българинъ“²⁸⁾, а малко по-нататкъ се споменуватъ църквитѣ „въ България“.

Но употребата на народностното име „българинъ“ не се срѣща само въ писмата на люде като Петъръ Богданъ или Петъръ Парчевичъ. Въ свръзка съ пътуването на Парчевича на Западъ тѣ политическа мисия при австрийския императоръ, при полския дворъ и венецианския сенатъ както П. Богданъ, така и управителятъ на Чипровецъ Франческо Марканичъ и нѣкои първенци му дали препоръчителни писма съ ясното указание, че е българинъ по народностъ²⁹⁾. Въ едно свое писмо до секретаря на Конгрегацията за разпространение на вѣрата орѣшчанинътъ Филипъ Станиславовъ се подписалъ: „Филипъ Станиславовъ българинъ, апостолически мисионеръ въ царство България“³⁰⁾. Презъ 1626 год. кустосътъ на българскитѣ францискани Павелъ Никпетричъ писалъ за Илия Мариновъ като българинъ отъ Чипровецъ³¹⁾, а другаде сѣщиятъ Мариновъ е названъ „епископъ на България“³²⁾. Тѣзи указания за българската католишка църква или за българската францисканска кустодия сж особено многочислени въ писмата

²⁷⁾ Pejacsevich, op. c., p. 504: Che fatto venire nel Collegio Don Pietro Parcevič sacerdote Bulgaro gli sia letto quanto segue. Dalle vostre esposizioni restiamo a pieno informati dello stato deplorabile de' Christiani di Bulgaria crudelmente oppressi dalla tirannide Ottomana...

²⁸⁾ Pejacsevich, op. c., p. 505; Letta al sacerdote Bulgaro la deliberatione di questo eccellentissimo Consiglio... Въ документа се говори сжшо за опразването на две архиепископства nel regno di Bulgaria.

²⁹⁾ П. Богданъ писалъ, че изпратили reverendum Petrum Parcevič, sacerdotem Bulgarum (вж. у Pejacsevich, op. c., p. 491), а Франческо Марканичъ съобщилъ: Deui egomet cum reverendo Petro Parcevič, Bulgaro, nostro consanguineo ad clementissimos serenissimi senatus pedes celeri passu advolare... (ib., p. 489). Въ писмото на българскитѣ първенци (ib., p. 492) е казано, между другото, че пратеникътъ Pietro Parcevič Bulgaro трѣбвало да посети и полския дворъ.

³⁰⁾ Acta Bulgariae, p. 42: D. Filippo Stanislao Bulgaro, missionario apostolico del regno di Bulgaria; други две подобни посочвания у Dujčev, Il cattolicesimo, p. 108.

³¹⁾ Acta Bulgariae, p. 28: fratre Elia di Chiprovaz Bulgaro.

³²⁾ Acta Bulgariae, p. 66. Друго подобно указание у Dujčev, Il cattolicesimo, p. 84.

на нашитѣ католици отъ онова време ³³⁾. Новитѣ страдания следъ злополучното Чипровско въстание въ 1688 год. не убили духа на тѣзи корави българи. Въ писмата и документитѣ отъ времето следъ Чипровското въстание се споменува твърде често българското народностно име ³⁴⁾.

Сжществена и необходима проява за народностното самосъзнаване е, несъмнено, мисълта за своя родна страна. Това съзнание е толкова по-показателно за времена, когато даденъ народъ не е организиранъ въ своя държава—поради робия подъ други—и когато той се явява повече като културно и историческо-етнично единство. За нашитѣ католици отъ XVII вѣкъ е напълно ясно не само географското понятие „България“ или пъкъ „Българско царство“ (*regno di Bulgaria*), но тѣ не веднажъ се опитватъ и да го очертаятъ въ неговитѣ чисто етнически граници. Споменитѣ за миналото, свързано съ сжществуванието на свободната българска държава презъ срѣдновѣковието, подкрепяли етничитѣ данни при очертаване границитѣ на българската земя. Името „България“ се споменува премного въ писмата на нашитѣ католици отъ онова време ³⁵⁾. Въ едно отъ своитѣ първи писма до Конгрегацията, именно презъ 1625 г. софийскиятъ католишки епископъ Илия Мариновъ опре-

³³⁾ За титлата *custode di Bulgaria*, носена отъ различни лица, или за *custodia di Bulgaria* вж. *Acta Bulgariae*, pp. 28, 42, 50, 59, 61, 275, 276, 291, 292 и др.; за францисканитѣ въ България (*cotesti Padri di Bulgaria* и подобни): pp. 48, 291, 309, 325, 332 и др.; за *provincia di Bulgaria* (като подѣление въ францисканския орденъ): pp. 293, 305, 314, 319, 323, 324, 325 и др.; *ministerio provinciale di Bulgaria*: pp. 297, 312, 315, 321, 333 и др.

³⁴⁾ Марко Пенчевичъ презъ 1693 г. пише за (il) *misero popolo di Bulgaria* (*Acta Bulgariae*, p. 315). Презъ 1698 г. нѣколцина български католици, избѣгали въ Влашко, пишатъ за *popolo Bulgaro in queste parti di Valachia disperso* (*Acta Bulgariae*, p. 320; ср. p. 325). Вж. други указания *ib.*, pp. 334, 335, 341 sqq., 351 ss., 362, 369, 373, 376 *passim*.

³⁵⁾ Вж., напр., въ *Acta Bulgariae*, pp. 17, 25, 29 (in questa parte di Bulgaria или per tutta la Bulgaria); 30, 32 (in Bulgaria), 33, 34 (in questa nostra Bulgaria), 35, 36, 40, 41, 42 *passim*. Въ 1629 г. чипровскитѣ католици писали писмо на папа Урбана VIII „из Булгарие“ (*ib.*, p. 33). Въ „информативнитѣ пронеси“ твърде често се опредѣля, че единъ или другъ градъ (София, Никополъ, Чипровецъ и др.) се намира въ предѣлитѣ на България или се говори общо за България: вж. текстоветѣ у *Dujčev*, *Il cattolicesimo*, pp. 79, 80, 83 sqq., 102 sqq., 124 sqq., 145, 146, 148, 151 sqq. и други. Въ своята молба отъ 1617 (1622) г. чипровскиятъ управителъ П. Юговичъ пише: „*hic prope nos, in terra Bulgariae*“ (*ib.*, pp. 181, 184).

дѣля границѣ на българскитѣ земи: „Царство България, пише той... е твърде обширно и граничи съ Влашко, Гърция, Сърбия и Трансилвания“ ³⁶). По-нататъкъ той дава сведения за населението на „царство България“ и за състоянието на католицитѣ. Въ друго свое писмо, отъ априлъ 1625 год., Мариновъ сжщо говори за „тѣзи наши катсолицы, които се намиратъ въ България“ ³⁷). На следната година кустосътъ на българскитѣ францискани представилъ въ Римъ докладъ за състоянието на католичеството въ нашитѣ земи. Той изтъкналъ, че пристигналъ въ Римъ „отъ България“ и добавилъ, че „България е една много обширна областъ (provincia), подчинена на турцитѣ“, населявана главно отъ турци и православни ³⁸). Кустосътъ съобщилъ, че епископъ Мариновъ билъ натоваренъ съ „управлението на цѣлата българска църква“. Но най-ценни данни въ това отношение сж дадени въ релацията на Петъръ Богданъ отъ 1640 год., въ която той е смѣтналъ като първа своя задача да „опише накратко онова, което сега (сиречь по негово време) се разбира (подъ името) България“. Той признава, че му е познато сжществуването на „цѣли книги за царство България“ (ne sono pieni libri del regno di Bulgaria). Въпрѣки това, П. Богданъ мислѣлъ, че е потрѣбно да изложи нѣкои сведения „догде се простира въ тѣзи времена България“, за да посочи „голѣмината на царството и малобройността на католицитѣ, които се намиратъ въ него“ ³⁹). П. Богданъ очертава най-широкитѣ граници на българскитѣ земи: „България сега се назовава всичко онова, което по-рано се наричало Горна Мизия, и частъ отъ Долна Мизия, цѣла Тракия, въпрѣки че сега около Галиполското море се говори гръцки езикъ, и по-голѣмата частъ отъ Македония и цѣла Моравя до Охрида и до границитѣ на Албания и на Гърция и на Сърбия, а къмъ изтокъ се простира до Черно море;

³⁶) Acta Bulgariae, p. 25: ... Regno di Bulgaria, [che è assai ampio et confina con Valacchia, Grecia, Servia et Transilvania...

³⁷) Ibidem, p. 26.

³⁸) Acta Bulgariae, p. 27: La Bulgaria è provincia molto grande soggetta al Turco, la maggior parte della quale è habitata da Turchi e Scismatici...

³⁹) Acta Bulgariae, p. 68: A me è parso bene di toccare prima brevemente sino dove si estende questi tempi la Bulgaria, per dar d'intendere alli leggenti la grandezza del regno e la pochezza delli cattolici, che si trovano in esso...

отъ северъ пъкъ Дунавъ я дѣли отъ Влашко и Молдава, нѣкога наричани „Стара Дакия оттаткъ Дунава“ и прочее“. Къмъ доклада на П. Богдана отъ 1643 г. е била прибавена и една карта — може би първата географска карта, правена отъ българинъ за българскитѣ земи —, на която сж начертани границитѣ откъмъ северъ и западъ, съобразно твърденията въ релацията отъ 1640 г.⁴⁰⁾ Важни сведения за границитѣ на българскитѣ земи къмъ югозападъ софийскиятъ католишки архиепископъ е далъ въ единъ свой исторически опитъ върху миналото на града Охридъ. „Както е сега, (градътъ) е въ царство България и е нейнъ главенъ градъ, пише П. Богданъ. Днесъ всички онѣзи, които се намиратъ въ града, сж българи и тѣ управляватъ и служатъ (въ) този градъ, както това е било отстъпено отъ турцитѣ, когато завладѣли гореказания градъ⁴¹⁾“. Следъ като привежда въ доказъ мнението на западенъ писателъ⁴²⁾, П. Богданъ посочва и едно сведение отъ прочутото съчинение на Мавро Орбини: „Абатътъ донъ Мавро Орбини въ своята книга, назована „*Regno dei [!] Slavi*“ не само казва, че градътъ Охридъ е разположенъ въ България, но че е престоленъ градъ на българскитѣ царе и че тѣ винаги сж пребивавали въ този градъ до времето, когато турцитѣ имъ взели царството, и това е познато на всички и го казва цѣла България“⁴³⁾. По-нататкъ П. Богданъ напомня, че сжщиятъ Мавро Орбини говори за единъ охридски патри-

⁴⁰⁾ Acta Bulgariae, pp. 136—137. На картата сж очертани само севернитѣ области на българскитѣ земи, защото П. Богданъ е желалъ да покаже, где ще бжде епархията на Марцианополската архиепископия, която трѣбвало да бжде създадена тъкмо по това време.

⁴¹⁾ Вж. указанията у Ив. Дуйчевъ, Два исторически опита на архиепископа П. Богданъ Бакшевъ (= Родина, I 3 (1939) сс. 162—163). П. Богданъ пише: Ma come sta oggidì è nel regno di Bulgaria e sua metropoli; et hogi di tutti quelli, che si trovano dentro nella città, sono Bulgari et loro governano apresso et servono questa città; et questo è concesso dal Turco quando prese la sopra detta città.

⁴²⁾ П. Богданъ се позовава на „Aubertus Mireus Brusulensis in sua Notitia episcopatum“. Съчинението липсва у насъ.

⁴³⁾ L'abbate D. Mauro Orбини nel suo libro chiamato Regno dei Slavi fol. 435 non solo dice, che la città d'Ocrida sia in Bulgaria, ma sia sedia regale del re di Bulgaria et sempre hanno riseduto in detta città in sino che il Turco li prese il regno; e questo è noto a tutto il mondo e lo dice tutta Bulgaria; вж. у Дуйчевъ, Два исторически опита..., с. 163.

архъ Давидъ⁴⁴⁾, като го назовава само „архиепископъ на България“. Сжщо и охридският архиепископъ Теофилактъ се наричалъ, споредъ него, „Теофилактъ архиепископъ на българитѣ“, както и съвременниятъ на П. Богдана охридски архиепископъ грѣкъ⁴⁵⁾ се зовѣлъ „примасъ на България“. За да посочи колко далече отстои градътъ Охридъ отъ границитѣ на Сърбия (*quanto sij discosta detta città di Ocrida dei confini di Servia*), софийскиятъ архиепископъ привежда свидетелствата на нѣколко западни писатели и нѣкои географски карти⁴⁶⁾. Думитѣ на видния чипровчанинъ свидетелствуватъ, че споменътъ всрѣдъ българитѣ за западната българска държава, при която Охридъ е билъ главно срѣдище на страната, не е билъ угасналъ. Споредъ неговитѣ твърдения, възпоминанията за Охридъ като българска столица били нѣщо „познато на всички“ и това казвала „цѣла България“. П. Богданъ е събиралъ своитѣ сведения тъкмо отъ православно българско население: „Схизматицитѣ разказватъ, пише той, че царското седалище първомъ е било въ Охридъ и потвърждаватъ съ това, че сега има охридска патриаршия, а древнитѣ (люде) не сж поставили патриаршия тамъ, гдето не е било царско седалище. По-късно, когато билъ изгоненъ българскиятъ царъ отъ Охридъ, той се установилъ въ Търново, и въ този градъ завършило неговото царство по времето на турцитѣ“. На полето срещу тѣзи думи стоятъ два надписа, които изразяватъ накратко мисълта на съставителя на релацията за „Охридъ нѣкога седалище на българскитѣ царе“ и за „Търново последно седалище на българскитѣ царе“⁴⁷⁾. Можемъ ли при наличността на

⁴⁴⁾ Изглежда, че става дума за патриархъ Давидъ, свидетел на сепаратистичния дѣлъ на Самуиловата държава; вж. за него у Ив. Снѣгаровъ, *История на охридската архиепископия*, I (София 1924), с. 29 сл.

⁴⁵⁾ За охридскитѣ архиепископи къмъ срѣдата на XVII в. вж. у Ив. Снѣгаровъ, *История на охридската архиепископия-патриаршия отъ падането ѝ подъ турцитѣ до нейното унищожение (1394—1767 г.)* (София 1932), с. 146 сл.

⁴⁶⁾ Si potrà vedere nel Ortello nella descrizione di Grecia, e anco al Paolo Forlani Veronese nella sua carta della descrizione di Europa, et in molti altri autori di carte geografiche. Si potrà vedere ancora nella carta della Geographia sacra in Illyrico Orientale et anche nella carta del patriarcato Romano; вж. у Дуйчевъ, *Два исторически опита*, с. 163.

⁴⁷⁾ *Acta Bulgariae*, pp. 68—69. Особено ясно е изразилъ П. Богданъ своето схващане за принадлежността на Охридъ къмъ българскитѣ земи въ едно свое писмо до Конгрегацията отъ 24 априлъ 1654 г. (*Acta Bulg.*,

тѣзи свидетелства, както и на много други отъ този видъ, да обвиняваме нашитѣ предци отъ онова време, че съвсемъ сж забравили своето минало и сж се отрекли отъ него? Ржководенъ отъ подобни исторически спомени и отъ етничното начало, П. Богданъ е очерталъ най-обширнитѣ граници на своята страна, които биха били вѣжделени, въ много отношения, като предѣли на нашата държава⁴⁸⁾. Споредъ твърденията на нашия авторъ, „самò българското царство е по-голѣмо, откол-

р. 247), въ което казва, че до това време католицитѣ въ Сърбия се намирали подъ властѣта на католишкия архиепископъ на Призренъ и Антивари, който ималъ за седалище града Ново-Бърдо. Тогавашиятъ охридски католишки архиепископъ (Андрей Богданъ) (вж. у Ив. Дуйчевъ, Нови данни за католишката пропаганда въ Македония, МПр., XI 1—2 (1938), с. 79) се бъркалъ въ дѣлата на сръбскитѣ католици, противъ което П. Богданъ се опълчилъ решително: *non havendo da far niente la Servia con quella provincia della Bulgaria, nella quale vi è la città d'Ohrida; la qual cosa sentendo li medesimi prelati del rito greco se ne burlano con noi...* Ясно е, защо Андрей Богданъ (родомъ отъ Гури, Албания) е търсѣлъ да се занимава не съ своята Охридска архиепископия, а съ сръбскитѣ католици: като чужденецъ и друго-езичникъ, той не е могълъ да пребивава въ Охридъ (вж. у Дуйчевъ, Il cattolicesimo, pp. 59, 60, 132, 133; Дуйчевъ, Нови данни, с. 79). Въ процеса отъ 1656 г. за премѣстването на Андрея Богданъ отъ Охридъ въ Скопие е казано, че *la città d'Ocrida è in Bulgaria alla riva del lago Lignido et è capo di provincia assai popolosa...* (вж. Дуйчевъ, op. c., p. 139). Това е било посочено не само отъ първия свидетель на процеса, но било потвърдено буквално и отъ втория, на име П. Джеферовъ (op. c., p. 140): *La città di Ochrida è sita in Bulgaria...* Указанието за Охридъ като български градъ се срѣща и въ нѣкои папски документи. Въ своето брѣве отъ 18 декемврий 1673 г., съ което натоварва скопския католишки архиепископъ съ управлението на охридската католишка църква, папа Климентъ X (1670—1676) не пропусналъ да посочи, че Охридъ се намира въ предѣлитѣ на България: *tibi ecclesiam Acridae, vulgo Ocrida nuncupatam, in Bulgaria pastoris solatio... destitutam... concedimus* (вж. текста у Дуйчевъ, Софийската католишка архиепископия, сс. 150—151). Въ едно писмо отъ 4. XII. 1675 г. на Урбано Чери, секретаръ на Конгрегацията за разпространение на вѣрата, е казано, че *la chiesa d'Ocrida in Bulgaria* е била дадена на архиеп. Андрея Богданъ (п. с., с. 152). Въ папското брѣве отъ 18 декемврий 1673 г. се казва, че градътъ Скопие се е намиралъ въ българскитѣ предѣли (*Pro Andrea Bogdano archiepiscopo Scopiae in Bulgariae*; п. с., с. 151), което се повтаря и въ декрета на Конгрегацията отъ 12 ноемврий 1675 г. (п. с., с. 151 пр. XLI).

⁴⁸⁾ Това изпѣква особено ясно при съпоставка съ очертанието на българскитѣ граници споредъ чл. 6 отъ Санъ-Стефанския договоръ; вж. текста у Г. П. Геновъ, Международни актове и договори засѣгани България (София 1940), с. 254 сл.

кото цѣла Сърбия, Босна, Далмация, Хърватско, и Унгария, и има толкова градове, области, паланки и села, че не могат да се преброятъ. Въ тѣхъ има милиони души...“.

Въ тази своя релация П. Богданъ неведнажъ споменува за „българското царство“ и обяснява, че е описалъ границитѣ на българскитѣ земи, за да покаже, че католицитѣ „отъ цѣлото това царство“ се намирали подъ властѣта на софійския католишки епископъ⁴⁹⁾. Това упоменание за „българско царство“ въ писанията както на П. Богдана, така и на другитѣ негови съвременници, отразява живия споменъ за съществуването — нѣкога, преди вѣкове — на свободна българска държава.

П. Богданъ разказва, че Стара-планина „раздѣля Мизия отъ Тракия (и) сега цѣлата тази страна се назовава България (adesso tutto chiamata Bulgaria). Архиепископътъ съобщава, че отъ София заминалъ за Влашко, а като се върналъ отъ тамъ посетилъ останалитѣ български селища. Поради това, признава той, би трѣбвало да изложи първомъ сведенията за Влашко, па после за България. „Но за да не раздѣлямъ България, пише той, ще поставя Влашко следъ България и поради това сега следвамъ реда на мѣстата въ България“^{49a)}. Отъ тѣзи думи на П. Богдана се вижда, че въ неговото съзнание българскитѣ земи сж представляли такова единство, което той не се решавалъ да наруши и пренебрегне дори съ огледъ да постигне последователностъ на изложението си отъ хронологическа гледна точка. Глава на католицитѣ въ България и Влашко, той не пожелалъ поради това да представи своето посещение като единство само съ огледъ на подчиненитѣ си пасоми католици, и раздѣлилъ странитѣ споредъ тѣхнитѣ народностни граници. Поради това въ своята релация той е изложилъ първомъ указания за посетенитѣ български селища, па после е разказалъ за обиколката си въ Влашко. Така той е следвалъ не нѣкакъвъ хронологически редъ, а народностното начало. Въ писмо отъ 1641 год. П. Богданъ съобщава сведения за своето пътуване въ Молдава и добавя: „Колко изпитания и опасности преминахме презъ това пътуване, само Богъ знае, защото преминахме презъ Турция и презъ цѣла България до Черно море, гдето Дунавъ се влива въ Черно море“⁵⁰⁾

⁴⁹⁾ Acta Bulgariae, p. 72.

^{49a)} Ibidem, p. 74.

⁵⁰⁾ Ibidem, p. 134.

Въ документъ отъ 1643 год. П. Богданъ е названъ „епископъ на София, архиепископъ на църквитѣ на цѣлото царство България“⁵¹⁾, а въ другъ документъ, отъ 1646 год., е посочено, че чипровскиятъ католишки манастиръ се намиралъ „in regno Bulgariae“⁵²⁾. Въ много документи на наши католици отъ това време винаги се опредѣля, че градецътъ Чипровецъ се намира „въ България“⁵³⁾. Въ писмо отъ 1648 год. „ски катълици од България архиепископатъ свѣтскій“ молѣли да бжде въздигнатъ въ епископски санъ францисканецътъ Фр. Соимировъ. Писмото е подписано отъ нѣколцина „католици отъ България“ и изпратено отъ „Чипровецъ въ България“⁵⁴⁾. Въ документъ отъ 1649 год. е казано, че градътъ Никополъ се намиралъ въ предѣлитѣ на България, а Чипровецъ нѣкога билъ глава на католицитѣ въ „цѣлото царство България“; францисканската кустодия имала въ обсега си цѣлото това „българско царство“⁵⁵⁾. Пакъ въ свръзка съ католишката пропаганда е изтъкнато, че Чипровецъ е билъ „цвѣтето на България“⁵⁶⁾. Въ писмо отъ 1650 год. П. Богданъ обяснява появата на името България: споредъ него, българитѣ завладѣли нѣкога всички тѣзи области, господствували въ тѣхъ много години и отъ тѣхъ тукашнитѣ земи получили това име⁵⁷⁾. За него сж ясни и границитѣ на българскитѣ земи къмъ западъ и юго-западъ. Той нарича Морава „българска рѣка“⁵⁸⁾, а другаде споменува, че Охридъ

⁵¹⁾ Ibidem, p. 136: di tutto il regno di Bulgaria.

⁵²⁾ Ibidem, p. 151.

⁵³⁾ Acta Bulgariae, pp. 37 (hic Chiprovatii in Bulgaria), 47 (Chiprovaz luogo di Bulgaria), 183, 187, 188, 204, 212, 218 и др.; Calinescu, Altre notizie, p. 412, въ писмо на П. Богданъ отъ 1652 г. се съобщава за Chiprovaz di Bulgaria, и др.

⁵⁴⁾ Acta Bulgariae, p. 189.

⁵⁵⁾ Ibidem, p. 190.

⁵⁶⁾ Ibidem, p. 198.

⁵⁷⁾ Acta Bulgariae, p. 214; ср. p. 200 и p. 219: occupati poi paesi dalli Bulgari, et turbato l'ordine delle provincie, et tutte altre provincie persero suoi proprii nomi, et furon sotto nome di regno di Bulgari universalmente chiamate Bulgaria, usque ad presentem diem. За назването на българитѣ въ тукашнитѣ земи и за опустошенията говорятъ и чл. Антонъ Стефановъ въ едно писмо отъ 1685 г. (Acta Bulgariae, p. 200).

⁵⁸⁾ Ibidem, p. 229: Ciabro fiume di Bulgaria detto Morava; П. Богданъ, обаче, погрѣшно указва като древно наименование на Морава името Ciabrus, съ което е била названа р. Цибрица; ср. у Пуличевъ, Софийската катол. архиепископия, с. 35.

се намира въ предѣлитѣ на България⁵⁹). Тѣкмо това повтаряне на известни твърдения въ свръзка съ предѣлитѣ на българскитѣ земи показва, че тѣзи опредѣления не почиватъ на случайни и необосновани хрумвания, а преставятъ дълбоко и положително убеждение за автора.

Презъ 1647 год. българскитѣ католици наченали трескава дейность за освобождението на страната отъ чуждата робия. Наскоро П. Парчевичъ билъ изпратенъ на Западъ, за да търси помощъ отъ полския кралъ, отъ австрийския императоръ и отъ венецианската република⁶⁰). На пратеника били дадени различни препоръчителни писма отъ страна на българскитѣ католици. Въ едно отъ тѣзи писма П. Богданъ се подписалъ „архиепископъ сардикийски въ България“⁶¹). Българскитѣ католици въ писмото си до венецианската република споменуватъ за „цвѣтещото нѣкога царство България“ (*del già fecondo regno di Bulgaria*) и говорятъ за „заспалия лъвъ на България“ (*il leone di Bulgaria*). Писмото е подписано отъ „народитѣ на България“ (*populi di Bulgaria*)⁶²). На Парчевича било дадено писмо сжщо и отъ чипровския управителъ Франческо Марканичъ, назованъ, очевидно за по-голѣмо въздействие, „управителъ на България“⁶³). Въ изложението си до венецианския сенатъ П. Парчевичъ говори за „великото царство България“ (*il gran regno di Bulgaria*)⁶⁴). Той разказалъ, че владенията на влашкия князь Матей Басараба (1633—1654) били гранични на България и ги дѣлялъ Дунавъ. Когато българскитѣ първенци поискали съдействието на влашкия князь, тѣ поставили като условие да не разрушава „главнитѣ селища на България“. Въ различни писма на Парчевича се говори за България като негова родина⁶⁵). Въ посланието си до венецианското правителство отъ декемврий 1673 год. Парчевичъ пише, че князетѣ на Влашко заедно съ „източнитѣ народи на Сърбия и България, Тракия и Македония“ искали да се борятъ за своята свобода⁶⁶). На това

⁵⁹) Ibidem, p. 254: Francesco Soymirovich già vescovo di Prisren, hora... arcivescovo d'Ocrida in Bulgaria...

⁶⁰) Вж. за това у Дуйчевъ, *Архиепископъ П. Парчевичъ*, с. 7 сл.

⁶¹) Pejacsevich, op. c., p. 491: *archiepiscopus Sardicensis in Bulgaria*.

⁶²) Ibidem, pp. 491—92.

⁶³) Ibidem, p. 502.

⁶⁴) Ibidem, p. 496.

⁶⁵) Ibidem, p. 617 и др.

⁶⁶) Ibidem, p. 623.

мѣсто чипровчанинътъ съ името „България“ е назовалъ, очевидно, само севернобългарскитѣ земи, но съ упоменанието за Тракия и Македония той е обгърналъ всички български области. Презъ януарий 1674 год. Парчевичъ писалъ писмо на секретаря на Конгрегацията, кардиналъ Барберини, като изказвалъ своята радостъ за победата на поляцитѣ при Хотинъ. Той пожелавалъ да се „възстановятъ“ хоругвитѣ на Спасителя въ земитѣ отсамъ Дунава, „въ обширнитѣ области на България и на Черноморието“⁶⁷⁾. Предъ венецианския пратеникъ въ Римъ Пиетро Мочениго Парчевичъ изказвалъ пожелания, презъ 1674 год., войскитѣ на поляцитѣ „да преминатъ Дунава и да навлѣзатъ въ България“⁶⁸⁾. Наистина, прегледътъ на подобни мѣста изъ писмата на Парчевича показва, че нѣкои опредѣления за него не сж напълно изяснени и оточнени. Обаче самата му дейность въ продължение на много години за освобождение на страната отъ чуждото поробителство показва отъ какво дълбоко чувство сж били съгрѣти тѣзи негови мисли.

Никополскиятъ католишки епископъ Филипъ Станиславовъ е оставилъ нѣкои документи, отъ които може да се сжди за неговитѣ разбирания по въпроса. Той опредѣля Горна Мизия като областъ назовавана по негово време „България“⁶⁹⁾. Въ релацията му отъ 1659 год. е засвидетелствуванъ дълбокъ интересъ къмъ миналото на българския народъ, ако и сведенията му да не сж винаги напълно точни. Той съобщава, че българитѣ водили началото си отъ рѣка Волга и отъ „провинцията Азия“. Другаде той разказва, че градътъ Плѣвенъ нѣкога билъ седалище на българския царь Михаила, като мислѣлъ, вѣроятно, за Михаила Шейтанъ (1323—1330). Нему е било известно, че нѣкога въ Видинъ пребивавалъ „българскиятъ царь“, а за Търново съобщава, че тамъ били дворцитѣ на българскитѣ царе⁷⁰⁾. Извънредно интересно е послесловието на неговия „Абагаръ“ отъ 1651 год.: „Иакъ псала въ расанкѣ и балгѣдиханнѣ цѣтнѣ елика мѣстѣ, нѣмакъ сѣцѣ Филипъ Ста-

⁶⁷⁾ Ibidem, p. 632.

⁶⁸⁾ Ibidem, p. 634.

⁶⁹⁾ Acta Bulgariae, p. 259; ср. pp. 262, 263, 264 и др.

⁷⁰⁾ Ibidem, p. 259 (Bulgari enim a Volga fluvio et provincia Asiae initium habent), 262 (Плѣвенъ като olim residentia Michaelis Bulgarorum principis и за града Видинъ, in ea olim residebat Bulgarorum princeps, а въ Търново е била olim regia principum Bulgarorum).

ниславѣ въ Велике Българіе епископъ, сабра и свади въ раслики гники свети отци славни вси Абагар и хариза сѣшнемъ нарѣдъ българскѣмъ, да при себе нѣсену, на мѣстѣ силни мѣшти. Типарѣсан би Абагар вси ка летѣ Христѣмъ л. х. ѱ. л. мана на с. у свети град... въ време цара нашего Ибрахима, у влашкѣ цаститего Мати вѣшнѣмъ нѣвѣданскѣмъ благомирнѣмъ Аѣнѣла нарицанѣмъ Касианѣ вѣшнѣмъ да...⁷¹⁾ Недопустими сѣ предположенията, че това послесловие е било добавено не отъ самия никополски епископъ, а отъ неизвестния печатарь-издатель въ Римъ⁷²⁾ Въ послесловието нѣма нищо, което да сочи, че то е било написано отъ друго лице. Занимливи сѣ думитѣ на Станиславова, съ които той се назовава „епископъ на Велика България“. Изразѣтъ на Станиславова, че дарява тази книга на „своя български народъ“ напомня толкова много думитѣ на Паисия, писани повече отъ единъ вѣкъ следъ това⁷³⁾. Ако и да посочва имената на турския султанъ („нашия царъ“) и на двама заддунавски владѣтели, Станиславовъ е сторилъ това, по подобие на срѣдновѣковни писачи и преписвачи, не отъ нѣкакво особено чувство на преклонение предъ чуждата властъ, но за по-точното датиране на своята книга. Цѣлото послесловие отразява съ кратки и сбити слова духа на човѣкъ, които има съзнание

⁷¹⁾ Вж. снимки отъ цѣлия текстъ въ статията на В. Пундевъ Сборникътъ Абагаръ отъ епископъ Филипъ Станиславовъ (= Годишникъ на Народната библиотека въ Пловдивъ, 1924), с. 324; ср. с. 327; библиографски посочвания за Абагара вж. у Дуйчевъ, Нови данни, с. 72 б. 3.

⁷²⁾ Споменатиятъ султанъ Ибрахимъ е управлявалъ отъ 1640 до 1648 г.; другитѣ двама владѣтели сѣ влашкиятъ князь Матей Басараба (1633—1654) и Василь Лупулъ (1634—1654), князь на Молдава (ср. у Пундевъ, п. с., с. 327). За обяснението на датата вж. у Пундевъ, п. с., сс. 326—327. Книгата ще да е била съставена още къмъ 1648 г., но е била напечатана едва въ 1651 г. Послесловието обаче не може да бжде смѣтнато като нѣкаква „похвала“ за Ф. Станиславова. Изразѣтъ „како писа въ раслики и благодѣхави цѣти сѣмра мѣт...“ е твърде любимъ на срѣдновѣковнитѣ писатели; вж. указанията у Ив. Дуйчевъ, Изъ старѣта българска книжнина, I (София 1940), с. 208; Цв. Вранска, Стилни похвати на патриархъ Евтимий, СбБАкН, XXXVII, 2 (1942), сс. 164—165.

⁷³⁾ Паисий пише въ своето предисловие: Тако и азъ камъ написахъ по редѣ извѣстие за нашъ родъ и шивѣ... И азъ написахъ порицанѣхъ по редѣ и по штечество болгарскѣмъ и много трѣба сѣтеорихъ сѣбрати въ размени юбги и истори дондѣмъ сѣбрахъ и сѣбихъ дѣлаи рода болгарскаго къ юбжѣмъ сѣмъ ради наша полза и похвала камъ написхъ кой многѣ свои родъ и штечество болгарскѣмъ... (вж. Историѣ славѣноболгарская, изд. Я. Ивановъ, София 1914, с. 5).

за своя народъ и е изпълненъ съ обичъ къмъ него. Това родолюбиво чувство се изразява и въ желанието да напечата книга на разбираемъ за народа езикъ.

Нашитѣ католици отъ XVII вѣкъ не само очертаватъ границитѣ на своята страна, но и говорятъ съ дълбока обичъ за нея и изразяватъ своя горещъ възторгъ за нейнитѣ природни красоти. Достатъчно е да се прочете описанието на българскитѣ селища отъ П. Богданъ отъ 1640 год., за да се види съ какъвъ възторгъ и нескрита обичъ той се възхищава отъ красотитѣ на своята родина, отъ земята, отъ планинитѣ, отъ изворитѣ и дори отъ цвѣтята...⁷⁴⁾ Въ това се крие, несъмнено, една отъ проявитѣ на народностно чувство⁷⁵⁾.

Успоредно съ този вътрешенъ животъ могатъ да се забележатъ проявитѣ на възраждане на името „българинъ“ и „България“ и въ съзнанието на чуждитѣ народи. Значението на това „външно възраждане“, което все още остава съвсемъ непроучено, е твърде голѣмо, защото по този начинъ се подготвятъ чуждитѣ страни да съдействуватъ за освобождението на поробенитѣ българи или, най-малко, всрѣдъ тѣзи народи се поддържа споменътъ за съществуването на българската народностъ. Ако презъ XVII в. въ съзнанието на западнитѣ народи възкрѣсва споменътъ за поробения български народъ, за слугата за това се пада, до голѣма степенъ, на нашитѣ католици. Тѣ назоваватъ себе си съ името „българи“ и принуждаватъ и другитѣ да ги зоватъ така, наричатъ своята страна „България“ и поддържатъ всрѣдъ другитѣ спомена за българскитѣ земи. Презъ 1689 год. прочутиятъ римски археологъ Джовани Чампини (1633—1689) открилъ въ Монте Челио, въ една изчезнала днесъ постройка, фрески съ изображения на св. Петра, Павла, Лаврентия и др. които заедно съ изтрития образъ на папа Формоза и за българския князь Борисъ-Михайлъ. Италианскиятъ ученъ проявилъ голѣмъ интересъ къмъ тази фреска и поръчалъ да бъдатъ направени копия отъ нея. Освенъ това, той съставилъ нарочно изследване по въпроса за връзкитѣ

⁷⁴⁾ Вж. подробно у Мв. Дуличевъ, България и западниятъ свѣтъ презъ XVII в. (= Родина, 1 (1938) с. 125 сл.).

⁷⁵⁾ Това е сжшата Heimatliebe, която W. Goetz (SB. d. Bayerischen Akad. W., phil.-hist. Abt., 1939 Hf. 7, p. 5) врежда между „зародишатѣ“ (Keime) на народностното чувство.

между папа Формоза и българския князь Борисъ-Михаилъ ⁷⁶⁾ Отгде е породенъ този живъ интересъ у Чампини къмъ българското минало? Още въ началото на своето изследване той дава кратки сведения за българските земи: „България е царство, пише той, гранично на Долна Мизия при Дунава; нейните жители сж храбри и столицата на царството е градътъ София; за нея се говори по поводъ настоящитъ военни размирици...“ ⁷⁷⁾. Не е трудно да се отгатне за какви събития намеква Чампини: това е прочутото Чипровско възстание презъ 1688 год., отгласътъ отъ което е билъ твърде силенъ и на Западъ между срѣдитъ, близки на нашитъ католици. Ако Чампини е проявилъ такъвъ интересъ къмъ българитъ и тѣхното минало, това очевидно се дължи до известна степенъ на неговитъ симпатии къмъ движението за освобождение на страната, завършило така злополучно въ възстанието презъ 1688 год.

Съзнанието за свой роденъ езикъ е твърде силно подчертано у нашитъ католици отъ XVII вѣкъ. Наистина, тѣхнитъ писма и доклади сж написани най-често на италиански или латински, а когато пишатъ — нѣщо съвсемъ рѣдко! — на родния си езикъ, въ тѣхнитъ писания се чувствува силното влияние на хърватската книжнина ⁷⁸⁾. Частъ отъ богослужбата за народа обаче е била извършвана на славянски езикъ ⁷⁹⁾. Въ писмата на водачитъ на нашето католишко движение се подчертава неведнажъ, че познаването на българския езикъ е по-трѣбно за успѣшната дейность всрѣдъ мѣстното население ⁸⁰⁾. Въ това отношение дейността имъ била напълно различна

⁷⁶⁾ Вж. Iv. Dujčev, Uno studio inedito di mons. G. Ciampini sul papa Formoso (Roma 1937: отп. отъ Archivio della R. Deputazione Romana di storia patria, vol. 59, N. S. II).

⁷⁷⁾ Вж. Iv. Dujčev, Uno studio..., p. 34: Bulgaria regnum est inferiori Moesia finitimum ad Danubium, cuius incolae feroces sunt cuiusque regni caput est Sophia urbs, de qua occasione praesentium bellorum tumultuum diseritur... Мисълта за София като срѣдище на българските земи е изразена често въ писанията на нашитъ католици; вж., напр., у П. Богданъ (Acta Bulgariae, p. 66): metropoli e prima città di Bulgaria è Sardica ovvero Soffia.

⁷⁸⁾ Н. Милевъ, Католишката пропаганда, с. 163 сл.; C. Giannelli въ книгата на Dujčev, Il cattolicesimo..., p. 178 sqq., съ указанията тамъ.

⁷⁹⁾ Нѣкои указания за четенето на евангелието и апостола на славянски сж събрани у Милевъ, п. с., с. 160 сл.

⁸⁰⁾ Acta Bulgariae, pp. 140—141.

отъ дейността на гръцкото духовенство. Колкото гръцкото духовенство стояло по-далечъ отъ народа, толкова повече католишкитѣ мисионери се стараели да проникнатъ по-близо до него, и това обяснява тѣхния успѣхъ. П. Богданъ открито обвинява гръцкитѣ духовници въ това, че тѣхнитѣ проповѣди и богослужби оставали недостъпни за народа. Една отъ най-големитѣ злини въ живота на българския народъ по това време е било, споредъ него, голѣмото невежество. Въ цѣла България, съобщава той, Светото писание се намирало само въ църквитѣ: „но даже и това не се чете съ разбиране, тъй като не се намира на стотѣ единъ, който да разбира онова, което чете, защото не се учатъ и нѣматъ училища“⁸¹). Много време преди другитѣ П. Богданъ схваналъ настѣпилия упадъкъ и обрисувалъ тежкото положение, въ което изпаднали българитѣ. Той прѣвъ изтъкналъ нуждата отъ просвѣта, за да може да се повдигне народниятъ духъ. Споредъ него българитѣ имали нужда отъ Библии и лица, които да имъ ги тълкуватъ, защото поради липса на училища всрѣдъ тѣхъ се ширѣло невежеството⁸²). Като необходимо условие за успѣшна дейность на тукашнитѣ католишки епископи и архиепископи, на първо мѣсто се поставяло познаването на българския езикъ. Когато презъ 1643 год. се говорѣло за създаването на Марцианополската архиепископия, П. Богданъ изтъкналъ предъ Конгрегацията, че първо условие за бждещия епископъ, който трѣбвало да се грижи за католицитѣ въ Северна България и Молдава, било да „знае много добре славянски езикъ и сжщо да чете и пише съ кирилското писмо“⁸³). Тази потрѣба отъ

⁸¹) Ibidem, pp. 69—70: In tutta la Bulgaria credo che non si trova la Sacra scrittura for di quello, che leggono nella chiesa; et manco quello con intendimento, non troverete di cento uno, che intenda quello che legge, perchè non imparano, non hanno le scolle...

⁸²) На полето срещу горнитѣ редове се четатъ бележитѣ: Hanno bisogno di Biblie sacre e di chi gli egi'interpreti, и малко по-долу: Non hanno scuole e però sono tutti ignoranti. Католишкитѣ мисионери отворили училища за своитѣ пасоми въ нѣкои села, като Чипровци, Търничевица, Копиловици, Желѣзна и др.

⁸³) Acta Bulgariae, p. 139: Per far un vescovo, che havesse cura di quelle anime che si trovano nella Bulgaria, ovvero Misia orientale et insieme di quelle che si trovano nella Moldavia, bisogna saper questo: 1. Si vol un huomo che sapia la lingua slava benissimo, et ancora leggere e scrivere nel carattere Cyrilliano... Подъ „славянски езикъ“ българскитѣ католици отъ онова време сж подразбирала не само хърватски, но и книжовния български езикъ (ср. Милевъ, п. с., с. 164).

познаването на български езикъ се подчертава и на други мѣста въ писмата на нашитѣ католици⁸⁴). Отъ друга страна, у мнозина отъ нашитѣ католици се долавя силенъ интересъ къмъ миналото на своя български народъ и това представя друга проява на пробуденото народностно самосъзнание. Така, напимѣръ, П. Богданъ се интересува живо отъ миналото на своя народъ. Самъ той е съставителъ на нѣколко исторически опита и може да бжде смѣтанъ като единъ отъ първитѣ наши историографи отъ ново време⁸⁵). Въ своитѣ релации той често пжти говори за миналото на своята страна, като излага сведения събрани отъ чужди писатели или пъкъ отъ народното предание.

Нашитѣ католици отъ XVII вѣкъ ясно разграничаватъ католици и православни въ страната. За тѣхъ вѣрата, следъ, не е сжщественъ белегъ на опредѣляне на народностната принадлежностъ. Народностното единство стои надъ вѣрското различие за борцитѣ въ Чипровското въстание, въ което, споредъ изричното указание на нашитѣ извори⁸⁶), сж участвували наравно католици и православни. Впрочемъ, сжщото се долавя по-късно и у Паисия, за когото вѣрското начало не е сжщественно мѣрило при разглеждане на народностнитѣ въпроси. Той води борба съ гърци и сърби, въпрѣки тѣхното право, славие, и се ржководи единствено отъ интереситѣ на своята народностъ. Но ако всичко това може да се смѣтне отъ нѣ-

⁸⁴) Acta Bulgariae, p. 141: Religiosi, che habitano in questi paesi, non solamente è necessario che sapiano la lingua valacca, ma etiam latina, greca, turchesca et particolarmente slava, perché vengono huomini di diverse lingue, et il vescovo di Sofia ha li suoi fratti che sanno latino, italiano, greco, valacho, slavo, albanese, turchescho etc.. Ma è più necessaria la slava, la quale sanno tutti, essendo nativi in quella, et li valacchi la tengono come latina etc. Католицитѣ отъ Ново-Бърдо изпратили презъ януарий 1653 г. писмо до Конгрегацията за разпространение на вѣрата (вж. Acta Bulgariae, pp. 225—226), въ което, между другото, благодарятъ за назначението на Франческо Соммировъ за призренски епископъ: *пачласте нади цината и жалата пастира ѿ нашега племена и езика, тѣхъ истъ гм. фре. Франиска Соммировѣна епископа ѿ Призрена...*

⁸⁵) Вж. указанията у Дуйчевъ, България и западниятъ свѣтъ презъ XVII в., с. 121 сл.; Два исторически опита..., п. т., сс. 162—163; Софийската католическа архиепископия, с. 32 сл.

⁸⁶) Вж. съвременнитѣ документи въ Acta Bulgariae, p. 302 sqq.: изобщо за въстанието вж. у Ив. Дуйчевъ, Чипровецъ и въстанието презъ 1688 г. (София 1938).

кого като „несъзнателни прояви на народностно чувство“, има нѣщо друго, което стои надъ всичко: това сж борбитѣ за освобождение на страната. Би ли могълъ нѣкой да дръзне да окачества възстанието презъ 1688 год. като неосъзнато народно противодействие противъ поробителитѣ? Цѣлата дейностъ на П. Парчевича е насочена къмъ една ясно опредѣлена цель: освобождението на неговата родина. П. Богданъ и П. Парчевичъ иматъ добре очертана политическа програма за освобождението на страната отъ робство. Тѣхнитѣ усилия сж били посветени главно да обезпечатъ външна подкрепа. Редомъ съ това се възнамѣрявало подготовлението на известенъ брой възстаници вътре въ българскитѣ земи⁸⁷). Тази програма могла да бжде приложена едва отъ тѣхнитѣ приемници презъ 1688 год., но външната помощ се оказала недостатъчна и възстанието било смазано отъ турцитѣ. Отъ друга страна, за мнозина отъ нашитѣ католици преминаването къмъ католичеството е било схващано като опитъ да се освободятъ отъ духовното робство на гръцкото духовенство, а не отказъ отъ собствената си народностъ. Почти цѣлото българско католишко движение завършило съ възстанието презъ 1688 год. По този начинъ онова движение, което било родено на религиозна основа, станало жертва на проникналитѣ въ него политически тежнениа. Чрезъ това се подчертала дълбочината и искреността на народностното чувство и самосъзнание, при опита да бждатъ изразени въ дѣло.

Пробуждането на такова силно народностно чувство всрѣдъ частъ отъ нашия народъ презъ XVII вѣкъ може да бжде обяснено съ нѣкои благоприятни обективни причини. Обикновено се признава, че народностното осъзнаване се улеснява при противопоставяне съ чужди народи. Колкото е по-големо противопоставянето, толкова по-лесно може да се дойде до осъзнаване на различията и на собствената си обособеностъ. Но този процесъ се извършва не само въ погранични области, а сжщо и при робство и пребивание между чужди народи. Влиянието на особената срѣда, въ която е живѣлъ Паисий, е неотречимо. Неговото народностно чувство е било особено силно изострено тъкмо поради сблъскването съ иноци отъ други на-

⁸⁷) Вж. нѣкои признания на Парчевича у Pejacsevič, op. c., p. 496 sqq.

родности — гърци, сърби, руси... Появата на така силно народностно чувство у него трѣбва да се обясни донѣкжде тъкмо като противодействие срещу чуждата срѣда, въ която той живѣлъ години наредъ и съ която е трѣбвало да се бори така усърдно и жарко. Това чувство обаче не е само отрицателно. Както посочва най-добре примѣрътъ съ Паисия, то е и подбуда къмъ творчество. Като начална проява на събуждане на народноститѣ презъ първата половина на XIX в. се смѣта борбата противъ потисниците инородци. Върѣдъ българитѣ условията на робството сж били много по-лоши и затова борбата е започнала по-рано. Повечето отъ българскитѣ католици отъ XVII в. били люде, прекарвали много години наредъ въ чужбина, главно въ Италия. Пребиваването въ свободни западни страни не само не погубило тѣхното народностно чувство, но още повече го изострило и засилило. Успоредната съ Паисия е очевидна, но съ тази разлика, че докато за Паисия е било по-важно отрицателното въздействие на враждебни народности, за българскитѣ католици е било решително положителното въздействие на живота върѣдъ свободни народи. Така, проводници на освободителнитѣ стремежи ставатъ наистина онѣзи, които били прекарвали известно време въ чужбина. Тѣ сж били носители на „волевитѣ понятия за народностъ“, и то изразени не само въ бунтове на недоволство, но и въ добре организирани възстания, насочени къмъ една издѣлена цель: освобождение на страната. Въ документитѣ на българскитѣ католици отъ XVII вѣкъ не се говори за единични действия на недоволници-хайдутѣ, но за масови народни движения, ръководени отъ нѣколко първенци.

Прегледътъ на историческитѣ извори отъ XVII в., свързани съ българското католишко движение, дава ясна представа за духовния животъ на частъ отъ българитѣ по онова време и го очертава въ свѣтлина, основно различна отъ това, което обикновено се знае. Неотречими сж редица прояви на истинско народностно самосъзнание. Долавя се стремежътъ да се употребява народностното име като срѣдство за разграничение отъ другитѣ народности; явно е схващането на своята страна не само като географско понятие, но и като земя на дадена народностъ; чувствува се обичътъ къмъ родната земя, интересътъ къмъ родния езикъ и родното минало, стремежътъ къмъ освобождение отъ поробителитѣ. Може да се въз-

рази противъ значението на една или друга отъ тѣзи прояви, но истинскиятъ имъ смисълъ се разкрива именно когато се взематъ въ тѣхната цѣлокупность. Може би употребата на народностното име или интересътъ къмъ родното минало още не свидетелствуватъ за нѣкакво народностно самосъзнание? Но ако това е безъ значение или пъкъ не е нѣщо съществено за поддържане на народностното самосъзнание, то защо така горещо Паисий се обявява противъ онѣзи, които се срамятъ „да се нарекатъ българи“ или не познаватъ миналото на своя народъ?

Българската народность се е създадала презъ сръдновѣковието. Народностното осъзнаване се е засилило, изглежда, тъкмо презъ епохата на турското робство при противопоставянето между потиснати и поробители. Българскиятъ народъ е започналъ своята организирана борба за освобождение на страната още презъ XVI и XVII вѣкъ. Въ тази борба народностното чувство и самосъзнание сж се проявили като действаща сила, насочена къмъ осъществяването на опредѣлени политически тежнения. Развитието на нашия народъ, както въобще развитието на всѣки отдѣленъ народъ, трѣбва да се разглежда като самостоятелно и особено явление, безъ да се подчинява на предвзети теории. Когато се говори за народностно българско възраждане следъ Паисия, това не трѣбва да се схваща твърде строго и буквално, защото тогава би трѣбвало да се предполага единъ периодъ на пълна народностна „заспалость“ преди втората половина на XVIII в. Отъ Паисия насамъ българскиятъ народъ наистина преживѣ известно „народностно възраждане“, но това е било само буйното разгаряне на огънь, чийто искри се долавятъ и въ по-раншни времена, кога по-мощно, кога по-слабо. Това признание нито най-малко не подценява значението на Паисия, но то опредѣля неговото истинско мѣсто въ духовния животъ на нашия народъ.

МАКЕДОНИЯ ВЪ ПРЕПИСКАТА НА ПРОФ. М. ДРИНОВЪ

Отъ П. Динековъ

Къмъ края на шестдесеттѣ и началото на седемдесеттѣ години Маринъ Дриновъ се очертава като първостепенна по значение личностъ въ нашия културенъ животъ. Роденъ презъ 1838 г. въ Панагюрище, презъ септемврий 1858 г. той заминава, заедно съ своя съгражданинъ и най-близъкъ другаръ Нешо Бончевъ, за Русия — около две години прекарва въ Киевъ, гдето посещава философския класъ на тамошната семинария, а въ 1861 г. се преселва въ Москва и постѣпва въ Историко-филологическия факултетъ на университета, който завършва въ 1865 г. Презъ 1865—1871 г. Дриновъ пътува изъ европейскитѣ страни и търси материали за българската история въ библиотекитѣ на Варшава, Прага, Виена, Женева, Парижъ, Неаполъ, Римъ, Бѣлградъ и т. н. Въ 1869 год. издава въ Виена две книги, които представятъ сериозни научни изследвания: „Погледъ върхъ происхожданието на Българскіи народъ и начало-то на Българска-та исторія“ и „Исторически прегледъ на Българска-та църква отъ самото ѝ начало и до днесъ“. Въ сѣщата година Дриновъ бива избранъ за първи председателъ на действителнитѣ членове на Книжовното дружество въ Браила, въ чийто органъ Периодическо списание взема дейно участие съ редица ценни научни статии. Така, тамъ излизатъ неговитѣ бележити статии за Паисия Хилендарски и за новобългарската азбука, които представятъ важенъ моментъ въ духовното развитие на нашия народъ въ навечерието на Освобождението. Презъ 1873 г. Дриновъ бива избранъ за доцентъ по славяноведение въ Харковския университетъ.

Ето нѣколко факта, които обясняватъ ролята, която Дриновъ играе въ нашия културенъ животъ въ последното десетилѣтие преди Освобождението. Той се издига като безспоренъ наученъ авторитетъ, неговата дума винаги има изключителна

тежестъ при решаване спорни въпроси, налага своитѣ схващания въ областъта на правописа, до голѣма степенъ дава насоки на нашето културно развитие. До него се допитватъ българи отъ всички краища на страната и извънъ България и той води обширна преписка, въ която се разискватъ въпроситѣ за съдбата на нашия народъ. До него пишатъ Хр. Г. Дриновъ (Дриновъ е постоянниятъ му съветникъ въ неговитѣ издателски начинания), Й. Груевъ, Др. Цанковъ, д-ръ Ив. Богоровъ, Н. С. Ковачевъ, М. Д. Балабановъ, Г. Груевъ, Д. С. Аневъ, В. Д. Стояновъ, В. Друмевъ, Гр. Д. Начовичъ, Ю. Неновъ, Я. Ковачевъ, М. Бурмовъ, Т. Пѣйовъ и много други. Отъ друга страна не бива да се забравя, че Дриновъ израства духовно въ Москва и въ срѣдата на така нареченитѣ московски българи. Къмъ половината на миналия вѣкъ тукъ получаватъ образованието си Н. Михайловски отъ Елена, С. Филаретовъ отъ Жеравна, Н. Катрановъ отъ Свищовъ, Ив. Д. Шоповъ отъ Калоферъ, К. Геровъ отъ Копривщица и др., а следъ Кримската война — К. Миладиновъ, К. Станишевъ, Р. Жинзифовъ, В. Поповичъ, К. Кесяковъ, Л. Каравеловъ, Г. Теохаровъ, К. Везанковъ, П. Каравеловъ, В. Мишайковъ, С. Мирковичъ, Нешо Бончевъ и др. Съ голѣма частъ отъ последнитѣ Дриновъ е близъкъ приятель и дълги години поддържа съ тѣхъ оживена преписка. Особено ценни сж писмата на Райко Жинзифовъ и Нешо Бончевъ; изпратени до него, — тѣ съдържатъ обилень материялъ не само за живота и дейността на тия двама видни книжовници, но и интересни данни за развоя на българската мисль и настроенията на българската интелигенция презъ тая епоха.

3 Преписката на Маринъ Дриновъ се разширява още повече следъ Освобождението, когато той е повиканъ да играе важна роля въ живота на новоосвободената държава. Дриновъ бива зачисленъ още презъ време на войната въ гражданското управление на страната, става софийски вицегубернаторъ, а следъ това управлява отдѣла на народното просвѣщение въ привременното правителство на кн. Дондуковъ-Корсаковъ. Наистина, въ 1879 г. той напуска България заедно съ рускитѣ окупационни власти и се прибира въ Харьковъ, но не сижсва съ своето отечество и непрекъснато поддържа връзки съ него. Дори бива каненъ да заеме важни постове (министъръ, председателъ на Държавния съветъ). Колко много се е интересувалъ

отъ политическия и културенъ животъ на страната — най-добре личи отъ неговата преписка. Въ богатия му архивъ, който сега се пази въ Архивния отдѣлъ на Народната библиотека въ София, се намиратъ писма отъ почти всички по-видни българи следъ Освобождението — до смъртта на Дриновъ (1906 г.) Но забележително е и друго нѣщо: Дриновъ поддържа непрекъснати връзки съ голѣмъ брой чужденци, особено учени, които постоянно осведомява за живота на своето отечество. Въ архива му се пазятъ писма отъ К. Иречекъ, В. Ягичъ, Фр. Рачки, В. Ламански, В. Богишичъ, Ад. Патера, А. Дюверуа, Н. Сумцовъ, В. Облакъ, Й. Перволфъ и т. н.

Въ огромната преписка на Дриновъ твърде често се засѣгатъ въпроси, свързани съ миналото, езика, етнографията книжовния животъ на Македония и дейцитѣ, които произлизатъ отъ македонскитѣ краища. Дриновъ винаги живо се е интересува въ македонския въпросъ — той взема дейно участие въ борбата на българскитѣ учени срещу изопаченията и фалшификации на сръбската наука. Забележителни сж неговитѣ изследвания: „Нѣколко словъ объ языкѣ, народныхъ пѣсняхъ и обычаяхъ дебрскихъ славянъ“ (Извѣстія С.-Петербургскаго Славянскаго Благотворительнаго Общества, бр. 1, 4, 7-8 отъ 1887 год., и като отдѣлно издание въ 1888 г.); „По поводу замѣчаній г. Сретьковича на мою статью о говорѣ и обычаяхъ Дебрянъ“ (пакъ тамъ, бр. 11 и 12 отъ 1887 г.); „Имали ли сж сѣрбитѣ нѣкои колонии и нѣкоя трайна власть въ Македония преди XIII вѣкъ? Какъ сж се наричали славянитѣ, които населявали Македония преди тая епоха“ (*La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique*, 1887); „Нѣколко поправокъ къ „Етнографическому очерку славянской части Македоніи“ (Извѣстія С.-Петербургскаго Слав. Благ. Общества бр. 6-7 отъ 1888 г.). Къмъ тия изследвания трѣбва да се прибавятъ и статитѣ за титлитѣ на костурскитѣ владци, за Хаджи Йоакимъ Кърчовски, за Солунската печатница, за скопския чифликъ Варвара, за новонамѣренъ надписъ въ охридската църква Св. София и т. н. Всичко това показва, колко живъ и траенъ е интересътъ на Дриновъ къмъ Македония. Не го интересуватъ само отвлѣчени, научни въпроси, но и всичко онова, което се отнася конкретно до сждбата на македонскитѣ българи. Ето защо той поддържа преписка съ цѣла редица македонски дейци. Особено ценна е преписката

му съ Райко Жинзифовъ, неговъ близъкъ другарь, Кузманъ Шапкаревъ (вж. моята статья „Писма на К. А. Шапкаревъ до проф. М. Дриновъ“, Мак. прегледъ, г. IX, 1934, стр. 25—56, 93—118), Димитъръ Матовъ, Ат. Шоповъ, Василь Кънчовъ. Въпроси, свързани съ Македония, сж засегнати и въ преписката на Дриновъ съ нѣкои чужди учени, напримѣръ В. Ягичъ и В. Облакъ.

Ще приведа нѣколко писма отъ тая обширна преписка.

I. Писма на Райко Жинзифовъ

Въ архива на Дриновъ се намиратъ 29 Жинзифови писма — отъ 7. II. 1866 г. до 7. XII. 1876 г. Следователно последното писмо до Дриновъ е изпратено само два месеца преди смъртта на Жинзифовъ — 15. II. 1877 г. Отъ тия писма сж обнародвани само три (отъ 7. II. 1866 г., 10. V. 1868 год. и 22. XI. 1868 г.) въ книгата Р. Жинзифовъ, Избрани творения. Подъ редакцията на П. Диневъ. Хемусъ, 1939, стр. 122—130. Останалитѣ писма не сж обнародвани — отъ тѣхъ привеждамъ тукъ деветъ. Писмата се намиратъ въ папка 145 на Дриновия архивъ.

Жинзифовитѣ писма до Дриновъ сж извънредно интересни, защото сж писани презъ най-важния периодъ отъ живота му — последнитѣ десетъ години — и до близъкъ другарь. Тѣ сж непосредна, искрена изповѣдь на душевнитѣ настроения и възбуждения на Жинзифовъ, свидетелствуватъ за неговитѣ житейски, обществени и книжовни интереси, отразяватъ идеитѣ и стременията му и даватъ обилни данни за живота и настроенията на българитѣ въ Москва. Надаренъ съ твърде чувствителенъ духъ и живъ темпераментъ, дълбоко обичащъ своето отечество, сжщевременно романтикъ по поетически предразположения и идеалистъ-славянофилъ, Жинзифовъ се разкрива напълно въ писмата си и тѣ представятъ прекрасна характеристика на неговата неспокойна личностъ.

Преписката съ Дриновъ започва въ началото на 1866 г., защото до това време Дриновъ се намира въ Москва и е въ непосредна дружба съ Жинзифовъ. Презъ 1865 г., като домашенъ учителъ въ семейството на княгиня Голицина, той напуска Русия и заминава за Западна Европа. Отъ тамъ Дриновъ

поддържа непрекъснато връзка съ своя най-близъкъ приятелъ въ Москва — Нешо Бончевъ. Следъ него иде Жинзифовъ, до когото — следъ Бончева — сж изпратени най-много писма.

Дриновъ се запознава съ Жинзифовъ презъ 1861 г. въ Москва, когато той и Бончевъ пристигатъ отъ Киевъ, за да се запишатъ въ Московския университетъ. Въ своитѣ спомени за Бончевъ Дриновъ пише: „Тамъ [въ Москва] съ помощта на [П.] Тодорова и на други нѣкои отъ московскитѣ българе, особно Константина Герова и Райка Жинзифова, захванахме да се готвимъ за встъпителенъ изпитъ въ Университета, въ който азъ и постъпихъ презъ м. Августъ сжщата година“ (вж. П. Динековъ, Маринъ Дриновъ и Нешо Бончевъ. СпБАН, кн. LVI, 1037, стр. 199). Жинзифовъ се намира въ Москва отъ 1858 г., въ 1860 г. се записва въ Историко-филологическия факултетъ на университета, който завършва въ 1864 г. съ степень кандидатъ. Значи, при пристигането на Дриновъ той е вече студентъ, ето защо му помага за встъпителния изпитъ. Отъ тоя моментъ почва и тѣхната дружба.

Ето нѣкои обяснителни бележки къмъ обнародванитѣ тукъ деветъ Жинзифови писма.

1. *Писмо отъ 9. III. 1866 г.* — Въ началото на писмото се говори за поканата до Жинзифовъ да заеме учителско мѣсто въ централното училище въ Болградъ. Въ писмото си до Дриновъ отъ 7. II. 1866 г. Жинзифовъ пише: „Безъ малко азъ ще забравѣхъ да ти кажж, че нѣколко си дни подиръ излезване-то ти отъ Москва, пристигна и трето пригласително писмо изъ Болградъ отъ Директоръ-тъ Берона, съ кое-то писмо Г-дѣ Болградски родолюбцы третій пѣтъ канятъ и выкжтъ мене и тебе да отидемъ въ Болградъ, като при семъ казвжтъ, че много сж учудены и не знажтъ какъ да си обяснятъ това наше равнодушіе къмъ централно-то нихно училище. Азъ имъ писахъ и за себе и за тебе просто и кратко, че нито азъ нито ты, нито другій изъ Московск. Българе не желае да имъ бжде учитель“.

По-нататкъ Жинзифовъ споменава името Стефановъ. Това е младъ виенски българинъ, съ когото Дриновъ влиза въ връзка, за да се основе книжовно дружество въ австрийската столица и да се направи отъ нея срѣдище на българския книжовенъ животъ. На 8. III. 1868 г. той пише отъ Прага на Н. Бончевъ: „Други Българе искажж да основатъ въ Вѣна Блъ-

гарска газета или журналъ и тоже ме молиха да найдъ редакторъ измежду Васъ сѣ“. За дружеството Дриновъ разчита на помощта на своитѣ московски другари, но на хубавото начинание се противопоставя консерватизмътъ на виенскитѣ търговци и отъ него не излиза нищо (вж. по-подробно П. Диневъ, Маринъ Дриновъ и българското дружество „Напредъкъ“ въ Виена. Сп. Славянски гласъ, г. XXVIII, 1934, кн. 3—4, стр. 158—169).

Интересенъ е пасажътъ, въ който Жинзифовъ говори за своето желание да се прибере въ отечеството си. Съ това желание трѣбва да се поставятъ въ връзка и редъ мотиви отъ неговата поезия. Ценни сж и сведенията, които Жинзифовъ дава за своята книжовна работа. За статията си „Отношенія-та на Византийски-тѣ императоры къмъ Българіѣж...“ говори въ предишното писмо отъ 7. II. 1868 г.: „Има вече цѣли двѣ недѣли откакъ сумъ засѣдналъ и разгледвамъ Византийски-тѣ лѣтописцы и събирамъ матеріалъ за статія или брошурѣж отъ 2—3 печ. листа подъ заглавіе „Българія при послѣдни-тѣ ѣ цареви“. Отривки отъ това мое съчиненице или трудець (какъ щешъ тѣѣ го назови) ще ся появѣтъ въ Българскѣ-тѣ газетѣж Врѣмя до коя-то вече сумъ изпратилъ първий-тъ отрывокъ“

2. *Писмо отъ 5. IV. 1866 г.* — Писмото на виенския студентъ Петко Стефановъ, за което говори Жинзифовъ, е отъ 21/2. I. 1866 г. и е придружено съ следната бележка на Дриновъ: „Пакъ Ви повтарямъ: Негова милость е твърде дѣленъ студентъ и достоинъ представителъ на Българскѣ-тѣ младежъ между Вѣнски-тѣ славяне. Обърнете внимание на негово-то желаніе и подкачѣте съ него кореспонденціѣж; чрезъ него Вы ще ся ознакомяте добрѣ съ Вѣнски-тѣ и Пражски Българе, и также и съ ходѣтъ на общество-то Вѣнско, на което той ся избира днеска за писмоводителъ“ (вж. цит. ст. въ Славянски гласъ, XXVIII, 1934, кн. 3—4, с. 165—166).

3. *Писмо отъ 4/16. V. 1866 г.* — Н. Бончевъ, за когото Жинзифовъ споменава, че е вече живъ и здравъ, презъ 1866 г. се разболява много тежко отъ тифъ. Болестъта е била твърде опасна. На 3. V. 1866 г. Бончевъ пише на Дриновъ: „Марта 13 заболѣхъ и 23 Априлъ излѣзохъ изъ болницата; и до сега съ голѣмъ трудъ ходѣ, едва прочета нѣшто полеко, заштото главокруженіето не минѣ; а по почерка на писмото ми можѣ

да видишъ, какъ ми сж ослабнале ржцете и какъвъ трудъ е за менъ да пишж; тая бѣ причината, дѣто досѣга ти не написахъ отка' излѣзохъ отъ болницата; а бѣше време, дѣто не можехъ да четж, не знаѣхъ отъ коя стр'на да пишж и четж и проч. и прч. Минж сичко, зашто да ти повтарямъ. Съ една рѣчь азъ бѣхъ въ гроба съ едина кракъ, както сичкитѣ чакахж (Райко даже слово сочинилъ), но неожиданно уцѣлѣхъ да погледамъ оште на божія мѣръ и да видж оште веднжжъ моите близки, да видж и тебе, драги ми Марине!“ (Архивъ на М. Дриновъ, п. 140).

4. *Писмо отъ 1867 г.* — Това писмо, може би безъ начало, е датувано отъ Дриновъ съ моливъ — 1867 год.

5. *Писмо отъ 2.VII.1868 г.* — Двата „вѣрни другари“, споменати въ писмото, сж Жинзифовъ и Бончевъ.

6. *Писмо отъ 1868 г.* — Това писмо е пратено чрезъ Бончева, затова вѣроятно не е и датувано. Въ папката стои следъ писмото отъ 2.VII.1868 г. Приписанитѣ думи „Поклонъ тебѣ отъ Анны Михайловны...“ сж писани на гърба отъ друга ржка, възможно отъ Н. Бончевъ.

7. *Писмо отъ 24/5.X.1868 г.* — Извадкитѣ отъ „Кървава кошуля“ излизатъ въ в. Народность, г. II, 1869, Букурещъ, бр. 24. Поемата бива издадена отдѣлно въ 1870 г. въ Браила.

8. *Писмо отъ 1.IV.1869 г.* — Дветѣ Дринови книги сж: „Погледъ врхъ происхождане-то на Българскѣи народъ и начало-то на Българска-та исторія“ и „Исторически прегледъ на Българска-та църква отъ самото ѣ начало и до днесъ“.

9. *Писмо отъ 16.IV.1869 г.* — Жинзифовъ не предприема презъ 1870 г. обширното пжтуване, за което говори.

1.

1866. Март. 9. Москва.

Дриновъ! Като знаешъ че азъ не съмъ мързеливъ, ты вѣроятно ся чудишъ, като гледашъ че азъ не побързахъ споредъ обыкновеніе-то си да ся отговорамъ въ той часъ подиръ получаваніе-то презъ Бончева на твоѣ-то дражайше за мене Женевско писмо. Боленъ съмъ братко! Хванала ме је треска отъ коя-то още не можахъ да ся откинамъ, но благодаря на

Бончеви-тѣ лѣкарства азъ сега съмъ въ състояніе да напиша нѣщо въ отвѣтъ на твое-то писмо. Но „отъ дѣ да наченж о любезна моя!“

Не помнамъ добръ писахъ ли ти въ първо-то си писмо или не, че скоро подиръ твое-то отхождане изъ Москва азъ получихъ и трето пригласително писмо изъ Болградъ, тѣй сжщо и на твое имя? Обѣ-тѣ писма сж написаны отъ края до края еднакво. Азъ имъ написахъ наотрѣзъ, че ни за какія блага не отиваме въ Болградъ ни азъ ни па ты. Но може бы ты любопытствувашь и искашь да знаешъ съдържаніе-то на Болградско-то къмъ тебѣ писмо? Ако и да знаж, че ты него ще го хвърлишь въ нѣкой-си коминъ въ Женевскж-тж гостиницж, азъ ты го приключвамъ при настояще-то ми писмо: чети го и радвай му ся! Но знай че азъ сумъ принуденъ да заплаця за два лоти!...

Споредъ твой-тъ совѣтъ азъ ще ся постараж да влезамъ въ перепискж съ Стефанова. Азъ давамъ пълнж вѣрж на слова-та ти, та поради това не ся съмнѣвамъ че Стефановъ не колку-годѣ „дѣльный малый“. Но не давно имахъ честь да ся полюбувамъ на едно негово до Бончева писмо (Бончевъ треба да ти не описалъ Вѣнскж-тж исторіж) и увѣрявамъ те че Стефановъ кога-то пише въ мозогъ-тъ му ся въртятъ Нѣмецки мысли. И азъ грѣшный не можъ да ти ся похваля съ знаніе Българскаго языка, но и языкъ-тъ на Вѣнски-тѣ Българе „просто изъ рукъ вонъ“. Тукъ ъ текна, че ты въ Бончево-то писмо упоминавашь за трима Българче-та, кои-то си намѣрили въ Женевскж-тж будто би Академіж, и на кои-то бащѣ-тѣ имъ харчатъ по 1000 руб. въ год. Не можешъ ли да ги истикашь изъ Женева въ Прага или въ Москвж? Вѣдъ какво нѣщо можтъ да извлекжтъ тѣ изъ Женевско-то училище освѣнъ французскій-тъ языкъ? Нищо! Тѣй ли? Като живѣешъ въ Женевж, азъ вѣрвамъ че ты сега порядочно болтаешъ по Француски, а подиръ 2—3 мѣс. „ты перещеголяешъ и самихъ Франц-Женевцевъ и Женевокъ“. Какви сж Женевки-тѣ? има ли хубавицы? добрички ли сж? Жаль че нема мене тамъ, а то бы му сѣдналъ на Шампанско-то!... Недавно бѣхъ на концертъ въ Благород. Собр. Тамъ срѣцнахъ Ключевскаго кому-то и казахъ здраво-живо отъ тебе. Ключевскій ми разказваше, че до Сухотины сж дошли ето какви слухове: 1) Че Болградцы-тѣ съ директоріж-тж си клале сж сички-тѣ си силы

само да те зематъ за будущій-тъ имъ университетъ и включиле и тебе въ число-то на бжджи-тъ профессора на Загребскій-тъ университетъ. Азъ разумѣва ся смѣхъ ся отъ души, като знаехъ какви сж работы-тъ на Хорваты-тъ и на Болградцы-тъ. Едно другого стоить! —

Ты пыташь, какво прави Боньевъ, какво мысли Станишевъ. Работа-та на Боньева сега за сега върви добръ. Но да видимъ какво ще каже Май мѣсець. Тогазъ е работа-та опната. Но нека замълкнамъ за Боньева зашто-то не щж да бждж *Káλυαs μάυτις*. Станишевъ же ся събира въ Май мѣсець да върви въ Турско-Българско, и по всему видно че и той скоро ще се прости съ Москва, но ако ли па остане, и тая година, тогава онъ непрѣменно ще държи экзаменъ на магистра. Ами ты Райко, каква я кроишь? О, да знаешь какъ ми загорѣла душа-та за дома! Но какво да му го правишь когато нѣма сребро-злато? И конь може, и юнакъ може, но Богъ не помага. Вѣрвашъ ли, че азъ като гледамъ че нѣма възможность да си вървамъ у дома си, сумъ станалъ суевѣренъ? Недавно обяви ся лотерея въ пользу дѣтскихъ приотовъ и между выигрышами есть одинъ въ 1,000 р. 2. въ 500. еще 2 въ 250 руб. и пр. Азъ станахъ та купихъ два лотер. билета съ надеждж че ще изиграж или 1,000 р. или 500. Ако крива-та ми сждба ми помогне та изиграж еднж изъ тѣзи преміи, то ни минута нема да ся мажъ въ Москва, ами въ той часъ ще ся прехвърламъ въ Българіѣж! Види щемъ. Ты ся смѣишь, побратиме, но мое „гладно сърдце тамбурж свирить!“ Помоли ся Богу и пожай ми да изиграж 1,000 или 500. р. ако не щешъ па да остана въ Москва. Излѣзе ми мѣсто да отидѣ изъ въ градъ Холмъ, въ Люблинск. губери. царства Польскаго учитель древнихъ языковъ съ плата 1200—500 руб. въ годин. Вижъ сега ты соблазнь! Погледни дѣ ма тера сждба-та! Но азъ ся колебаж като търска отъ вѣтеръ-тъ. Не знаж какво да правя: да земамъ ли това мѣсто или не. Какво ты ще ми посовѣтовашъ? Но ако ся рѣша да отидж въ Люблинск. губер. то ще отидж не сега ами въ Май мес. слѣдовательно, знай, че азъ до конца Мая мѣс. пребываные-то ми ще е въ Москва. —

Вѣроятно твои-тъ господиновцы въ Женева получаютъ Московск. Вѣдомости. Азъ знаж че тѣ получаютъ Русскій-тъ Архивъ. Недавно Леонтьевъ ме выкна и ми предложи да ся заема съ Български-тъ и Гърчки-тъ газеты, за кои-то той писа въ Афинъ да

му ги пражтъ. Въ Москов. Вѣдом. ще срѣщашъ мой статьи подъ букви Z. Z. Z. Послѣ прекращенія Дня азъ първа-та си статья напечатахъ въ 46. № № Москов. Вѣдомост. Въ 28. брой на Българ. газет. Время появи ся начало-то на статья-та ми подъ заглавие: Отношенія-та на Византийски-тѣ императоры къмъ Българіѣ при последни-тѣ ѣ цареви. Не ще ли имашъ ты възможность да достанешъ Время и да направишъ върху неѣ замѣчанія, какви-то наидишъ за потребны и необходимы? Статья-та ми ако и да ѣ скратихъ наполовинъ ще излѣзе доста дълга, тѣѣ щото тя едва ли ще ся вмѣсти въ десетъ N. N. отъ Время. Освѣнъ това азъ си пописвамъ, кога-то ѣ тежко и грустно стихове, изъ кои-то ѣдни ся появятъ въ Врѣме-то. Превелъ сумъ почти что весь Шевченко. Но той още дълго време ще лежи между друзи-тѣ мои бумагемаранія. Ако и това лѣто остана по неволиѣ въ Россіѣ, то мысля че не ще си загубя време-то напрасно, защо-то непременно ще изслѣдовамъ споредъ силы-тѣ си или нѣкоѣ си епоха изъ Българск. истор. или нѣщо изъ языкъ-тѣ. Като четешъ ты тамо историчи-тѣ, не можешъ ли да ми бждешъ полезенъ съ новы свѣденія заради покореніе-то на Българіѣ отъ Турцы-тѣ? Въ това отношеніе азъ жалѣѣ, че не изучихъ Франц. и Нѣмецк. языцы!

Изъ Българіѣ нема нищо ново, освѣнъ това че Іезуиты-тѣ сновѣтъ низъ Българіѣ и Богу пакостѣтъ. Въпросъ-тѣ си ѣ заспалъ невозмутимымъ сномъ за да не река непробуднымъ. Въ Парижъ рѣшавѣтъ сѣдба-та на Власы-тѣ. Пусты Власы, побѣснѣли сѣ за чуждестранецъ князь. Но за това ты можешъ да знаешъ похарно отъ мене като четешъ Франц. газеты. Азъ имахъ разговоръ съ Каткова заради Българе-тѣ, подвластны-тѣ на Влашко-то правителство. Той иска да направи изъ нихъ Българскѣ малкѣ републикѣ. Ъшь, бабо, трицы . . .

Недавно ся върна изъ село-то въ Москва Везанковъ, кой-то и сѣди сега та лапа мухи-тѣ. Не знаѣ какво ще ся прави и съ него, като го ѣ хванала силна карманна чахотка.

Двѣ пары чѣрнъ хлѣбъ и чѣрна каша
То ти ѣ ручекъ или вечеря
Че таква была сѣдбина наша . . .

Та и кой изъ насъ ѣ колку-годѣ богатъ? Пуста сиро-

мация! Кажется ты ще е вѣченъ нашъ атрибутъ. — Откакъ си оставилъ Москва и до сега не е станало между насъ никаква веселба. Время рабочее ибо приближаютъ экзамены. И то хорошо! Нѣкоторые изъ нашихъ, какъ тебѣ извѣстно, положительно бѣдствуютъ. Но что же дѣлать? — Тжй ли ты ще ми изпратеше изъ Вѣна картичка-та си сирѣчь ликъ-тъ си? Смотри, Дриновъ, не ударь лицомъ въ грязь. Нема да ти простамъ ни на овой свѣтъ ни на той. Гледашь ли колку сумъ ти написалъ? видя щж какво ты ще ми отговоришь. Отъ всей души желаю тебѣ добраго здоровья, полного счастья и благополучія и всякого успѣха. Пожелай ми и ты нѣщо.

Твой in regrettiis

Р. Жинзифовъ

Адр. мой. Въ Москву. Въ Правленіе Лазаревского института Восточныхъ языковъ. К... и прочая.

2.

1866. Април. 5. Москва.

Дражайшій Дриновъ!

Днесъ азъ получихъ прелюбезно-то ти писмо отъ 27. миналаго, заедно съ портретъ-тъ (никакъ не си ся измѣнилъ) и днесъ же ти ся отговарямъ, а сутра рано ще го отнеса въ почтамъ-тъ. Азъ ти отвѣщавамъ тжй скоро защото мнѣ самому много е потребно. Гледай каква е работа-та: Было що было, какво стане нека стане, но азъ твърдо и непоколебимо ся рѣшихъ да си вървя заедно съ Станишева въ Турско. 15—20 Майя но никакъ не порано азъ оставамъ Москва и презъ Одесса, а може бы и презъ Вѣна, ще ся прехвърламъ въ Цариградъ. А ты мы пишешъ да намѣрж Българина знающаго Гърчкій и Турскій языцы и да пжтешествува съ нѣкого си Русца по Турско. Ето ти твой Райко знае и по Гърчки и по Турски и по Сърбски да говори. Не ще ли Господство му да земе мене въ переводчики, зашто-то вѣруй Бога Дриновъ азъ си отивамъ въ Турско само съ 125 руб. въ караманъ-тъ. Подумай ради Бога и обо мнѣ хоть немного! Строго говоря, азъ отивамъ въ Турско на три мѣсецы, но тоже, говоря строго, азъ тамъ ще видя, ако има възможность да останамъ, ще останамъ тамо, ако ли не, то мы знаемъ путь-дорогу и разныя

тропинки въ матушку Москву. Заклинаю тебѣя молокомъ твоей матери, щомъ получишь това мое писмо, немедленно на другій же день да ми отвѣтишь, заради това, за кое ти пишамъ выше. Смотри Дриновъ, не жалѣй для Райка 20-30 коп. вѣдь ты теперь богачъ. Не обижуи ся... Ако ли па азъ не ся спогоя нѣкакъ си съ него то е. съ путешественникъ-тъ, тогава азъ ще му рекомандувамъ другого. Доволенъ ли ты теперь? Вѣдь ты знаешь, что я своему слову не измѣню. Ну теперь перейдемъ къ другимъ разнымъ разностямъ. Съ чего же начать?

Начну съ того, что

Отъ писмо-то ти азъ ся усѣщамъ, че ты си наченалъ да ся учишь по Ингилишки или по Испански тамъ что ли. Учися, братко, учися ако щешъ и по... не знамъ какво. Но шутки въ сторону.

Ты желаешъ да имашъ Бѣлг. газ. Время. Знаешь ли какво азъ направихъ? Днесъ же азъ писахъ Бурмову, като му испратихъ продълженіе отъ „историческій-тъ ми трудъ“ съобщихъ му желаніето ти, съобщихъ му и пълень твой адресъ и го просъ немедленно же да начене да ти израща Время-то начиная съ 26 — или 28 № (отдѣ ся наченва моѣ-та статья) т. е. за шесть мѣсяцы. Побързай сега да му испроводишь по Женевско-Австрийскъ-тъ или же Французска почта петъ (5) рубл. Азъ не знамъ, колку струваѣтъ 5-тъ руб. или 3-тъ Турски меджиета на Французски или Австрийски пары. За по голѣма достовѣрность ето ты выписка изъ заглавны-тъ редове на Время-то: „...за въ Австріѣ, Руссіѣ, Молдовлахіѣ и Сърбіѣ годиш. спомощъ 5 б. медж. шестмѣсячно 3. бѣл. медж.“ но 3 бѣл. медж. = 5 р. с. Ето адресъ на Бурмова: Константинополь-Галата. Дерменъ-Ханъ. № 17. Г-ну Т. Ст. Бурмову, прибави еще: Constantinople. Galata. Dermène-Khan. № 17. и проч. Заръ ты мыслишь че азъ не знамъ по Френски?... Доволенъ ли си отъ това мое распоряженіе безъ твоего согласія?

Азъ получихъ писмо отъ Стефанова изъ Вѣна, но съдържаніе-то не ти го съобщавамъ, зашто-то ще го видишь въ статейкъ-тъ, коя-то на дняхъ ще помѣстя въ Моск. Вѣдом. Стефановъ треба да не дѣльный човѣкъ, но братко, какъ скверно пише по Бѣлгарски не можъ и да ти опишъ. А колко-то заради това, какво ся прави въ Бѣлгаріѣ пишъ щъ ти съ слѣдующъ. зашто-то, братко, имамъ си много работа, т. е. имамъ

да напишж още 5—6 писма: ты самъ знаешь, что у меня довольно обширная корреспонденція. Что же дѣлать?...

Напрасно ты не си доволенъ отъ Бончева. Той сиромашъ-тъ ся не разболѣлъ и лежи въ Екатер. болѣн. (febris gestans) има двѣ недѣли откакъ не легналъ и ще лежи още 15—20 дни, но никакъ не повече. Слава Богу, опасность-та помина и мы сме увѣрены, че нашъ добрый Бончевъ ще оздравѣе. Ради Бога, Дриновъ, немой ся смущавай, но ако вѣрвашъ Бога, то вѣрвай и менѣ, че азъ ти пишж истинж-тж, т. е. че Бончевъ не въ всякой опасности и слѣдъ 10-15 дни ты ще можешъ да го поздравишь съ выздоровленіемъ. Само экз. му пропадна, но стоитъ ли думать объ экз. когда можно его сдать въ Август. мѣс.? Но нели заговорихъ за болестъ, то слушай каква бѣше работа-та: Разболѣхъ ся азъ, послѣ Станишевъ, послѣ Теновъ, (който вчера излѣзе изъ болниц.) наипослѣ ся разболѣ Бончевъ, стало быть онъ покжсно легна, ну и покжсно ще стане, но азъ и Станишевъ не лежахме въ Больниц. зацо-то наша-та болестъ бѣше полесна и не тжй сложна, т. е. простичка но все таки febris, но скажи ради Бога, зацо азъ ти пиша такви подробности?... но еже писано, писано.

Нека ти допълна страница-та: На великдень азъ и нѣколцина изъ фукара-та удрихме му едно такво разрѣшеніе вина и ележ... ну дополни го самъ си. Цѣлы три дни... пакъ дополни си самъ. — Кланяются тебѣ всѣ наши товарищи-фукара за изключ. 2—3. извѣстныхъ тебѣ. Дѣла Боньева покуда идуть хорошо. Прощай братъ, дружески жму твою руку, и ради Бога отвѣчай какъ можно по скорѣе.

Твой
Р. Жинзифовъ

Р. S. Незабравяй да ми напишешь, цѣло ли лѣто ще си въ Женева, зацо-то азъ съмъ намѣренъ да ти пописвамъ и изъ Турско.

Адресувай. К. Жинзифову или же просто Жинз. зацо-то почтамъ-тъ замѣчава че имамъ две имена.

3.

1866. Мая 4/16 Москва.

Драгій ми Дриновъ!

Отколѣ приелъ съмъ твое-то послѣдно кратко писъмце отъ 5-го Априлія. Споредъ обыкновеніе-то си азъ требаше и можехъ да ти отговорама наскоро послѣ достиганье-то на твое-то писмо въ Москва, но, брате, миналый-тъ мѣсець бѣше твърде скъденъ съ извѣстія и съ новости, та и сега като ти пишамъ, не мога да ти съобщамъ нищо любопытно, нито Московско, нито Българо-Турско-Гърцко. Но ты пыташе и желаеше да знаешъ какво стана съ пѣтешествіе-то ми, кое-то предполагаше ся че ще направамъ съ извѣстный отъ тебѣ тукашенъ или тамошенъ болѣринъ? — Единъ день преди получаніе-то на писмо-то ти викна ме г. Лашкевичъ, управляющій-тъ г. Черткова, слѣдователно и вашъ т. е. на болѣрка-та ти. Но азъ отъ него, братко, нищо не можехъ да разберамъ: той ли не болѣринъ-тъ, кой-то ще пѣтешествува, или другъ нѣкой си, не знамъ. Казахъ му само, че азъ порано отъ 15. Мая не мога остави Москва. Пыта ме още господство му, какви ще ми сѣмъ условія-та. — Азъ не мога да Ви изъява никакви условія, защото нищо не знамъ, рекохъ му азъ: какво наидете де не прилично, то и ми дадете. Не бива ли да рѣши той-зи въпросъ Маринъ Степановичъ? — Бива, казвамъ му, како не бива. — Прощайте и до свиданія. — Прощайте! — Господство му, каза ми, че ще извѣсти за всичко Васъ, но это чинъ минаха ся цѣлы три недѣли и никой до сега не ме не викалъ. —

Но было како му драго, въ Москва я оставанъ още 2—3 недѣли: 18—20 Мая, маршъ маршъ въ Турско; не съмъ си, но и Станишевъ, и Теохаровъ. Какъ и Теохаровъ? Точно такъ и онъ непременно ѣдетъ съ нами. Но мые още не рѣшихме откъдѣ да минимъ: презъ Германія ли и по по Матроскъ по Волгѣ, по широкой, въ Царицынѣ, отсюда по желѣз. дор. въ Азовск. море и по томъ моремъ въ Одессу и т. д. или не ли бѣхъ те просилъ да ми пишешъ ще останешъ ли дѣло-то въ Женева или не? за да можехъ да ти пописвамъ изъ Влшко и изъ Турско.

Всичка Московск. Българія не жива и здрава. Бончевъ не совершенно здравъ и живъ: прилагамъ ти писмо отъ него. Работы-тъ на Бончева пока еще вървятъ добрѣ, но дневний-тъ

день не за за него найкритическій-тъ день: ако днесъ премине счастливо презъ два страшни мытарства, то ще испиемъ 1. ока ракійкж, ако ли не... Подиръ два часа всичко ще стане извѣстно.

Не знаѣхъ какво му го прави Каравеловъ Петко, има два мѣс, отъ какъ яе сумъ го видѣлъ. Слушамъ да казватъ че момче-то иска да си посѣди въ Москва да ся поусовершенствова въ Москва. И то добрѣ. Чокъ селямъ отъ Тенова, Везанкова, Станишева, Теохарова, и пр. и пр.

Преди търгнуване-то си изъ Москва ще ти испратя още едно писмо, което ще е послѣдно. *Salve atque vale!* (На многія лѣта).

Твой

К. Жинзифовъ

Апр. 5/17. Азъ нарочно задържахъ писмо-то си за да ти пиша заради Боньева: пиша ти че той вчера издържа экзаменъ хубаво, ама много хубаво, но у него има още единъ критическій день; ако той премине на 12/24 Мая то знай навѣрно че Боньевъ е станалъ медикъ. Тогасъ па ще ти напишж. Прощай, Цѣлюю тебѣ. Азъ днесъ сумъ ся напилъ.

4.

Е! Ами знаешъ ли ты, че наши-тѣ аркардаши Бончевъ и Станишевъ станаха учители древнихъ языковъ? Днесъ сутра азъ торжественнымъ образомъ ще имъ бръсна мустацы-тѣ и брадичка-та сирѣчь подбородокъ-тъ. Не зная дали ще можешъ да си въобразишь Бончева безъ мустацы!... За него не ти пишамъ особенно нѣщо, защото той самъ си днесъ сутра ще ти напише; знай само че е здравъ и живъ, че живѣемъ заедно, слѣдовательно ты можешъ да адресувашъ писма-та си до мене право въ д. Цемшъ въ квар. Анны Михайловны; Спиридоновск. переулокъ; сирѣчь тѣй сжщо както и Бончеву. — Ты же-лаешъ да знаешъ кой ми изгоре душа-та ми? То сж, брате мой, Стамболскій-тъ негодай, семинаристъ-тъ Петко Р... и дълга-та — Тодора, сирѣчь сипаничавый-тъ нашъ герой П... Дано Богъ да ги убие, и той да имъ отплати. Тая исторія дотолку е дълга, дотолку е мерзка и отвратителна, щото не ми е възможно да ти я изложамъ на бѣла книга съ цѣрно писмо. Но помни, Дриновъ, че ако нѣкога ся срѣщ-

немъ пакъ, то непременно, ще ти я разкажъ отъ начала, до конца, за да знаешъ и ты и да проповѣдвашъ потомству, какви зли хора има между насъ!...

Прощавай! Быди ми здоровъ и живъ, веселъ, бодръ, и великодушень, и не ме оставай безъ отговоръ. Полюбуйся на мой-тъ портретъ, порасналь ли сумъ, и измѣнихся ли? Едвали.

Твой навсегда

Р. Жинзифовъ

5.

Москва 2. Юля. 1868.

Драгій Дриновъ!

Пора, пора, давно пора, да ти ся отговарамъ на твое-то послѣдне братко писмо. Най-първо ще ти кажъ, че мые не можемъ да ти дойдемъ на гости въ злата Прага, защото Бончевъ не е совсемъ здоровъ, та не захваналъ да ся лечи във одолечебно-то заведение. Азъ же да додемъ самичакъ можахъ, но пыта ся за какво? затова ли, за да видамъ Прага? Но нежъ азъ ще успѣжъ да ѝ видамъ до година. Ами Влашко, ами Болградъ ще кажешъ ты? Е! братко Букурещъ и Болградъ не е още за насъ, кои-то сме принудены да живѣемъ отъ трудове-тъ си и въ потъ лица. Ако не вѣрвашъ на мой-тъ слова, то прочитай 31 брой на Народность, която въ дългъ статия обижва че е заболѣла и ся намира при смъртъ и ще умре, ако наши-тъ родолюбцы не прибързатъ да ѝ дадѣтъ цѣлительно лѣкарство. Ако ли хвалимы-тъ Букурещцы не могатъ да поддържатъ единъ еженедѣльный вѣстникъ, то колми паче ще могатъ да извършатъ тажъ работа Болградцы-тъ. По мимо това, треба да земемъ во вниманіе и това обстоятелство, че ако ся рѣшимъ да преминемъ во Влашко, треба да ся откажемъ отъ даскалъкъ-тъ си въ Москва, кое-то може да стане тогава, кога-то си увѣренъ че тамъ ще намѣришь мѣсто навѣрно; въ противенъ случай пжтешествіе-то ми ще бжде проста прогулка чувствителна за карманъ-тъ само и безъ всяка существенна полза. Друго нѣщо ще бжде ако, напри-мѣръ, ты имашъ възможность да отидешъ тамъ да видишь собственными глазами, что ся прави тамо, и твърда ли е почва-та, и ако ти ся удаде да устроишь нѣщо твърдо и прочно поне на три години — О! тогава при първото твое извѣстіе,

азъ непременно ще хвърламъ Москва и ще прелетнамъ туда, куда укажетъ твой указательный палецъ. Тѣзи мои слова запомни ги добръ, защото наше-то желаніе може да ся изпълни до година и подиръ двѣ — все равно, та заради това кога-то и да не, ако ты ся условишь за работа и гледашь че ты сж потребны помощници, то помни че въ Москва имашъ двама вѣрны другари. А па какво ты сега мислишь, то ты ми напиши, а па да видамъ!

Азъ още не могамъ да ся опомнамъ отъ Бѣлградската катастрофа! Увы! антисръбската партія соверши дѣло гнжно и коварно, полезно само за Турцы-тѣ, но убійственно за робствующій-тъ Балканскій полуостровъ! По моему это грозное происшествіе тяжело ранило не только Сербовъ Княжества, но оно пало тяжелымъ камнемъ и на Болгаръ, Босановъ и Герцеговинцевъ. Вѣрно ли говорю? ...

Ты казвашъ че мые тука нищо не правимъ, а па азъ не знамъ кой изъ Бѣлгаре-тѣ прави нѣщо. „И конь може, и юнакъ може, али Богъ не поможе“. Нека те извѣстж, че и въ тази година ниеданъ изъ наши-тѣ не издържа экзаменъ за въ университетъ. Вижъ ты какви сж хорица! Богъ съ ними! Ама знаешъ ли ты, че нашъ молодецъ Маноловъ, извърши голѣма работа! Оказва ся че онъ три години сидѣлъ на 1-й курсъ, та и тѣзъ година не премина на вторый курсъ. Гледай ты умъ! Какво да му правишь? не не малакъ да го биешь, какъ ся били насъ наши-тѣ даскали!

Много ти здравие отъ Станишева, Бончева и Боньева. Вотъ душа чоловікъ! Отвѣчай поскорѣи! Не бери примѣра съ меня.

Твой
Р. Жинзифовъ

Во избѣжаніе недоразумѣній надписвай писма-та си тѣй: К. И. и проч. Адресъ: у Тверскихъ воротъ, Палашевскій переулокъ. Домъ Малютина. Кварт. Бубновой.

6.

Брате Дриновъ! И пакъ азъ не си издържахъ слово-то: Не мысли, че и сега отвѣщаю на твое-то писъмо! Ако да имахъ крылья, то непременно ще прелетнѣхъ презъ горы и планины, рѣки и море-та, за да ся видимъ сосъ тебе и да ти испри-

кажа всичко що врие въ мое-то сърдце. Бончевъ, може бы ще ти напомене нѣщо и за мене, т. е. за мои-тъ нравственны страданія. Отъ кого? отъ българина! слушаешь ли? отъ Българина!.. Другій пжть за това... Ако щещь да прашашъ нѣщо за българско-то дѣло, то адресуй въ редакц. газеты Москва И. С. Аксакову. А менъ занапредъ адресуй на имя Бончева съ перед. миѣ.

Азъ скоро ще ти напиша, и ще ти напиша много.

Твой

Р. Жинзифовъ

Поклонъ тебѣ отъ Анны Михайловны, твою картучку я ей передамъ, ибо давно просить, да и ты ей обѣщаль.

7.

1868. Октября 24/5. Москва.

Дорогой Дриновъ! Только что я собирался отвѣчать на первое твое письмо изъ Дрездена, какъ приспѣло другое изъ Вѣны. Но между тѣмъ какъ ты, другъ мой, извѣщаешь о важномъ дѣлѣ, ничего не говоришь о томъ какимъ путемъ посылать къ тебѣ письма, и я не знаю гдѣ застанеть тебя это мое письмо, и дойдетъ ли оно до тебя, такъ какъ я адресую въ Прагу съ просьбою переслать его тебѣ. Теперь нѣсколько словъ о дѣлѣ:

Если ты убѣдишься, что дѣло, о которомъ ты пишешь, серьезное и прочное, хотя и не на очень долгое время, но по крайней мѣрѣ на три года (это условіе по моему крайнему разумѣнію необходимо), то будь увѣренъ то мы то есть я и общій намъ товарищъ, не откажемся покинуть бѣлокаменную пристани въ столицу Кара-Влашка, что бы вмѣстѣ съ тобою трудиться на пользу родины и рода нашего.

Необходимо сказать тебѣ, что мы здѣсь связаны и по другимъ и по ногамъ до конца мая мѣсяца идущаго года; другими словами теперь намъ отнюдѣ нельзя бросать дѣло, которымъ мы занимаемся. Слѣдовательно, если Богъ благословитъ наше предпріятіе, то мы можемъ выѣхать отсюда только въ концѣ мая.

Нужно тебѣ знать еще что Б. только съ тѣмъ условіемъ, согласенъ принять предложеніе, если и ты примешь

дѣятельное участіе въ этомъ дѣлѣ, т. е. если и ты будешь тянуть лямку вмѣстѣ съ нами.

(Ты видишь что бумага скверная и по этому смотри на обор.)

Если ты напишешь намъ изъ той страны, то не забудь обозначить точный и вѣрный адресъ. Пиши по возможности подробнѣе и описывай вещи, какъ они и есть, такъ какъ я знаю что ты не мечтатель.

Адресъ мой тебѣ извѣстенъ, (1-я и 5-я гимназія) и я общаюсь отвѣчать тебѣ акуратно.

Вчера запретили газету „Москва“ на шесть мѣсяцевъ. Справься, прошу тебя въ редакціѣ „Народности“ почему она не печатаетъ продолженіе моей поэмы „Кървава Кошуля“ высланное мною еще 14. давноминувшаго августа?

Кланяются тебе всѣ товарищи. Напиши поскорѣе.

Твой навсегда

Р. Жинзифовъ

8.

Москва. 1. Април. 1869.

Драгій мой Дриновъ! Отколѣ требаше, брате мой, да ти напишѣ нѣколко думы, но клета славянска лѣньность не ми дозволяваше да изпълнамъ тази обязанность; въпрочемъ треба да знаешъ и това, че азъ каждый Божій день работамъ безъ отдыха отъ 7 ч. утра до 5 вечеръ-та. Изъ писмо-то ти до Бончева а още порано изъ обявление-то ти въ Македонія, азъ узнахъ, че ты приготвилъ за печать двѣ български книги. Честь и хвала тебѣ! Желая и сильно желаю да имамъ по единъ экз. и чекамъ съ нетѣрпение да ги получама. Азъ желаю, драгій Дриновъ, още да подаря нѣколко экз. отъ книгата ты, коя-то ще излѣзе сега скоро въ Македонія; и тѣй потруди ся да испратишь отъ мое имя (ще ли печаташь имената на вспомошест.?) 15 экз. именно: 4 книги на българск. училище въ Велесъ; 4 книги за българск. училище въ Прилепъ; 4 книги за българск. училище въ Битоля, гдѣ учителствува мой старый баща, и 4 книги за българск. училище въ Крушево (не далеко отъ Битоля). Азъ съмъ увѣренъ, че това ты ще исполнишь навѣрно, но пыта ся какъ да ти испратамъ парытъ? Като ми обозначишь въ писмо-то си (кое-то азъ непремѣнно чекамъ) стоимостъ-тъ на тѣзи 15 экз. то ми напиши по каковъ пѣтъ да ти испровода парытъ: Щешъ ли да ти ги испратя.

по поща-та, само не злато, а кредитны билеты, или же ще пожелаеш да ги предамъ Бончеву, а той пакъ като премине чрезъ Прага ще ти ги вручи самъ си лично. Мои-тѣ же екземпл. равно и друзи-тѣ кои-то имашъ намѣреніе да испроводишь въ Москва, азъ ти съвѣтувамъ да адресувашъ слѣдующимъ образомъ: Въ Правленіе Императорскаго Московскаго Университета. Професору Нилу Александровичу Попову. По той адресъ вопервыхъ книги-тѣ ще пристигнѣтъ поскоро, а вовторыхъ нема да ги задържи цензура-та, нито пѣкъ таможиж-та.

Ако бы искалъ новости то у мене ги има цѣлъ товаръ, но азъ ги оставамъ за дореда, защото сумъ сж уморилъ като магаре, кога-то ся върща отъ корія натоварено съ дърва. Слѣдъ двѣ недѣли ще настѣпатъ училищны праздницы, и тогава азъ ще имамъ свободно време да ти напишѣ много и подробно, като получама, безъ сомнѣнія твой-тъ отговоръ. Бжди ми здравъ и живъ.

Твой навсегда
Р. Жинзифовъ

9.

Москва. Апр. 16. 1869.

Драгій Дриновъ! Бързамъ да ти напишѣ нѣколко думы въ отговоръ на послѣдно-то ти писъмо, съ кое-то ме извѣщавашъ, че и двѣ-тѣ твои съчиненія вече сж напечатанны. Разумѣвася че треба да испроводишь въ училища-та, кои-то азъ поименовахъ въ предъидуще-то ми писмо още 16 экз. и отъ друг. съчиненіе. Словомъ азъ съмъ подписчикъ на обѣ-тѣ книги. Ами много ли подписчицы собралъ си до сега? Не щещъ ли и други? Ето ги: Отъ име-то К. Боньева прати въ Търново и Еленъ по десять экз. отъ двѣ-тѣ книги. Сжщо пакъ испроводи и отъ име-то К. Станишева по десетъ экз. въ Солунъ и Кукушъ. Отовдѣ повече помощъ не чакай! Ами Петръ Θεодоровъ? Е! Да той, ако желае, може и самъ да ся откликне. Стоимость-тѣ на сички-тѣ тѣзи наши 72 экз. азъ самъ ще ся потруда да ти ги испровадамъ; ако Бончевъ ся рѣши да премине презъ Прагъ, (то ся колебае; бои ся Балкана) то съ него, ако ли не, то съ поща-та. Относително имена-та на спомощ. то прави какъ знаешъ.

Азъ съ нетѣрпѣніе чекамъ „Църковнѣ-тѣ ти исторіи“;

тя мене повече интересува. Испратены-тъ листовѣ още не сж дошли до Попова. Треба да ти кажамъ, че единъ изъ профессоры-тъ на Москов. Духовна Академія тоже одавна ся занимаза и пише „Истор. Болгарской церкви“ но не знамъ кога ще я печата. А колко-то за твоя-та църк. исторія то азъ ще напечатамъ рецензія въ Правосл. Обзорѣніе, и Соврем. Лѣтопись, а такъ-же за обѣ-тъ книги азъ ще приготвамъ отзывъ за въ Българскы-тъ газеты. Богъ да ти даде здравіе и животъ, че сж трудишь въ пользу народа нашего. Азъ и това лѣто нема да ти дойдамъ въ Прагъ, защото имамъ твърдо рѣшеніе, ако до тогава не умрѣ да направамъ едно обширно путешествіе въ 1870 год. лѣтомъ и да видамъ Прагъ, Вѣнъ, Бѣлградъ, Букурещъ, Браиль, Аѣины и Цариградъ; а за него треба доста многу злато. Това азъ ще направамъ съ цѣль да си разрѣшж самъ слѣдующую задачу: може ли сж намѣри и има ли за мене твърдо мѣсто вънъ Россія, или же ще ся окаже пакъ необходимо да си карамъ учителствуванието въ моск. гимназ.? Желалъ быхъ да знамъ твой-тъ далнѣйшій планъ.

Азъ преведохъ на българскій поголѣма-та часть отъ съчиненія-та Шевченко, и това лѣто мыслиж да преведж почти что сичкій-тъ, за исключен. прозаическихъ его статей. Приготовено имамъ подробное жизнеописаніе Брат. Миладиновыхъ и разны други дребуліи. Незнамъ какво да ги правамъ, защото да ги печатамъ не ми сж ще, че „като сж попарихъ въ млеко-то, сѣна азъ дувамъ и въ мжтеницж-тж“ спроти пословицж-тж. Ще бжде найприскърбно явленіе (не дай Боже!) ако твои-тъ книги, не си искажтъ иждивеніето си. Впрочемъ има надежда, защото твои-тъ книги носжтъ съвсѣмъ другій характеръ, чѣмъ мои-тъ.

Бжди ми здравъ и живъ!

Твой навсегда
К. Жинзифовъ

II. Писмо на В. Ягичъ

Писмото на В. Ягичъ до Дриновъ е изпратено веднага следъ освобождението на България и то изразява радостта на голѣмия славянски ученъ поради това събитие. Че Ягичъ смѣта Македония населена отъ българи — личи отъ въпроса му:

„Извѣстно ли Вамъ, на сколько обращаетъ вниманіе на культурную жизнь Болгаріи та часть болг. населенія, которая не вошла ни въ княжество, ни въ Румелии?“ Ягичъ отговаря, четукъ има предъ видъ Македония.

Повече подробности за отношеніето на Ягичъ къмъ македонския въпросъ вж. въ статията на проф. Л. Милетичъ — Професоръ В. Ягичъ за Македония (по неиздадени негови писма). Сп. Македонски прегледъ, г. II, 1926, кн. 3, стр. 1—64.

Писмото на Ягичъ се намира въ архива на М. Дриновъ, п. 139, гдето се пазятъ още две негови писма до Дриновъ — отъ 9/21. V. 1892 и 15/27. XI. 1892 год.

· 14/26. 12. 1879

Милостивый Государь,
Многоуважаемый Маринъ Степановичъ,

Искренно благодарю Васъ за дружеское письмо и сдѣланныя въ немъ для меня очень драгоцѣнныя указанія. Я не только не имѣю ни одной изъ упомянутыхъ Вами книжекъ, но вообще ничего не знаю или по крайнѣй мѣрѣ до полученія Вашего письма ничего не зналъ о литературныхъ предпріятіяхъ юнаго княжества. Поэтому можете вообразить себѣ, что я съ жаждою прочелъ Ваши строки — для меня первый голосъ о Болгаріи, не почерпаемый изъ ложныхъ толковъ газетныхъ. Но теперь бѣда въ томъ, что я не знаю какимъ путемъ дослать то или другое изъ указанныхъ Вами сочиненій. Полагаете ли Вы, что можно бы послать деньги какому нибудь книгопродавцу въ Болгарію? Да кому именно? Я по имени не знаю никого. Изъ полученнаго недавно письма Іосифа Иречка я узналъ, что сынъ его Константинъ уже съ недавняго времени въ Софіи, я даже на удачу написалъ ему туда письмо — богъ вѣдаетъ, дошло ли оно до него — отвѣта пока нѣтъ никакого.

Пока я позволяю себѣ задать Вамъ нѣсколько вопросовъ, цѣль которыхъ Вамъ будетъ тотчасъ ясна. 1° Считаетъ ли Румелия все что въ Болгаріи пишутъ на болгарскомъ языкѣ, своимъ по формѣ и содержанію? т. е. разные входящіе въ употребленіе новые термины, зависящіе отъ новой жизни, политической и культурной, тѣже ли тутъ и тамъ? Не опасаться ли розни литературной вслѣдствіе обстоятельствъ политическихъ? 2° Школьскія книги и другія пособія обра-

зованія однѣ ли и тѣже вездѣ? 3° Извѣстно ли Вамъ, на сколько обращаетъ вниманіе на культурную жизнь Болгаріи та часть болг. населенія, которая не вошла ни въ княжество, ни въ Румелию? Въ особенности я имѣю въ видѣ Македонію? Нѣтъ ли тутъ никакихъ слѣдовъ лит. жизни? Какая ни будь газетка или календарь? На конецъ 4° какого Вы мнѣнія, въ краткихъ словахъ, о мнимыхъ открытіяхъ Верковича? Что тутъ подлогъ есть, объ этомъ я не сомнѣваюсь; спрашивается только, въ какомъ объемѣ и кто именно виновать въ подлогѣ?

Очень обрадовалъ меня намекъ, сдѣланный въ Вашемъ письмѣ, что Вы не прочь помѣстить что ни будь по болгарскому языку въ моемъ Архивѣ? Увѣряю Васъ, что Вы очень обрадуете не только меня, но и всѣхъ истинныхъ друзей слав науки. Правда выходитъ какъ-то странно, что мы Славяне все еще для лучшаго пониманія другъ съ другомъ, по крайнѣй мѣрѣ въ литературѣ прибѣгаемъ къ нѣмецкому языку — но что дѣлать? когда наша внутренняя жизнь еще столь слабо развита. Въ общеславянскомъ направленіи можно пока дѣйствовать только на нейтральной почвѣ, не опасаясь заподозриванія. Можно бы пожалуй при другихъ обстоятельствахъ въ Россіи, если бы тутъ позволено было издавать журналъ научный на всѣхъ славянскихъ нарѣчіяхъ, не исключая конечно и польскаго. Но пока такого рода предприятие въ Россіи, какъ мнѣ кажется, не мыслимо, нечего дѣлать, будемъ писать по нѣмецки. Но если Вы рѣшитесь что ни будь помѣстить въ Архивѣ, Вы пожалуйста напишите по русски или по болгарски или по французски — какъ Вамъ угодно.

Позволяю себѣ предложить Вамъ нѣсколько отдѣльныхъ оттисковъ разныхъ статей изъ Архива и „Старинъ“.

Еще разъ сердечно благодарю Васъ за оказанное мнѣ вниманіе.

Вашъ преданный
В. Ягичъ

III. Писма на Димитъръ Матовъ

Въ архива на Маринъ Дриновъ (п. 139) сж запазени 19 писма на Д. Матовъ: едно отъ Харьковъ, 15 отъ Македония и две отъ Виена. Македонскитѣ писма сж изпратени отъ Велесъ,

Битоля и Солунъ. Матовъ е ученикъ на Дриновъ въ Харковъ: тукъ завършва гимназия въ 1884 г. и университетъ въ 1888 г. Завръща се съ родината си и отъ 1888 до 1891 г. учителствува въ Солунската българска гимназия. Въ 1891 г. заминава за Виена и Лайпцигъ, гдето специализира по славянска филология.

Голѣмата частъ отъ неговитѣ писма сж изпратени отъ Македония. Изпълненъ съ дълбоко уважение къмъ своя бележитъ учител, Матовъ му повѣрва всички свои научни планове, дава му сведения за живота на македонскитѣ българи, но особено много се интересува отъ чисто научни въпроси изъ областта на българския езикъ и българската народоука.

Тукъ обнародвамъ три негови писма: първото отъ 14. VII. 1888 г., второто отъ 29. VII. 1888 г., третото е недатувано, но е снабдено съ бележка отъ Дриновъ, че е получено на 26. VI. 1889 г. Първитѣ две писма сж писани непосредно следъ завръщането на Матовъ въ Македония, та съдържатъ повече впечатления отъ пътуването.

- 1.

Многоуважаемый господине Дриновъ,

Желаю да Ви затека въ добро здравие съ свойтѣ горещи и тъй далеки поздрави. Ето най сетѣ пристигнахъ въ родния си градъ, има вече 4 дена, и съмъ въ възможность да изпълня донѣдѣ поне длъжността си. Надамъ се, че ще ми опростите досегашното ми мълчание: изъ пътя имахъ голѣми главоболия, а Солунъ ме угости съ такива горещини, дѣто не можѣхъ биле и да мисля съсредоточено; освенъ това, тукъ се начиняхъ нови за мене грижи — домашни; трѣбваше да разузнаю по какви причини братъ ми напусналъ учението си. Но да захванъ поредъ свойтѣ многобройни, но не до тамъ приятни впечатления.

Въ Оддеса прѣседѣхъ само 2 дена, дордѣ си зехъ паритѣ отъ калугерина, набавихъ си пашпортъ, за който тур. консулъ ми поиска 18 руб. и се съгласи да ми го устѣпи за 10, и накупихъ нѣкои книги, — малка частъ отъ това що ми трѣбваше. И, ненагледанъ на хубавийтъ и чистъ градъ, качихъ се на парахода „Одесса“. Ученици нѣмаше ни единъ: запознахъ се само съ единъ българинъ, билъ сапѣоринъ въ Русчукъ и бѣгалъ отъ притѣснения, като нѣкогашенъ съучастникъ въ движението.

Той билъ Охридянецъ, внукъ отъ братъ на Групчева. Споредъ неговото увѣрение, Групчевъ лъгалъ Сърбския консулъ, който му далъ голѣми пари, и наистина, работата прилича на таквазъ: сърбитѣ са толкова прости, щото го държатъ на мѣсечина (жалование), а той си седи въ Цариградъ; такъвъ също имало тукъ и другъ охридянецъ — нѣкой си Евровъ. О камъкъ са удрили и другитѣ пропагандисти изъ Македония: въ Велесъ единъ сърбски възпитаникъ, родомъ отъ тука, намѣрилъ само 2—3 посѣдователя, и правителството не дозволило да се отвори сърбско училище. Въ Скопје сърбскій консулъ се сприятелилъ само съ гърцитѣ и т. н. (Скопското 4 класно училище го захвалѣтъ сички). Въ Цариградъ излѣзохъ на Серкеежискелеси (Стамбулъ); въ гърчкій хотелъ. Отъ книгитѣ ми на гюмрюка ми взехъ 2 незначителни: Бълг. ист. на С. Миларовъ (изъ „Наука“) и не помнѣж още коя. На другия день се явихъ въ Екзархията, дѣто ме посрѣщна доста любезно г. Шоповъ. Бѣше вторникъ. Негово Блаженство живѣлъ на островъ Принкиполъ и дохождалъ само въ четвъртъкъ на единъ-два дена. Говорихъ съ г. Шоповъ за сичко, що ми бѣхте поръчали и що самъ се бѣхъ накаралъ, но посрѣщнахъ нѣкаква си студенина и равнодушие. За славословието на свв. Кирилъ и Методий каза, че това нѣщо може да стане, — и само; прѣдметътъ не го интересува, за да се залови самъ той за него. За Шапкарева сж затворени екз. врата. Г. Шоповъ ми повтори извѣстнитѣ увѣрения, и освенъ това, че Шапк. се занимавалъ сега съ търговия. Между другото, може да има тукъ и съперничество, защото и екзархията, т. е. Шоповъ, тѣкми сборникъ отъ пѣсни. А търговията на Шапк. е бошъ лафъ: минжлата година той зелъ отъ единъ Солунскій евренъ пари и накупилъ говеда, но цѣната имъ послѣ падна, и той ималъ голѣма загуба, та останалъ и длъженъ на евреина. Това се научихъ въ Солунъ отъ Самарджиев. Види се, сборникътъ му ще чека сждбината си отъ княж. Министерство. Г. Шоповъ се исказа, че турцитѣ ще поглѣднатъ подозрително на единъ клонъ отъ какво да е Софийско дружество. Едно само утѣшително лично за мене ми се съобщи, то е, че екзархията съ готовность исписува книги за библия въ Солунъ, и че има вече доста по ист. и фил. Но когато отидохъ въ Солунъ и прѣгледвахъ каталога, се смаяхъ отъ бѣдността му по славистиката: ни едно издание отъ старославянскитѣ паметници, ни единъ словарь

отъ Миклошича, ни единъ дѣлъ отъ грамматиката му и пр. Вторийтъ пѣтъ, въ четвъртъкъ като не бѣше си дошелъ Н. Бл. екзархътъ, и като не затекохъ въ екзархията г. Шопова, отидохъ у дома му, ако и да не бѣхъ поканенъ за тамъ. Оттова, види се и не бѣхъ поканенъ повторно тука, ако и да ми остаѣше още 2 дена да седжъ въ Ц. градъ. Може би, това зависѣше и отъ болеста на сжпругата на г. Шоповъ, която се е наченжала отколѣ врѣме, както се научихъ. Но такъва сухость идѣше ми гърдо, толкова повече, като я срѣщахъ на секоя крачка изъ отечеството си. Само въ петѣкътъ дойде Екзархътъ; и трѣбваше да отвори засѣдание и да приеме много свѣтъ, дошълъ съ разни нужди. Благодарение Вашата рекомендация, мене ме повикахъ прѣвъ и казахъ ми, че, ако нѣмамъ врѣме да се явя пакъ на другий день, екзархътъ ще ме приеме и сега, но само на 1—2 минути. Н. Блаженство изглѣждаше малко угриженъ. Слѣдъ като ме распита за родители ми, Н. Бл. ми каза, че се радва, дѣто съмъ избралъ такъвъ полезенъ за насъ факултетъ, и да бждж увѣренъ, че, ако Сол. гимн. ще я има, азъ ще бждж тамъ назначенъ. Работата е, че въ това врѣме Храновъ се намираше въ София, дѣто прѣдставилъ смѣтка за минжлата година и бюджетъ за иджщата (учебна), и не се знаеше, какви срѣдства ще се отпустжтъ отъ тамъ; и бѣхж рѣшили въ учебното попечит. да изваджтъ сичкитѣ учители, забъркани въ гимназическитѣ смжтове: Кандиларовъ билъ отколѣ замѣненъ съ Начевъ, който е билъ секретаръ при Кръстевича, Поповъ, Кулевъ и Шахънова трѣбваше да не останжтъ за до година. Тие смжтове не малко трѣбва да сж наскърбили нашия Екзархъ: безъ друго, той смѣта за виновни не ученицитѣ, които ги махнжхж изъ училището поради тия вълнения, и не лесно ще постжпжтъ повторно; а — учителитѣ, които ако и да ги махнжхж изъ Солунската гимназия, твърдѣ лесно ще влѣзжтъ въ друга. До колкото разбрахъ, причината на тия жални фактови е клерикалността на Кандиларовъ (опрѣдѣляватъ го мнозина като езуитъ) и безтактнитѣ интриги на поменжтитѣ учители, бесарбци родомъ. Ученицитѣ, колкото груби и ограничени въ умственото си развитие, въ тоя случай сж работиле по чуздо наущение. — Ако и да нѣма до сега повторно извѣстие за моето назначение, азъ се облѣгамъ на думитѣ на екзархътъ и смѣтамъ желанието си изпълнено. Това дължж пакъ на Вашата добрина,

за която не знамъ, какъ да Ви се благодаржъ. Само съ другата Ви рекомендація не бѣхъ тъй честитъ, защото Неклюдовъ го нѣмаше въ Ц. градъ, а Каракановскій не дохождаше въ опредѣлни часове, и 2 пжтя не го намѣрихъ. Поради това, въ Солунъ пакъ ми растърсихъ книгитѣ, зехъ ги сичкитѣ и само послѣ 2 дена ми ги върнѣхъ, като ми запрѣхъ Ист. на Иречекъ и други двѣ. Въ Ц. градъ седѣхъ отъ понедѣльникъ до сжбота, каитихъ си пашпорта и се качихъ на единъ гърчкій вапоръ. Програма тѣчна, види се, нѣма въ Ц. градъ за малкитѣ параходи: въ сжщій день имаше за Солунъ още 2 парахода, единий трѣбваше да пристигне въ срѣда, другий — въ вторникъ. Азъ избрахъ гърцкия и въ понедѣльникъ сутринта бѣхъ въ Солунъ. За да оставѣ и за допжти, ще забѣлѣжъ тукъ горещинитѣ, успѣха на българщината и бѣлг. яз., който го знамъ поне чатъ-патъ и хамалитѣ, — успѣхъ придобитъ въ тия 5-6 год., — и хубавитѣ кафенета покрай морето, дѣто се прѣскаатъ много пари и дѣто киснатъ и учителитѣ отъ гимн. Като се завърнѣхъ отъ Прилепъ, дѣто ще направимъ свадбата на сестра ми, ще се възползувамъ отъ Вашето прѣдложение да Ви пишжъ. А сега опростѣте ме за безредицата, въ която ви изложихъ нѣкои отъ впечатлѣнията си. Много здраво-живо на Маргарита Ивановна и дѣцата ви.

Съ почитание Д. Матовъ

Велесъ, 14 Юлия 1888.

Адр. Salonich, Pierre Matof. (Turquie).

Австр. поща, съ която Ви пишжъ, е независима отъ правителството, както ми казватъ.

2.

Битоля, 29 Юлия, 1888 г.

Уважаемый Господине,

при сичко, че Ви писахъ неотколѣ и не съмъ увѣренъ дали трудътъ ми не е загинѣлъ нѣйдѣ изъ пжтя, пакъ седамъ да се сподѣлжъ съ многобройнитѣ си впечатлѣния, защото отъ Велесъ до Битоля още почесто си припомнювахъ за Васъ. Слѣдъ като прѣсѣдѣхъ при майка и татко 10-тина дена, пристигнѣхъ и свадбата на най-малката ми сестра, сгодена за единъ прилепчанецъ, билъ учителъ въ Велесъ. Безъ мене не

биваше тая свадба, и азъ на драго сърдце тръгнахъ, та и мож ли да не искамъ едно такъво пжтувание, що ми предложи свадбата. Отъ Велесъ желѣзницата заминува на 7 по турски и на 2-та нощъ стигва въ Солунъ (2 часа слѣдъ като се смъркне) на първата отъ Велесъ станция слѣзохме и се качихме на кола. Тоя вечеръ по 2-та нощъ дойдохме въ Раклиханъ (има и селце) и тамъ прѣнощувахме. Пжтътъ е безопасенъ, понеже селацитъ сами си иматъ стража и оржжие, подозрителнитѣ людие и разбойницитѣ се ловжтъ и истребватъ. На другий день тръгнахме на 10-тѣ (по турски) и на 4-тѣ стигнахме до кулата (близо до село Плетваръ), кждѣто бѣхъ излѣгле отъ зетова страна на прѣчекъ, на единъ часъ отъ Прилепъ. Прѣдъ Ракли има едно село Фаришъ — тамъ имавме ѹгорѣ и още прѣдъ горѣказаната кула около 2 часа пжтъ хваща ѹгорно, останжлий пжтъ не ми се видѣ тежъкъ. Като слѣзнемъ отъ кулата, на единъ $\frac{1}{2}$ часъ ще ти се завиди Прилепъ, разстланъ на едно равнище, като чели въ градина. Улицитѣ са по широки отъ колко въ Велесъ, кжщитѣ билѣ по хубави, речи сѣкоя кжща си има кладенецъ съ „пияна вода“, блага на вкусъ, слащна; ако вмѣсто кладенецъ има чешма, водата цѣль день тече, не я запирайтъ. Хората на глѣдъ са здрави, червени, но по гърди отъ колко въ Велесъ и по необдѣлкани, сѣ се подсмиватъ, шегуватъ и даже псуватъ; ходятъ повече съ антерия и сако (кюркови) (бѣше хванжлъ голѣмъ студъ, а изобщо въ Прилепъ е хладно и лѣтъ). Черквата е доста хубава (пѣхтъ както въ Русия), и голѣма, въ една ограда съ училището, което отъ кѣмъ педагогическа страна стои много долѣ. Общината има повече съгласие, отколкото въ Велесъ, но не повече срѣдства, защото е оставена отъ екзархията. Директорътъ на 3 класното училище Дейковъ ми се видѣ свѣстенъ човѣкъ. Влашката (тя е и гърчка, защото гърци нѣма въ Прилепъ) е отънѣ по-хубава отъ Българската, но вътрѣ е жалка. Въ Прилепъ прѣседѣхме малко, отъ свѣбота до вторникъ, па и нищо не разбрахъ отъ шумѣтъ, защото сѣкждѣ по насъ свадбата е „побѣдилъкъ“ (побѣдня?), а въ Прилепъ найвеке. На 4-тѣ по турски тръгнахме съ кола (пайтонъ) за Битоля заедно съ брата си жена му и други и слѣдъ 6 часа бѣхме въ Битоля. Пжтътъ е равенъ като тепсия и живописенъ, и това ни бѣше расходка. Хълмоветѣ покрити съ зеленина, доловетѣ усѣяни съ гжсти села

да ти е мило да глѣдашъ; още отъ единъ часъ слѣдъ Градско картината се бѣше измѣнила къмъ подобро, но Битолско надминува сичко. Отъ кжщата на Радеви (роднини мои по майка ми) дѣто седж се виждатъ Магарево, Търново, на 1 часъ Дихово, Брусникъ, Влахци. Гората надъ тѣхъ е зелена, а на върхътъ се вижда снѣгъ. Битолскитѣ улици са пошироки, водата още поизобилна отъ Прилепъ. Ползувамъ се отъ случая да идж съ брата си, който е комисионеръ, въ Охридъ и отъ тамъ ще ви пишж пакъ, а кога се завърнж въ Солунъ на 25 Августъ ще ви изложж по длъжко пжтуванието си. Приехъ отъ Храмовъ съобщение, че съмъ назначенъ въ Солунъ по бълг. яз. и литер. съ 157 лири. Простѣте неспретността на писмово ми, че съмъ на път и на гости.

Уважающий Ви
Д. Матовъ

3.

Многоуважаемый господине,

Вчера приехъ писмото Ви и, при сичко че имамъ неотлагателна работа, бързамъ да Ви напишж пакъ. Като не бѣхъ чулъ за Васъ нищо, става вече толкова врѣме, азъ се зарадвахъ неискказано на драгоцѣннитѣ ви редовце. Сѣщамъ се, че тазъ година ще сте подобрѣ съ ревматизма си, — инакъ Вие сами бихте подканиле и Маргарита Ивановна и дѣцата си да направятъ едно пжтуване кждѣ насъ. Колко развлѣчение бихте имъ докарале! Не говорж за интереса, който прѣдставя за работата подобно едно пжтуване. Колкото до Солунъ, Вие нѣма да срѣщнете никакви спѣнки или неудоволствия, а Маргарита Ивановна съ дѣцата, заедно съ мене, бихж могли да стигнатъ до Велесъ и даже по навжтрѣ. Не струва да отлагате. Поне азъ бихъ Ви молилъ да побързате. Тазъ година можѣхъ (и още мож) да Ви посрѣщнж, а до година не знаж, даж ще бждж тукъ. Впрочемъ, Вие само ми извѣстѣте, че трѣбате насамъ, и, дѣто и да бждж, азъ ще се явж въ Солунъ или въ Цариградъ, за да Ви посрѣщнж.

Ръкописътъ, за който Ви извѣстявахъ е на пергаментъ, малко грубичкъ. Чудно ми е, какъ да не съмъ Ви споменилъ за това. Особени украшения на заглавнитѣ букви нѣма. Писаното съ червено е зело да поблѣднява. Молиж Ви, ако не

Ви обременявамъ, кажѣте ми, сега пакъ ли на сжщото мнѣние остаете.

Много ми се досади, дѣто се изгубиле изпратенитѣ екземпляри отъ „Книжици“. Сега пакъ Ви пращаме въ прѣпорѣчана бандеролъ три екземпляра и пакъ ще Ви моля, да ми пишете своето мнѣние. Вие знаете, съ какво нетърпѣние и съ какъвъ интересъ ще го очеквамъ. Колкото за втората книжка, материяла за нея е готовъ, нъ тя не ще може излѣзе скоро. Ние се надѣвахме, вѣзъ основа на едно допълнение къмъ законитѣ за печата, че ще можемъ да я подложимъ на мѣстната цензура. Нъ поради едно лично спрѣкване на съдържателя на типографията Муратори съ инспектора на просвѣщението (муарифъ), послѣдния не ще и дума да чуе за печатане бълг. книги, ни за потвърждение. Сега испращаме 2-та книжка въ Ц. градъ, нъ дордѣ пристигне назадъ и дордѣ се нареди тукъ, много ще се измине. И какво ли ще уцѣлѣе?... Въ тая книжка, ако е отсждено да види тя Божий свѣтъ, ще влѣзе между другото говорѣтъ на Кирсѣч кѣой, село на 1/4 отъ Солунъ. Постарахме се да угодимъ и уразнообразимъ отдѣла на беллетристиката, защото нашата публика трѣбва да се позалѣже малко.

Като свършимъ испититѣ и акта, мисля да посѣтя двѣ три Солунски села, да отидѣ въ Воденъ, Дойранъ, може би, и въ Шипъ. Отъ като поседѣ 10 дена въ Белѣтъ, ще заминѣ за София кжде половината на августъ. Ще искамъ отъ Министерството стипендия, или въ краенъ случай, пособие, да отидѣ една година въ Вѣна или въ Лейпцигъ. Ядъ ме е, че отъ заплатата си не можехъ да спестѣ повече отъ 30 лири (отъ които половината впрочемъ съмъ далъ на приятели и не знамъ, кога ще ми ги върнатъ). Нъ много много нѣма да се моля. Ще се опитамъ отиѣйдѣ да земѣ на заемъ, па ако не сполучѣ, ще си останѣ и надали вече ще допаднѣ въ нѣкой университетъ. Трѣбвало е лани да сторѣ туй, нъ не трѣбвало да бѣдѣ тѣй мекъ съ нашитѣ...

Като поздравявамъ най сѣрдечно Васъ и сичкитѣ у дома ви, остаямъ съ почитание

Вашъ Д. Матовъ

Св. Климентъ получаваме. Нъ повече — рѣчи нищо. Пишѣте ми по адреса: Salonich, Pietro Matof (за Д. Матовъ).

Много поздравления на Калинкова и др. които сж останали.

Ще издадемъ отчетъ на гимназията. То ще състои отъ единъ очеркъ на минжлото и сегашното на гимназията, и отъ нѣколко научни (?) отъ насъ съставени статии. Азъ смѣтамъ да турнж едно члѣниче по грамматиката ни.

IV. Писмо на Атанасъ Шоповъ

Това писмо е интересно преди всичко съ съобщението за Шоповия сборникъ съ народни пѣсни. За него се говори и въ първото писмо на Д. Матовъ. Писмото на Шоповъ се намира въ архива на М. Дриновъ, п. 141.

Цариградъ 30 Юлий 1889 г.

Любезний Г. М. Дриновъ,

Писмото Ви получихъ и бързамъ да приложж при настоящето си свѣдѣнията, които ми искате.

За Сборника отъ Македонскитѣ пѣсни азъ се канехъ да Ви се оплача, Г-нъ Дриновъ; и да Ви се оплача и да Ви по-искамъ съдѣйствието. Екзархията, отъ точка зрение икономическа, все отлага напечатванието на Сборника. Не мога да имъ докажа, да ги убѣда, че тая точка е много несъстоятелна, че икономията въ подобни народни въпроси е гибелна. Сборника е готовъ, но какво да правя не знамъ. Мислехъ да се обърна къмъ Васъ и да Ви помоля да напишете на Негово Блаженство, лично нему, едно писмо, въ което да му укажете всичката важность за напечатванието на пѣснитѣ и да му обърнете вниманието къмъ отговорността, която носи Екзархията въ случая, ако не направи всичко щото може въ тоя въпросъ. Азъ вѣрвамъ, че Негово Блаженство не ще остави безъ послѣдствие писмото Ви. По такъвъ начинъ азъ виждамъ, че Вий ще станете причина за по-скорошното излазяние на Сборника.

Азъ се кжсамъ отъ ядове, любезний Г-нъ Дриновъ, като гледамъ до каква степенъ повреди настоящето положение на българскитѣ работи на Македонското дѣло; съ огорчение слѣдвамъ и трескавото работение и на сърби и на гърци, но какво да правя? Колкото мога работж, при всичко че срѣщамъ

голѣми препятствия и отъ сжщитѣ свои колеги, които не могатъ да разбератъ голѣмата важность на работата и да се изоставятъ отъ партизанскитѣ си амбиции въ едно общенародно дѣло. Казвамъ всичко това на Васъ за да ми поолекне. Ако можете, елате ми на помощъ съ едно писмо до Негово Блаженство.

Съ поздравъ и най-дълбоко уважение
Вашъ А. Шоповъ

V. Писмо на В. Облакъ

Словенецътъ д-ръ Ватрославъ Облакъ (1864—1896) има голѣми заслуги за изясняване истината по народността на македонскитѣ българи. Извънредно даровитъ и трезвъ ученъ, единъ отъ най-способнитѣ ученици на Ягичъ, Облакъ въ 1892 г. се отправя за Македония, за да изучи на мѣстото говора на тамошното население. Въпрѣки многобройнитѣ прѣчки отъ страна на турското правителство, които извънредно много затрудняватъ неговитѣ изследвания, все пакъ Облакъ постига ценни резултати, обнародвани въ неговото образцово съчинение „Macedonische Studien“ (Виена 1896).

Писмото до Дриновъ (пази се въ архива на М. Дриновъ, п. 139) е писано скоро следъ пристигането на Облакъ въ Солунъ. Въ него сж изложени плановѣтъ на научното пътуване на Облакъ. Властитѣ обаче не му позволяватъ да изпълни тия планове.

Солунъ 25/13. II. 1892

Многоуважаемый Господине!

Приблизително подиръ 14 дни ще предп[р]иема пжтешествие въ югоисточната часть на Македония (Сѣрѣ, Драма, Неврокопъ, Мелникъ, Демиръ Хисаръ, Петричъ, Струмица, Дойранъ, Кукунъ и околноститѣ имъ). Голѣма нужда имамъ отъ препоръчително писмо до г. г. учителитѣ на споминатитѣ мѣстности, че съ тѣхната помощъ да можъ, да вѣстѣпа въ поблизки отношения съ население; понеже се боимъ, да не би безъ нея да ме подозиратъ и странжтъ отъ мене. Въ такъвъ случай пѣльта ми ще остане непостигната.

писалъ Паисиевата история. Не ми е известно деномесечието на Пантелеймоновия преписъ. То би дало основание да се направи по-решителенъ изводъ.

Преписвачътъ говори за иером. Пантелеймона етикетно, съ съответната почтителна титла „високопреподобие“, както би се обърналъ къмъ него устно или съ писмо. Може да се предполага, че той се познавалъ съ иером. Пантелеймона, срѣщалъ се съ него въ Русе и тамъ преписалъ Паисиевата история отъ неговъ преписъ. Ако му билъ далеченъ и непознатъ, преписвачътъ не би употребилъ титла при името му. Напр. отца Паисия той нарича „нѣкой си“ (никотѣримъ Пайсіѣмъ 'Іеромонахомъ хиландарскимъ, въ заглавието на историята).

Трѣбва да се отбележи, че Гладичовъ не дава друга дата. Ако приемемъ посочената 1809 год. за дата на Пантелеймоновия преписъ, би могло да се смѣта, че наскоро въ сжщата година и той направилъ преписа си и затова не е смѣтналъ за нужно да опредѣли датата на своя преписъ. Ако пъкъ посочената отъ него дата е за неговия преписъ, той не е намѣрилъ за потрѣбно да отбележи и датата на Пантелеймоновия преписъ по простата причина, че преписътъ билъ направенъ въ сжщата година.

Въ края на книгата има лѣтописни бележки на Гладичовъ. Последнитѣ отъ тѣхъ сж отъ 1830 и 1831 год. Книгата ще да е била преписана не по-късно отъ тѣзи години. Така че ако се мисли, че посочената дата 11 августъ 1809 год. е за Пантелеймоновия преписъ, то появата на Гладичовия преписъ трѣбва да се постави между 1809 и 1830 год.

Понеже мѣстопроизходътъ на разглеждания преписъ не е напълно установенъ, то можемъ да го наричаме Габровски преписъ (по мѣстото, гдето ръкописътъ се намиралъ и откъдето билъ родомъ преписвачътъ) или пъкъ по-точно Гладичовски преписъ (по името на преписвача).

Не ми е известно какъ е попадналъ този преписъ въ Преображенския манастиръ. Лѣтописни бележки въ сжщата книга отъ 1830 и 1831 год. били написани отъ Влад. п. Петковъ въ Плѣвенъ. Ще рече, че и ръкописътъ му се намиралъ известно време тамъ.

На л. 3 подъ заглавието на книгата се чете приписка, написана съ обработенъ почеркъ: *καὶ τότε Ἐμμανὴλ Βαζιλεῖ.*¹⁾

¹⁾ Буква *κ* изглежда като *α*, но едва ли може да се чете Βαζαλεῖ.

Изглежда, че ръкописътъ се намиралъ въ рждетѣ на Емануила Вазкиди, (навѣрно Емануилъ Васкидовичъ). Че тази книга била четена и отъ българи елинисти, това се вижда и отъ други гръцки приписки (вж. по-доле).

На л. ѣ на долното поле имаше кръгълъ печатъ съ черно мастило, на който вътре ясно личеше изобразена отворена книга (евангелие) и околоръстъ надписъ вече доста изтритъ. Може да се прочете 1856 (год.?). Може да се предполага, че книгата е принадлежала на нѣкое учреждение (училище, община въ Габрово?) За съжаление, сега, когато разглеждамъ повторно ръкописа, този печатъ не може да се разпознае, понеже върху него (следъ моето първо разглеждане на книгата) е сложенъ печатътъ на Преображенския манастиръ съ мораво мастило.

Книгата на Гладичовъ е озаглавена 'история славенобългарскій. Тя е здраво подвързана съ мукавени корици, обвити съ кожа. Текстътъ на историята (заедно съ послесловието на преписвача) обхваща 86 листа 8^о (23.5 × 15.5 см.), отъ плътна бѣлезникава и грапава хартия, хубаво полууставно писмо, 25 реда на страница. Листата сж нумерувани съ църковно-славянски букви. Предъ и следъ тѣзи листа има по три ненумерувани листа, отъ които преднитъ сж праздни, и сж отъ по-тънка хартия, а на заднитъ сж написани лѣтописни и др. бележки.

Лѣтописътъ обхваща първия листъ и малка частъ отъ първата страница на втория листъ. Написанъ е на говоримъ български езикъ ясно (малка частъ съ бледокафяво, останалата съ черно мастило), съ хубаво дребноуставно писмо, смѣсено съ бързописни букви, (вгледзлц). Лѣтописнитъ бележки следватъ хронологично: 1687 год. за австро-турската война; 1769, 1788, 1791 и 1806 год. за руско-турскитъ войни; 1821 год. за гръцката и влашката завѣра, 1828 год. за руско-турската война и Одринския миръ, 1831 год. за върлуването на холера въ България. Подъ лѣтописното известие за руско-турската война отъ 1828/1829 год. се чете: и тѣмъ за воспоминаиѣ написанъмъ така... 1830 октѣкрѣмъ: 15: плевнѣ Блатъ: и. петко". Другитъ лѣтописни бележки не се различаватъ по почеркъ отъ това известие. Трѣбва да се приеме, че цѣлата лѣтопись е била написана отъ самия преписвачъ на Паисиевата история Владъ попъ Петковъ. Лѣтописнитъ известия за 1687, 1769, 1788 и 1791 год. той ще да е извлѣкълъ отъ исторически книги, а

останалитѣ известия съобщава по свои спомени и наблюдения. Това личи и отъ различнитѣ глаголни времена, които употребява: въ първитѣ — минало неопредѣлено (обладала, дохождала, сториле миръ), а въ вторитѣ — минало свършено или несвършено (минаха, стана и пр.), сир. той говори за съвременни нему събития. Текста на лѣтописа предавамъ на края на статията.

На последния обвивенъ листъ^{обр.} нѣкой читателъ на Гладичовата книга е отбелязалъ на български съ новобългарско писмо: които ѱ ѿзѣ чѣтѣхъ тѣе 'Історіе ѱ великѣ се благодарѣхъ'. 1839 г. Подъ тази приписка друга ржка е записала на гръцки съ ясенъ и хубавъ почеркъ сѣщия писмовенъ изразъ: Προσхуγῶ Κύριε καὶ σὺς Παρακαλῶ νὰ μὲ σταίλῃς τὴ το τὸ βιβλιαρίδιον διὰ νὰ τὸ διαβάσω καὶ ἐγὼ (кланямъ се, господине, и Ви моля да ми изпратите тази книжка, за да я прочета и азъ). На сѣщата страница надъ тѣзи приписки има и други бележки (2 гръцки и 1 българска) — неграмотно написани писмовни упражнения на читатели. Дветѣ гръцки бележки сѣ написани отъ една ржка. Въ едната отъ тѣхъ сѣ зачертани първитѣ думи, но може да се прочетатъ хуρ βλαδ (вѣроятно Владъ п. Петковъ) когото писачътъ моли да го научи да смѣта (ναμὴ μαθητὴς λογαριασμοῦ νὰ καίμω). На с. стр. най-горе се четатъ руски думи (съ гражд. писмо): всакомъ городъ; сѣщо и на листа, залепенъ отвжтре на задната корица — отдѣлни думи (съ ц. сл. п.): шеме, ша городъ, шаркордъ, прѣба.

Гладичовъ, изглежда, не е обичалъ калиграфскитѣ украси на по-старитѣ книгописци¹⁾. Въ ржкописа му има само нѣколко прости винетки, нѣкои отъ които сѣ киноваръ, други сѣ черно мастило. Все пакъ и той се стремилъ да даде на книгата си хубавъ изгледъ. Вижда се, че е владѣлъ калиграфското изкуство. Ржкописътъ е написанъ твърде грижливо, съ чистъ равномеренъ почеркъ. За да бжде прегледно съдържанието, Гладичовъ е написалъ съ киноваръ заглавията, началнитѣ букви на отдѣлни глави и тѣхни части, сѣщо и важни имена, дати и цѣли изречения.

Владъ п. Петковъ Гладичовъ билъ побуденъ да препише Паисиевата история отъ любовъ къмъ своя родъ. Въ

¹⁾ Срв. за Софрония Врачански у Ст. Романски, Новъ Софрониевъ прелисъ на Паисиевата история отъ 1781 год., София 1938, стр. IX (въ Български старини. кн. IX, издава Бълг. акад. на наукитѣ, София 1938).

своето послесловие казва, че донесълъ ржкописа си въ родното си мѣсто Габрово и го подвързълъ „рѣди дасѣ нахѣждава на ползѣ всѣмъ любочитателѣмъ Българскимъ“. Той високо ценѣлъ историята като учителка на живота. Увещава читателитѣ си често да четатъ сѣю исторіицѣ и да не оставятъ стария исторіи. Нашиятъ книгописецъ билъ убеденъ, че въ свѣта царува законъ на правдата и мѣздовъздаянieto. Този нравственъ законъ най-добре се открива въ историята. Тамъ ще намѣришъ — увещава той читателя си — примѣри на добродетели, ще узнаешъ за промѣнитѣ въ живота на хората и непостоянството на този свѣтъ, за пропадането на велики царства, ще видишъ наказанията на злитѣ хора и наградитѣ за добритѣ. „Пази се отъ първитѣ — заключава Гладичовъ —, за да не би да те постигне сѣщо такова отмъщение, и подражавай на добритѣ, за да се удостоишъ съ наградитѣ, съ които и други преди тебе се удостоили отъ Бога, и да приемешъ своята награда“.

Ако и да не е билъ книгописецъ по занятие, Владъ Петковъ Гладичовъ билъ ученолюбивъ, обичалъ да чете исторически книги, особено въ връзка съ миналото на българския народъ. Той е челъ историята на Раича и по нея прави критически бележки върху нѣкои известия на о. Паисия и ги поправя (вж. по-доле). Нѣмамъ възможность да сравня преписа на Гладичовъ съ преписа на хилендарския проигуменъ Пантелеймонъ, за да се види какъ се отнесълъ къмъ своята подложка: робски ли е следвалъ ржкописа, който е преписалъ, или внасялъ промѣни, което би било обяснимо съ неговия критицизмъ. Гладичовиятъ преписъ (по всѣка вѣроятность и Пантелеймоновиятъ преписъ) принадлежи къмъ втората група преписи на Паисиевата история, сир. ония преписи, които не предаватъ точно текста на Паисиевия ржкописъ, а съ измѣнения въ езика и съдържание. Най-старъ измѣненъ текстъ представя вториятъ Софрониевъ или Котленски преписъ отъ 1781¹⁾ год. Не ми е известно, дали по втория Софрониевъ преписъ е направилъ иеромонахъ Пантелеймонъ преписа си или по другъ по-новъ (Кованлъшки отъ 1783 год., Еленски отъ 1784 год.), но между втория Софрониевъ преписъ

¹⁾ Проф. Романски го смѣта за основа на втората група преписи (п. съч., стр. XVI.)

и Гладичовия има голѣмо сходство. Сжщо и въ Гладичовия преписъ, както въ Софрониевия, на всѣки листъ стои заглавие: на предната страница ѿ цѣткѣ бѣлгарстѣмъ, а на задната страница 'исторїа. Като се отвори книгата на дветѣ страници, чете се заглавие 'исторїа ѿ цѣткѣ бѣлгарстѣмъ. Въ двата преписа предлозитѣ къ, съ понѣкога се предаватъ ко (самостояно и като съставка) и со (съставка) или сас (самостояно) вм. къ, съ въ Зогра. ржкописъ на първия Софрониевъ преписъ. Сжщо причастното окончание ѿ тука редовно се предава съ ѿци (= ящ).

Други сходства

I. Въ предисловието:

Софрониевъ преписъ
отъ 1781 год.¹⁾

'Исторїа славенобѣлгарская ѿ
народѣхъ и ѿ црѣхъ и ѿ стѣхъ
бѣлгарскихъ и ѿ всѣхъ дѣланїа
и бѣтїа бѣлгарскаго (sic) собра-
но и нареждѣно (стр. 6)

кой ревнѣеть и оусерд'ствуєтъ
... и желаетъ разсметѣ ... и
за своѣ²⁾ оци ..., како са ис-
пѣрва³⁾ ... проишле (стр. 6)

Тѣй рѣди⁴⁾ и азъ вамъ напи-
сахъ (стр. 7)

зѣмъ да не бѣдите ѿ дръгѣй
рѣдове и изѣци подсмѣани и
оукорѣни⁵⁾ (стр. 7)

'Азъ бѣ излѣха ... и много
трѣдъ подѣхъ⁶⁾ (стр. 7)

занѣ аще ктѣ хѣщєтъ и лю-
бѣтъ свой рѣдъ⁷⁾ ... знѣти ...

Преписъ на Гладичовъ

'Исторїа славенобѣлгарская: ѿ
народѣхъ, 'и ѿ црѣхъ, 'и ѿ стѣхъ
Бѣлгарскихъ, 'и ѿ всѣхъ дѣланїа
'и битїа бѣлгарскаго, собранно
'и нареждѣнно (л. 1^a)

кои ревнѣеть 'и ѿсѣрдствѣеть...
и желаетъ разомѣти ... и за своѣ
'оцы ..., како са 'испѣрва ...
прошлѣ (л. 1^a⁶)

Сегѣ рѣди 'и азъ вамъ напи-
сахъ (л. 1⁶)

'и да не бѣдите ѿ дръгѣхъ рѣ-
дове 'и изѣци посмѣани 'и оуко-
рѣни (л. 1⁶)

Сжщо (л. 1⁶)

Занѣ 'аще ктѣ хѣщєтъ 'и лю-
бѣтъ свой рѣдъ ... 'и оусѣрд-

¹⁾ По изданието на Ст. Романски, п. съч.

²⁾ З: (= зографска черновка) за вашѣ (по изданието на Иор. Ивановъ, п. съч.).

³⁾ З: Испрво.

⁴⁾ З: Тако.

⁵⁾ З. под'метаеми 'и скорасѣи.

⁶⁾ З: Азъ 'излѣха ... 'и много трѣдъ. съ(т)ворихъ.

⁷⁾ вамъ написахъ кой любѣте свой рѣдъ.

да препишеть исторійцъ сѣю, да сѣ не погѣбі (стр. 7)

Защо нѣцѣи члвци не любать за свой родъ¹⁾ . . . (стр. 7)
но ѡчатъ са читати и говорити по грѣчески²⁾ (стр. 7)

Сѣ неразѣмнѣ и юродѣ члвче³⁾,
защо са срамашь да наречѣшь себѣ болгаринъ и не четѣшь своата книга, що ѣ по свой ѣзыкъ и не говоришь по свой ѣзыкъ⁴⁾ (стр. 7)

и за толико врѣмѣ ц(а)рствоваѣли и бѣли славно и чѣдни по сѣчкаа землѣ и много пѣти взимаѣли дань⁵⁾ . . . , токъмѣ да бѣ имѣали⁶⁾ миръ и любовъ съ ним (стр. 7)

но защо са срамашь тѣ, неразѣмнѣ члвче . . . Но щѣ да речѣшь, защо са греци по мѣдри (стр. 8)

затовѣ — по добрѣ⁷⁾ е да са примѣсам по грѣчески. Но ѣзь тебѣ да скажѣ⁸⁾ виждѣ, неразѣмнѣ, колко ѣма ѡт греци помѣдри и славно. Далѣ ѡстава накой ѡт тѣхъ свой родъ и ѣзыкъ, или свое ѡчѣнѣе, като тебѣ, без'оумнѣ, що ѡставашь свой ѣзыкъ и ѡчѣнѣе и примѣсаш'са

ствѣсѣтъ знати . . . да препишеть исторійцъ сѣю да са не погѣбе (л. 1⁶)

Защо некотѣрѣи члвцы не любать за свой родъ . . . (л. 1⁶)

но са ѡчатъ читати и говорити по грѣчески (л. 2^a)

Сѣ неразѣмне пачеже безѣмне 'и юроде чловѣче, защо са; срамишь да наричѣшь себѣ болгаринъ, 'и не четѣшь своата книга що ѣ по свой ѣзыкъ, 'и не говоришь по свой ѣзыкъ; (л. 2^a)

'и за толико врѣмѣ цѣртовѣле, и бѣле славно и чѣдни по сѣчкаа землѣ, 'и много пѣта взимаѣле дань . . . , токъмѣ да бѣ имѣале миръ 'и любовъ с'нимъ (л. 2^a)

но защо срамашь тѣ не разѣмне члвѣче, . . . но щѣ ричѣшь: защо са греци по мѣдри (л. 2⁶)

За това е, по добрѣ да са на-мѣсовамъ са греци. но ѣзь тебѣ да скажа. Виждѣ неразѣмне, колко 'има ѡ греци по мѣдри, 'и по славно, далѣ ѡстави накой ѡ тѣхъ свой родъ 'и ѣзыкъ, 'или свое оучѣнѣе като тебѣ. ѡ безѣмне що ѡставашь свой ѣзыкъ, 'и оучѣнѣе 'и примѣсаш'са в' Грѣ-

1) З: А кой не любать за свой родъ.

2) З: Но се ѡчатъ четати и дѣмати.

3) З: ѡ неразѣмне і юроде.

4) З: поради что се. срамишь да се наречѣшь болгаринъ и не четѣшь по свой ѣзыкъ и не дѣмашъ.

5) З: и много пѣти и силні римляне и ѡ мѣдри грци данъ взимаѣли.

6) З само: да бѣ имѣли.

7) З: За то рече лучше.

8) З: липсва такъвъ изразъ.

въ грѣческаа мѣдрость и политика, щото нѣмашь оу нѣа нѣкои прибитокъ, нито разсмѣвашь.¹⁾ Ты, члвче бѣлгарине, не прильщай са, знай си свѣой рѣдь ... по добрѣ е бѣлгарскаа простотѣ и незлѣбѣе ѿ грѣческаа прегѣрдаа политика и мѣдрость (стр. 8).

а ... (греци) тѣ никакъ ни творѣтъ, но ѿѣще ѿнѣмать ѿ прѣстите и грѣбать неправедно, и повѣче грѣхъ прѣемлютъ ѿ тѣхна мѣдрость и политика, а не полза. Или са срамашь, чѣ са греци премѣдри и тергѣфци и славни на землѣ ѿ свѣой рѣдь и ѣзыкъ, а бѣлгари са прѣсти,²⁾ и нѣма ѿ тѣхъ тергѣвци и хитри книжници и славный на землѣ на товѣ врѣме (стр. 8).

Но ѿни стѣи³⁾ и праведнѣй праѣци сѣчки бѣли земледѣлѣтели ... И самъ Хс Бгъ слѣзе оу дѣмъ прѣстаго и нищѣтнаго Іѣсѣфа и тамѣ поживѣ. Вѣждь како мѣлѣва Бгъ повѣче прѣстите и незлѣбѣвите ѿрачи и ѿвчѣаре, и най пѣрво⁴⁾ тѣхъ возлюбиль ... (стр. 9).

Азъ многѣ книги и премногѣ прочѣтохъ и взыскахъ прилѣжно

ческаа мѣдрость и политика, щото не ѣмашь ѿ нѣа нѣкои прибитокъ, нито разсмѣвашь грѣческое коварство. ѿ чѣвѣче Бѣлгарине нѣ прѣлащѣйся: знаи си свѣой рѣдь ... по добрѣ е бѣлгарскаа простотѣ и незлѣбѣе, ѿ грѣческаа прегѣрдаа политика, церемѣниѣ и мѣдрость (л. 2⁶).

а ... греци тѣи никакъ не творѣтъ, но ѿѣще ѿнѣмать ѿ прѣстите и грѣбать неправедно и по вѣче грѣхъ предѣбѣвать, ѿ тѣхната мѣдрость и политика: а нѣ полза. Или са срамашь чѣ са Греци премѣдри и таргѣвци славни и на лѣкавството похвалени ѿ свѣой рѣдь и ѣзыкъ, а Бѣлгари са прѣсти и нѣма ѿ тѣхъ славни таргѣвци, и хитри книжници на товѣ врѣмѣ (л. 2⁶ и 3^а).

но ѿны стѣи и праведнѣй праѣцы сѣчки бѣли земледѣлѣтели ... и самъ Христѣсъ бѣгъ слѣзе оу дѣмъ прѣстаго и нищѣтаго Іѣсѣфа и тамѣ поживѣ. вѣждь како мѣлѣва бѣгъ по вѣше прѣстите, и незлѣбѣвите ѿрачи, и ѿвчѣари, и най пѣрво тѣхъ возлюбиль ... (л. 3^а).

Тогѣ ради премногѣ книги прочѣтохъ, и взыскахъ прѣлѣжно

¹⁾ 3; далѣ ѿставѣа некой грѣгъ (sic) свѣой ѣзыкъ, и ѣченѣ и рѣдь како ти безумне щѣ ѿста(в)лашъ нѣмашъ нѣкои прибитокъ. ѿ грѣчка мѣдрость и политика.

²⁾ 3: Или се срамишъ предъ мѣдри и трговци. и славни на землѣ. ѿ свѣой рѣдь и ѣзыкъ. зашо са бѣлгаре прѣсти.

³⁾ 3: нѣма тази дума.

⁴⁾ 3: найпѣрво.

за много време, и не възмогахъ
никако да намера такъвасъ книга,
рѣкописна или печатна: наме-
ра са, ала по мало и рѣдко, во
кратцѣ. Намѣрихъ една кратка
исторія, що ѿ бѣль преписаль
накой латининъ, на име Мавро-
бѣрь, отъ греческаа исторія за
болгарскій црѣвъ, но (погр. на)
вѣсма кратка (стр. 11).

Того ради разсудихъ и сово-
купихъ всѣ заедно во книжицѣ
сѣю, изволѣхъ да четѣть (стр. 11).

за много време, 'и не възмогахъ
да намера такъваси книга накой
рѣкописна 'или печатна: наме-
ра са но вѣсма рѣдко 'и во крат-
цѣ намѣрихъ една кратка 'исто-
рѣа, що ѿ бѣль преписаль на-
кой латининъ на име: Мавро-
бѣрь ѿ греческаа 'исторѣа, за
болгарскій црѣе, но вѣсма крат-
ка (л. 4^а).

Того ради, разсѣдихъ, 'и сово-
купихъ всѣ заедно во книжицѣ
сѣю, изволѣхъ да четѣть 'и да
разомѣетъ подробно всѣ (л. 4^б)

II. Въ историческото изложение

Собрание историческое ѿ на-
родѣ болгарскомъ и ѿ црствѣ
ихъ (стр. 11).

до спореть Цариград (стр. 12),
Тѣа-и (стр. 12).

заповедь¹⁾ крѣпка и нерѣши-
ма, замъ да не бѣха престѣпили
синове егѣ заповѣданнаа имъ
(стр. 13).

и послѣшалѣ го всѣ члвци да
направать стѣлпъ²⁾ (стр. 13).

И поишлѣ³⁾ на полѣношнаа
и севернаа страна, гдѣто е
сѣга... (стр. 15).

и на брань силни катѣ ра-
слани⁴⁾ (стр. 18).

Пийшетъ Баронъ книга въ пер-
ваа часть на листъ фѣз⁵⁾ (стр. 18).

Собрание 'историческое ѿ на-
родѣхъ болгарскихъ 'и ѿ црствѣ
ихъ (л. 5^а).

до спореть цари градъ (л. 5^б).
Тѣа ѣ (л. 5^б).

заповѣдь крѣпка 'и нерѣшима,
замъ да не бѣха престѣпили
синове 'егѣ заповѣданнаа имъ
(л. 5^б).

'и послѣшаха го сѣчки члвцы да
направеть стѣлпъ (л. 6^а),

и поишлѣ на полѣношнаа и
севернаа землѣ, дѣто е сѣга...
(л. 7^б).

'и на брань силни като 'асла-
ни (л. 9^а).

Сжщо съ разлика: баронѣа
(л. 9^а).

¹⁾ З: заповѣдь, крѣпка зато да не би престѣпили синове егѣ.

²⁾ З: и послѣшали его свѣ члвѣци и почели творити стѣлпъ.

³⁾ З: Тоа родъ и изикъ пошли.

⁴⁾ З: на брань лѣти како лѣнове.

⁵⁾ З: В прва часть Баронѣа на листе...

и оусвойли много мѣсто, оу-
зели ѿ грѣци сѣч'ка Терновѣа
(стр. 19).

и сѣчка Сѹхридская и патрі-
аршеская епархѣа (стр. 20).

и изгонѣлъ ѿ тамо грѣци¹⁾,
а то населилъ бѣлгари (стр. 21).

гемецѣй²⁾ са, на Венедѣкатъ
работать (стр. 22).

Пишетъ Барѣнь книга на в
часть, на листъ ѿча³⁾ (стр. 24).

макар и голѣма срамота да
ѣ было тогѣва рѣмскомѣ црство
(стр. 24).

По Асѣна настѣлъ на црство
Добрѣца.

Тѣй Добрѣца царь бѣлъ ѿ
страны Дѣнав'скіе. И пратѣлъ
письмо⁴⁾ (стр. 29).

Тѣй Тагѣнь пратѣлъ писмо
на цара Копронѣма грѣческаго⁵⁾
(стр. 30).

пратѣлъ црю Копронѣмѣ пис-
мо⁶⁾ (стр. 31).

Тогѣва Крѣнь повѣлѣлъ да
заградѣтъ тѣсните мѣста и кли-
сѣрите... и оузѣлъ сѣчкото
имѣнѣе, що гѣ бѣлъ плѣнѣлъ
Никифѣрь ѿ Крѣновать дѣмъ
в ѿ Болгарѣата (стр. 33).

А царь Левъ не ѿпѣстиль рѣ-

'и оусвоѣле много мѣста, 'и оу-
зѣле ѿ грѣци, сѣчката терновѣа
(л. 9⁶).

Сжщо (л. 10⁶).

'и 'испѣждалъ ѿ тамо грѣци и
населѣлъ бѣлгари (л. 11^а).

сига са се гимѣцѣй на венедѣка
работетъ (л. 11⁶).

Сжщо, съ разлика: Барѣнѣа,
ѿѿѿ (л. 12⁶).

макаръ 'и голѣма срамота да
ѣ было тогѣва грѣческомѣ цар-
ствѣ (л. 13^а).

Сжщо, съ разлика: дѣнавскѣа
(л. 16^а),

Тѣй тагѣнь пратѣлъ писмо
на цара копронѣма грѣческаго
(л. 17^а).

пратѣлъ црю копронѣмѣ писмо
молебнѣ (л. 17⁶).

Тогѣва Крѣнь повѣлѣлъ на
войската си, да заградѣтъ тѣс-
ните мѣста 'и клисѣрите... оу-
зѣле сѣчко 'имѣнѣе що гѣ бѣлъ
плѣнѣлъ никѣфѣрь ѿ болгарѣата
'и ѿ крѣновать домъ (л. 19^а).

'а царь левъ нѣ токмо що не

¹⁾ З: и изгналъ ѿ тамо грѣцкѣи народъ.

²⁾ З: карацѣи венещаномъ.

³⁾ З: Барѣнѣа

в часть

листъ

ѿча (вѣнъ ѿ текста, на дѣснѣмъ полѣ)

⁴⁾ З: По Асѣна, настѣлъ. Добрѣца цѣрь ѿ страни. Дунав'скіе. и послѣлъ
послѣ.

⁵⁾ З: Се Тагѣнь послѣлъ црю. Копронѣмѣ.

⁶⁾ З: писалъ. црю. Копронѣмѣ

бите бѣлгарскій, но повдигналь войска на Сѹмеѡна¹⁾ (стр. 40).

И повелѣль имъ да четат по словѣнски... и читали по словѣнски (стр. 55).

Изпуснато е съобщението на З. за пленяването на трима гръцки генерали отъ Асена.

А Алѣѣа са разгнѣвалъ и пратилъ пакъ войска много на Асѣна цѣра сас нѣкоего генерала Исѣака стокрѣтора (стр. 57).

сѣчко своѣ имѣнїе и сокровища прострѣ на милостїна на сїромѣсите и на црквите (стр. 58).

Таково бл(а)гочестїе сїѣло въ Болгарїю во врѣма бл(а)гочестїваго цѣра Асѣна старѣго. На велику ползѣ бѣль бѣлгаромъ (стр. 59).

Црствоваль пѣтъдесѣтъ лѣтъ (стр. 60).

И царѣваль Пѣтръ три лѣта (стр. 60).

далъ Костантинъ въ женѣ своѣю братѣницѣ²⁾ (стр. 66).

Немѣнь крѣль, нареченый Сѹмеѡнъ, той перѣ постѣль чѣень... (стр. 67).

Алѣ не бѣль ѿ рѣда сербска, но бѣль ѿ рѣда латїнска: ѿ плѣма цѣра Латїна мучїтеле; и тако ѿ латїни влацїли своѣ плѣма, а женѣ мѣрїли ѿ дрѣгїи крѣлѣфства (стр. 67).

ѡна са нарицѣла Кѣлїарїя, дѣщи дѣспота (стр. 74).

ѡпѣснѣль рѣбито бѣлгарскїи, но повдигналь войска на сѹмеѡна царѣ (л. 24^a).

'и повелѣль имъ да читатъ по славѣнски... 'и читѣле дѣо скѣрѣо врѣмѣ по славѣнски (л. 35^a).

Сжшо.

Зѣ товѣ 'алѣѣа разгѣвалса 'и пратилъ паки войска на асѣна царѣ с'а нѣкоего Генерѣла, именемъ 'исѣака стокрѣтора (л. 36^a).

сїчко своѣ 'имѣнїе 'и сокровище прострѣ на милостїна оубѣгимъ 'и цѣрквѣмъ (л. 37^a).

такѣо благочестїе сїѣло во врѣмѣ благочестїваго царѣ 'асѣна старѣго на великѣ ползѣ бѣль Бѣлгаромъ (л. 37^a).

Сжшо (л. 38^a).

'и тѣкмѣ три лѣта царѣваль пѣтръ (л. 38^a).

Сжшо (л. 42^a).

Сжшо, но прочѣтъ вѣм. чѣень (л. 43^a).

но 'Онъ не бѣль ѿ рѣда сербска, но бѣль ѿ рѣда латїнска, ѿ плѣма царѣ латїнїа (sic) мучїтеле, 'и тако ѿ латїни влацїле своѣ плѣма, 'а женѣ земѣле ѿ дрѣги крѣлѣвства (л. 43^a).

Сжшо (тукѣ: дщї) (л. 47^a).

¹⁾ З: Цѣль Левъ повдигналь войска на Бѣлгарїю. Сжшо и К¹.

²⁾ З: Марию своѣю братѣницѣ.

А Мѣрко, сѣнь Вукашѣна
крѣля, за много вѣмѣ сѣдѣль
на Прилапѣ¹⁾ (стр. 74).

Алѣ не имѣть градове и не
знѣи са ѿ тѣхъ кой гдѣ е сѣ-
дѣль²⁾ (стр. 75).

но имѣали голѣма ревностъ за
хр(и)стѣанство (стр. 75).

и щѣ имѣали испѣрво слѣвно
имѣ, каквѣто са написѣ въ сѣю
истѣрицѣ³⁾ (стр. 87)

тѣ навѣили много цѣства и
помѣѣхали⁴⁾ (стр. 87)

Въ нѣкоѣ краткаѣ истѣриѣ нѣ-
мѣцкаѣ намѣра са зарѣд тѣрскѣй
цѣре... И тѣмо писѣно за сѣл-
танѣ Мѣрата (стр. 88)

и ѿнемѣали... и вертогради...
и дрѣгѣй прилѣчнѣй мѣста, дѣ кой
щѣли, и первоначалны хр(и)стѣа-
не ѿубивали⁵⁾ (стр. 88)

ѿнѣй пѣрвыи рѣдъ члѣвите,
щѣ⁶⁾ сѣ ѿзѣло цѣствѣто бѣл-
гарское (стр. 88)

навѣили са ѿ зѣконѣ и ѿ
чинѣ хр(и)стѣанскѣй⁷⁾ (стр. 88).

не писѣхмѣ тѣка,⁸⁾ щѣ бѣ по-
хвалѣли бѣлгари, а грѣци хѣли-
ли (стр. 93).

ѣ мѣрко сѣнь вѣкашѣна кра-
лѣ, за много вѣмѣ седѣль на
прилапѣ пашѣ (л. 48^a).

Сѣщо сѣ разлика: ѿбѣче вѣм.
Алѣ (л. 48^b).

но вѣсма голѣма ревностъ имѣ-
ле за хр(и)стѣанство (л. 48^b).

щѣ имѣале ѿспѣрво слѣвно
имѣ: каквѣто са написѣ здѣсь
(л. 56^b)

та навѣилѣ много цѣрства и
гѣ покорѣле по^a свѣла влѣсть
(л. 56^b)

Сѣщо сѣ разлика: зарѣдѣ
тѣрскѣе цѣри (л. 57^a).

ѿ ѿнемѣале... и вертогради...,
тѣй ѿ дрѣгѣ прилѣчнѣ мѣста:
дѣ кой щѣле, и ѿубивале перво-
начѣлнѣй хр(и)стѣани (л. 57^a)

ѿнѣи пѣрвыи ро^a чѣловѣците,
щѣ сѣ е ѿзѣло цѣрство бѣл-
гарское (л. 57^a)

на ѿучѣли сѣ зѣконѣ ѿ чинѣ
хр(и)стѣанскѣй и сѣдѣ граждѣанскѣй
(л. 57^b).

нѣ писѣхмѣ тѣка щѣ бѣ бѣл-
гари хвалѣле, а грѣци хулѣле
(л. 60^a).

¹⁾ З: сѣдѣль въ Прилепѣ.

²⁾ З: Нѣ имѣали градове нѣти се знѣеть дѣ. кой ѿ нѣхъ сѣдѣль кой.

³⁾ З: ѿ славное имѣ нѣхно щѣ имѣали испѣрво како се написѣ въ сѣю
истѣрицѣ.

⁴⁾ З: навѣ много цѣства и кѣрѣвства ѿдѣлили.

⁵⁾ З: дѣ щѣ хотѣли похѣшали и пѣрви и начѣлнѣи хр(и)стѣанѣи ѿубивали.

⁶⁾ З: Тако ѿнѣи пѣрви рѣдъ члѣвѣцѣй при кой.

⁷⁾ З: навѣчили много ѿ чинѣ и сѣдѣ хр(и)стѣанскѣи.

⁸⁾ З: Нѣ писѣ се здѣ.

III. Въ главата за св. славянски апостоли

... бѣли са родѣли Кѣрилъ и Меѣодѣа въ Солѣнь градъ¹⁾... На сѣтне, като порасли тѣе, стѣй Меѣодѣа стѣналь войвѣда бѣлгарскѣй и нацѣль са добрѣ изѣкъ бѣлгарскѣй (103—104).²⁾

чѣнь³⁾ войводѣскѣй (стр. 104).

Сѣтне постѣль⁴⁾ стѣй Кѣрилъ четѣридесет днѣ⁵⁾ и извѣдѣль четѣридесетъ⁶⁾ словѣ, и сложѣль пѣсмо (стр. 105).

И тѣе⁷⁾ прѣишлѣ въ Ѡхридъ (стр. 105).

И тамо са собралѣ юще⁸⁾ пѣть, фѣлософе ѿ бѣлгарскѣй родѣ ала знаѣли... писѣнѣ добрѣ.⁹⁾ Имена ихъ: Климѣнтъ, Сѣвва, Намъ, Еразъ, Ангелѣрѣа. (стр. 105).

Тѣва са бѣли тѣе тогѣва стѣй мѣжѣ ѿ изѣка бѣлгарскаго, юще Кѣрилъ и Меѣодѣа стѣй, тѣ стѣнали сѣдмѣ даскали.... (105).

И тѣкъ тогѣва собирѣли рѣчи избрѣнни, прѣви... ѿ рѣси, ѿ москѣли, ѿ словѣни, ѿ власѣ¹⁰⁾ и ѿ лѣси (стр. 105—106).

бѣли са родѣле кѣрилъ и меѣодѣа во градъ солѣнь..., послѣ като порасле тези стѣи, меѣодѣа (sic) стѣналь воевѣда бѣлгарскѣй, и наоучѣлса изѣкъ бѣлгарскѣй добрѣ (л. 67^a).

чѣнь воевѣдски (л. 67^a).

Послѣ постѣль стѣи кѣрилъ четѣридесѣ днѣ, и извѣдѣль четѣридесѣть словѣ и сложѣль пѣсмо (л. 68^a).

... во Ѡхрида (л. 68^a).

тамъ са собралѣ ещѣ пѣть фѣлософи ѿ бѣлгарскѣй родѣ, но знаѣле... писѣнѣ добрѣ, имена ихъ: климѣнтъ, сѣвва, намъ, еразъ, и аггелѣрѣа (л. 68^a).

тѣва са бѣлѣ тогѣва стѣй мѣжѣ ѿ изѣка бѣлгарскаго, ещѣ кѣрилъ и меѣодѣа стѣи тѣ стѣнале сѣдамъ даскали (л. 68^a).

и тѣкъ собралѣ рѣчи избрѣнни прѣви... ѿ рѣси, ѿ москѣли, ѿ славѣни, ѿ власѣ, и ѿ лѣси (л. 68^a).

¹⁾ З: бѣлъ кѣрилъ и Методѣа. Родѣли се. ѿ Солѣнѣ. градъ.

²⁾ воевода славѣнс и. илѣ бѣлгарскѣй и наоучѣл се изѣкъ. славѣнскѣй.

³⁾ З: сѣнь. воѣн ки. К¹ сѣнѣ.

⁴⁾ З и К¹: Постѣль се.

⁵⁾ З и К¹: мѣ днѣ.

⁶⁾ З: мѣ (38).

⁷⁾ З и К¹: Ѡни.

⁸⁾ Въ З и К¹ нѣма тази дума.

⁹⁾ Въ З и К¹ нѣма тази дума.

¹⁰⁾ Въ З нѣма тази дума.

Баронѣа пиши на лист ѿн¹⁾ (908):
Въ лѣто ѿмѣ пакъ Мъртагѡнь или
Михайль прѣель стѡе крещѣнѣ
(107—108).

Въ текста сж вмъкнати по-
сочкитѣ отъ Баронѣа за кня-
гиня Олга и Владимира (108).

Паки мъртагѡнь 'или михайль
црѣь бѡлгарскѣи, приаль светѡе
крещѣнѣ в' тѣрново: в' лѣто ѿ
Хрѣта ѿмѣ: Пише баронѣа кнѣ-
га: на лист: ѿ. ѿ. (л. 69⁶).

Сжщо.

III. Въ главата за бѡлгарскитѣ светии

Въ двата преписа редѣтъ на светиитѣ е означенъ само съ
думи, а не и съ цифри, както въ Зографския преписъ (до св.
Наума включително).

Здѣ²⁾ собрахо³⁾мъ... ѡт бѡл-
гарскаго изѣйка³⁾ (стр. 113)

За мощитѣ на св. Климента:
щѡ и до нѣнѣ почивають мѡщи
ѣго въ Охридѣ градъ цѣли и не-
тлѣнни⁴⁾ (стр. 117)

За св. Наума; и до нѣнѣ пре-
быва⁵⁾етъ стѣи: мѡщи егѡ цѣли и
нетлѣнни и подавають⁵⁾ исцѣлѣ-
нѣ (стр. 117)

Тѣа пѣтъ стѣи, Климѣнтъ, Сав-
ва, Ангеларѣа, Насмъ и Еразмъ
(стр. 118)

За това⁶⁾ поишлѣ къ нѣмъ
Кирилъ и Меѡдѣа въ Охридъ,
собрали ихъ (стр. 118)

...стѣи Іѡанъ Рѣл'скѣи въ пѣсти-
ню рѣл'скѣю пожива⁷⁾ль (стр. 119)

Здѣ собрахо³⁾мъ ... ѿ бѡлгар-
скаго изѣйка в' послѣднѣа врѣ-
менѣа какъ порѣдомъ вѣдно (л. 73^а)

'И до нѣнѣ почивають мѡщи
ѣго, въ Охрида града цѣли ѿ не-
тлѣнны (л. 75⁶)

Сжщо, съ разлика: подають
(л. 75⁶—76^а)

Тѣзи пѣтъ стѣи: климѣнтъ,
савва, аггеларѣа, насмъ, и еразмъ
(л. 76^а)

ѿ того рѣлѣ прицѣлѣ к' нѣмъ
въ Охрида града, кирилъ (sic)
'и меѡдѣа (л. 76^а)

...стѣи Іѡанъ рѣл'скѣи въ по-
стѣню рѣл'скѣю пожива⁷⁾ль (л. 77⁶)

¹⁾ Въ 3 посочката е на бѣлото поле.

²⁾ 3 и K¹; Ts

³⁾ 3: ѿ бѡлгарски изѣик'.

⁴⁾ 3 и K¹: цѣлокѣнни.

⁵⁾ 3: ѿ до нѣна цѣли стѣи мѡщи ѣго подавають исцелѣнѣ. Сжщо и K¹.

⁶⁾ Въ 3 и K¹ нѣма този съюзъ.

...стѣй Іоанъ 1) Девическый
(стр. 121)

За тѣхъ чѣтыри стѣхъ оцѣхъ на-
шихъ²⁾, Гавріѣла, Прохѣра, Іоа-
кіма, Іоаннѣа (стр. 121)

...стый преподобный оць³⁾
 Феодсія Тёрновскій (122)

...СТЫЙ ДИМИТРИА НОВЫЙ, ВЪ
ЛѢТО 7496.

БЫЛЬ члкъ міранинь, живеаль
просто (стр. 125)

За мѣч. Ангель: тамо мѣчили
тѣрци за вѣрѣ хрстіан'скою
едного млáдаго юноша, іменемъ
Ангель (стр. 128).

Въ нашаа времена просїаль
въ Болгарскою зѣмлю и дрѣгій
стїй мѣченикъ Георгїа... (стр.
128)

Такожде и другий стій мче-
никъ Іоанъ Новій (стр. 128)

Въ Цриград пострадаль въ
тѣрковѣ... Въ лѣт: ѡфдї (стр.
128)

...стый 'івань девичаскій
(л. 78^а)

За тѣзи четири ісѣхъ ѿць
нашихъ : гавриѣла : іѡанна : прѡ-
хора : и іѡакіма (л. 78^a, имената
сѣ били вписани после).

...сѣтый преподобный Оиць Тео-
досіа терновскій (л. 79^а)

сѣты Димитріа нѡвыи, в' лѣто
ѣдне : ахъ ;

Біль чакъ міранинь, живель
простъ (л. 80⁶)

Тамо мучиле тѣрцы за вѣрс
христіанскою, ідного іладагы
ѣноша, именовъ ѿгтель (л. 83⁶)

в' на́ша времѣна́ просі́аль, в' Болга́рію⁴). 'И дрѹги сѣ́ши мѣченикъ Гео́ргіа (л. 83⁶)

Предаденъ е разказътъ, как-
то въ K^2 , съ малки съкращения.

Такожде 'и други сѣи мѣч-
никъ : Іоанъ новій (л. 84^а)

Во Цари гра^а пострадаль ѿ
тѣрковъ... в' лѣто гдѣне: 4441
(л. 84^а)

Преписвачътъ (Гладичовъ или о. Пантелеймонъ) внесълъ доста отклонения не само отъ Зографския ръкописъ на Паисиевата история, но и отъ втория Софрониевъ преписъ. Той добавя думи (новобългарски и църковнославянски), измѣня тукъ-тамъ изречения, пропуска думи и изрази, поправя⁵⁾ или пояснява⁶⁾

1) З и К: Чоавікія.

3: стіхъ препѣбныхъ ѿца нашіи. Сжшо и К¹.

3) Въ 3 нѣма тази дума.

*) Гладичовъ свързалъ този изразъ съ разказа за мъченика Ангелъ: сѣн
мѣникъ "Ангелъ" била въ село Флорина, в' наша времѣна просѣла, в' Болгарію
(вж. по-долу).

2) Балтийско море им. Болтинско.

*) Вавилонъ или Багдадъ.

географски термини и изобщо се стреми повече да доближи текста до новобългарския езикъ.

Най-напредъ преписвачътъ изпусналъ цѣлия предговоръ (Пѣлза ѿ історіи) и започналъ ржкописа си направо съ на- слова на Паисиевата історія, като измѣнилъ втората му частъ: нарекълъ хилендарския иеромонахъ Паисій нѣкой си, сир. не- известенъ, изпусналъ указанията за мѣстопроизхода на о. Паисія (... собранно ѿ нареждѣнно нѣкотѣримъ Паисіемъ Іеромонахомъ хилан- дарскимъ. Ъще же ѿ ѿ другихъ повѣстковати достоувернихъ на по- лъзъ рѣдъ Българскомъ. К' лѣто ,аѿѿк).

Заглавието історіа ѿ цѣткѣ българстѣмъ върви непрекъснато до л. 42^a (включително). Следъ това следва заглавие історіа ѿ цѣткѣ сѣрбстѣмъ отъ л. 42^b—л. 49^a и пакъ продължава заглавието історіа ѿ цѣткѣ българстѣмъ отъ л. 49^b—л. 73^a и на края л. 84^b— л. 85^a. Отдѣлътъ за бѣлг. светии е озаглавенъ ѿзвѣстїе (на едната страна) ѿ стѣхъ българскихъ (отъ л. 73^b до л. 84^a). Въ втория Софрониевъ преписъ, както съобщава неговиятъ издатель проф. Романски, заглавието історіа ѿ цѣткѣ българстѣмъ не стои на всички страници на текста за българскитѣ царе.¹⁾ Въ сжщия преписъ надъ текста за сръбскитѣ крале и царе стои історіа ѿ кралѣстѣкѣ сѣрбстѣмъ, а надъ текста за българскитѣ светии — ска- зание ѿ стѣхъ българскихъ.²⁾

Въ Гладичовия преписъ сж дадени повече посочки отъ Ба- рония,³⁾ отколкото въ II Софрониевъ преписъ. Нѣкои посочки на

¹⁾ П. съч., стр. VIII. Обаче въ изданието това заглавие е поставено на всѣка страница до и следъ отдѣла за сръбскитѣ крале (стр. 6—67 и 76—131, до края).

²⁾ Въ изданието вмѣсто това заглавие стои історіа ѿ цѣткѣ българстѣмъ (стр. 113 до края на текста).

³⁾ Дадени сж на дѣсното или лѣвото поле: на л. 11^b за князь Вукичъ, л. 14^a — кралъ Тривелий възстановилъ Юстиниана на императорския престолъ, л. 14^b — Тривелий убилъ 24.000 сарацини, л. 19^a две посочки — Крунъ пре- взелъ София и за Никифоровата глава, л. 20^a — Михаилъ Куропалатъ избѣ- галъ въ Цариградъ следъ одринската победа на Крунъ, л. 20^b — Муртагонъ завладѣлъ Панония, л. 22^a две посочки — Муртагонъ се обърналъ до папа Ни- колая и за латинскитѣ епископи Павелъ и Формоза, л. 22^b — латинскитѣ епископи изгонени отъ България, л. 23^b две посочки — Муртагонъ срещу визант. бун- товникъ Тома и първата война на царъ Симеона Лабасъ срещу Византия, л. 24^a — Лъвъ VI умрѣлъ, л. 24^b — Симеонъ Лабасъ обсадилъ Цариградъ, л. 28^a — импер. Иоанъ (Цимисхи) изгонилъ руския князь Светославъ изъ България, л. 28^b — царъ Самуилъ наследилъ Давида.

Гладичовия преписъ сж дадени и въ Зографския ржкописъ,¹⁾ но повечето — не.²⁾ Въ I и II Софрониевъ преписъ, при разказа за Константина Погонатъ, е посоченъ въ текста листъ ѿ отъ Барония.³⁾ Въ Гладичовия преписъ (л. 12⁶) сжщо въ текста на това мѣсто е посоченъ л. ѿѿѿ, както и въ Зогр. ржкописъ.⁴⁾ Очевидно преписвачтъ е следвалъ и нѣкой другъ преписъ.⁵⁾ Много посочки сж дадени вѣнъ отъ текста на полето, други вжтре въ текста.⁶⁾ Тукъ има посочка „Барон лист ѿѿѿ“ на л. 20⁶, въ дѣсното поле, при края отъ разказа за похода на Муртагона въ Панония, — почти на сжщото мѣсто въ Зографската черновка, л. 21^а, гдето стояла посочка „Баронѿа... часть... листъ“, но после заличена.⁷⁾ И Гладичовъ повторилъ нѣкои грѣшки въ преписи на Паисиевата история⁸⁾, направени поради погрѣшно четене на думи въ първообраза: св. Кирилъ и Методий

¹⁾ III-та отъ посоченитѣ въ горната забележка. Въ Зографския ржкописъ, при разказа за латинскитѣ епископи Павелъ и Формоза и изгонването имъ, има четири посочки отъ Барония; л. ѿѿ, „ѿѿ ѿѿѿ, „ѿѿѿ. (у Ивановъ, п. съч., стр. 26). Въ Гладичовия преписъ л. 22^аб, при сжщия разказъ, сж посочени: Барон лист и ѿѿѿ ѿѿѿ

въ Зогр. ржкописъ трѣбва да е пропусната цифра ѿ. Въ Зогр. ржк. л. 20⁶, при разказа за одринската битка отъ 813 г.: л. ѿѿ (Ивановъ, п. съч., стр. 23). Въ Гладичовия преписъ (л. 20^а), нѣколко реда следъ това известие, е посочено: Барон ѿ. ѿ лист

²⁾ Не сж отбелязани въ Зогр. ржк. посочки отъ Барония л. ѿѿѿ, ѿѿѿ, ѿѿѿ, ѿѿѿ, ѿѿѿ, ѿѿѿ, ѿѿѿ, ѿѿѿ. ѿѿѿ — всички поставени отъ страни на текста, на бѣлото поле. Въ Зогр. черновка на л. 21^а, на полето, при разказа за похода на Муртагона въ Панония (въ Глад. пр. л. 20^а), стояла посочка: Баронѿа... часть... листъ, но после била заличена (Ив., п. съч., стр. XLIV и 24, заб. 3.).

³⁾ У Романски, п. съч., стр. 24: Пишетъ Баронѿъ кнѣга, на ѿ (2-а) часть, на листъ ѿѿ (91).

⁴⁾ У Ивановъ, п. съч., стр. 16.

⁵⁾ Не ще да е ималъ предъ видъ Зографската черновка, защото въ нея посочката е предадена вѣнъ отъ текста, на дѣсното бѣло поле, и съкратено: Баронѿа. Въ Гладичовия преписъ е изразена тѣй, както въ II Софр. преписъ: Пишетъ Баронѿа кнѣга на ѿ : часть, листъ ѿѿѿ, к' аѿѿѿ ѿѿѿ.

в часть

листъ

ѿѿѿ

⁶⁾ За посочкитѣ отъ Барония въ преписитѣ на Паисиевата история срв. Ивановъ, п. съч., стр. XLIV.

⁷⁾ Споредъ Ивановъ, отъ самия авторъ; — о. Паисия (п. стр.); срв. тукъ, с. стр., заб. 2.

⁸⁾ Въ Софрониевитѣ преписи отъ 1765 и 1781 год. и др.

съставили 40 букви (л. 68^a) в.м. 38, както е въ Зогра. черновка; на л. 69^b за покръстването на Муртагона е посоченъ листъ ѿй (908) отъ Барония в.м. л. ѿй (950), както е въ Зогра. черновка¹⁾; Трѣтій 'Іоанъ 'асѣнь (л. 50^a) в.м. 'Іоанъ Асѣнь трети въ Зогра. черн.; но лѣкавски (л. 51^a) в.м. лѣкавъ сѣи.²⁾ Все пакъ Гладичовъ, стремейки се да направи по-разбранъ текста, е осмислилъ думата весма, употребена безъ смисълъ въ Софрониевитѣ и други преписи в.м. новина въ Зогра. черновка: 'и нѣкой ѿ тѣхъ вѣсма са трѣдѣтъ да составлѣватъ (л. 49^a).³⁾

Въпрѣки внимателното преписване, въ Гладичовия преписъ сж допустнати и частни грѣшки, които може да се смѣтатъ за lapsi calami: сербскаѣ (л. 11^a) в.м. Сѣрскаѣ, мѣзны, сѣе речъ ѿхрѣа (л. 13^b) в.м. Мизии (въ Зогра. ркп., Софр. преписи), маслѣда (л. 14^b) в.м. Малсѣда въ II Софр. пр.⁴⁾, шесъ хѣлиеди воиска Никифорова (л. 11^a) в.м. шестотинъ хѣляди⁵⁾, Старна (л. 31^a) в.м. страна; на л. 69^b е посоченъ отъ Барония л. 1044 (1044) в.м. л. 1044 (въ Зогра. черновка, Софр. преписи); на л. 82^b: 'иприѣнь в.м. Киприанъ (въ казанитѣ ржкописи); на л. 83^b: пострадалъ в' лѣто гѣне. — аѣн: лѣто: тѣзи трѣ сѣи.

Въ градъ Битѣле, гдѣ сѣдѣтъ паша тѣрскій, и македонскій. Преписвачтъ не е разбралъ или поне невѣрно е предалъ, че посочената година се отнася за тримата софійски мѣченици св. Терапонтъ, св. Георгій и св. Николай, за които преди това се говори. Тази дата е за смъртъта на битолски мѣченикъ Ангелъ.⁶⁾ На л. 78^b преписвачтъ погрѣшно е написалъ, че св. Иванъ Рилски изпратилъ четирмата си ученици Гавриилъ, Прохоръ, Иоакимъ и Иоанъ (Иоаникий) „по пѣстѣни слѣвненскѣ“ в.м. „по ѿиѣ пѣстѣни“ (II Софр. преписъ).⁷⁾ Вѣроятно тази грѣшка ще да е била направена подъ влияние на следващия разказъ за подвижничеството на св. Теодосия Търновски в' гѣри слѣвненскѣю (л. 79^a). Може би случайно преписвачтъ е изпустналъ на л. 85^a важно изречение отъ послесловието на о. Паисия: Затова многа-

¹⁾ Ако само цифрата не е напечатана погрѣшно в.м. ѿй.

²⁾ Срв. Ивановъ, п. съч., стр. XLIX—L.

³⁾ З: вадѣтъ новина (Ивановъ, стр. 50); К¹: вадѣтъ вѣсма, К²: вадѣтъ вѣсма (Ром., стр. 76).

З: Малсѣда, К¹: Малсѣда.

⁴⁾ З: 4 (600) хѣладъ, К¹: 4 хѣлѣди, II Софр. пр.: 4 хѣлѣди.

⁵⁾ За горнитѣ грѣшки срв. текстоветѣ у Ивановъ, п. съч., стр. 17, 18, 22, 33, 70, 82, 83; Романски, п. съч., стр. 25, 26, 33, 49, 108, 126, 128.

⁷⁾ З: по ѿиѣ пѣстѣни; сжшо въ К¹.

жды оукорахъ нас сѣрби и грѣци, чи нѣмами исторіа. И азъ глѣдахъ по многѣхъ книгахъ, какъ има зарадъ бѣлгари много извѣстїе (по II Софр. пр.).

Промѣни въ думи и изрази се забелязватъ въ горепосоченитѣ съпоставки. Ще посоча още нѣкои по-важни,

I Въ предисловіето

Софрониевъ преписъ отъ 1781 год.

и оугощавають, и милостїню дѣрѣють, кои ѿ тѣхъ просѣтъ (стр. 8)

чи са грѣцы премѣдри и тергѣфци и славни на земли ѿ свой родъ и языкъ (стр. 9).

и хвалишъ са сас чѣждий языкъ, и влѣчишъ са на тѣхно ѡбычай (стр. 9)

идать по чѣжди языкъ и ѡбычай, а свой языкъ хѣлать (стр. 10)

Затова написахъ тѣка на ѡнїи оцирѣгателей, дѣто не любѣтъ свой родъ и языкъ (стр. 10)

а члвци ѿ небреженїе не притолковѣли, но на мало са мѣста намерѣли таквїс книги (стр. 10)

тѣрцы, ... напрасно погѣзили и попѣлили ... двѣрове (стр. 10)

зѣмъ да нѣ имъ ест срамѣтно (стр. 11)

Преписъ на Гладиновъ

и оугощавають, последоють прѣдѣсъ своимъ авраамъ на страннолюбїето мѣ (л. 2⁶)

чи са Грѣци премѣдри и таргѣвци славнїи и на лѣкавството похвалени ѡ свои рѣ и языкъ (л. 3^а)

и хвалишъ са са чѣждїи языкъ и ѡбичай (л. 3⁶)

идать по чѣждїи языкъ, а своѣт си рѣ хѣлать (л. 3⁶)

ради сїе написахъ тѣка на онѣзи стїи ѣци простѣтата, ради рѣгѣтели дѣто хѣлать свой родъ¹⁾ (л. 3⁶)

а чловѣците ѡ нїбреженїе не препїсвале²⁾ книги и истѣрїи, и дѣѣние стїихъ Оцѣ: и тогѣ ради ѡскѣдно са намерѣле таквїзи книги (л. 3⁶)

тѣрци . . . напрасно: тогази са изгорїле . . . двѣрове: ѡже здѣнїе ѡхъ и до сегѣ днѣ свиѣтелствуетъ (л. 3⁶—4^а)

да не бѣде ѡмъ срамѣтно и оукорїзна (л. 4⁶)

¹⁾ Преписвачътъ, изглежда, не е разбралъ смисла на изречението.

²⁾ З: не препїсвалїи.

И азъ ѿ тогѡ Маврѣбіра и ѿ дрѣгій кни́ги и історі́й собрахъ (стр. 11)

Макар ако са и нахо́ди оу дрѣгій мно́го кни́ги и історі́й по ма́ло и во кра́тцѣ напи́сано за бо́лгари, ала́ не мо́жи сѣ́ки члвкъ да ѿма ѡ́на сѣ́чки кни́ги и да четѣ и да по́мни (стр. 11)

Но́е видѣ́ль, ка́ко погіна́ль на землі́ ѿт пото́па сѣ́чки ро́дъ члвчскій, и проразумѣ́ль, за́що щѣ ѿт не́говото сѣ́ме да напѡ́лни Бгъ . . . (стр. 12)

Вавилѡ́нь градъ (стр. 13)

. . . сканда́лани . . . дѣ́гнали са ѿт та́мо на ка́мто за́пад и наишлѣ́ добра́ землѧ́ покра́й Сѡ́кіѧнь-мо́ре. Зо́ве са ѡ́ное мо́ре Болтѣ́нское и Помарѣ́йское. И насели́ли са та́мѡ покра́й Бранди́бѣра и по ѡ́ное ѿма сканда́лане наре́кли ги словѣ́ни: и до днесъ и ѡ́ни, що ѡсѣ́стали та́мѡ, зо́вѣт са славѣ́ни. Сѣ́тне ги крсти́ стѣ́й Кѣ́риль и Меѡ́діѧ. И пора́ди та́хъ славѣ́ни наре́кли и на́шите кни́ги словѣ́нски кни́ги (стр. 16)

но́ то бѣ́ло во́ла Бжѣ́ѧ, да са насе́ли тойзи словенобо́лгарскій наро́дъ по та́ѧ землѧ́ (стр. 20)

Па́ки ца́рь Крѣ́нь и Михаѣ́ль оузе́ль ѿт гре́ци епа́рхіѧ Со́фѣйска, и Фили́бійска, и Самоко́в-

Тогѡ́ ра́ди 'и а́зи ѡ́ мавробѣ́ра напи́сахъ, та́и 'и ѡ́ дрѣ́ги мно́го 'історі́и и ра́зни кни́ги (л. 4⁶)

*Аще 'и ѡ́брѣта́ется ѡ́ дрѣ́ги мно́го кни́ги 'и 'історі́и, ра́ди болгарскі́и наро́дъ, ѡ́баче се́ по ма́ло ѿ во кра́тце. сегѡ́ ра́ди не мо́же да ги ѿма сѣ́чки кни́ги 'еди́нь чело́вѣкъ да ги чите́

(л. 4⁶)

'и ви́дѣ́ нѡе за́що не ѡ́стана́ни́де по светѧ́ть ро́дъ чело́вѣчскій, но́ токмо то́и ѡ́стана́са́ трѣ́ сыно́ве 'и чѣтири же́ни ѿхъ, 'и проразомѣ́ дѣ́омъ сѣ́тимъ, ка́кѡ ще да́ благово́ли бѣ́ѧ ѡ́ не́гово сѣ́ма ще да напѡ́льне...

(л. 5^{а6})

Вавѣ́лѡнь гра́ѧ, що́ го́ сите ка́звать ба́гдѧть (л. 6^а)

. . . вди́гна́ле са ѡ́ та́мъ 'и оутишлѣ́ на за́паднаѧ́ страна́ при кра́й Бранди́бѣрга, 'и по ѣ́но ѿме сканда́лани наре́кли ги та́мо: славѣ́ни 'и до днесъ, 'и ѣ́ни що́ то ѡ́ста́ле по́слѣ́ та́мо: 'и тѣ́е са нари́чать славѣ́ни 'и до днесъ. 'а по́слѣ́ ги кѣ́ти сѣ́ѣ́й кѣ́риль 'и меѡ́діѧ, тѣ́и мѣ́сто е́ при кра́й ѡ́кеѧ́нь мо́рѣ́ що́ са нари́ча Балтѣ́йское 'и помарѣ́йское мо́ре. 'и пора́ди та́хъ славѣ́ни: на́ рекле́ 'и на́шите кни́ги славѣ́нски кни́ги

(л. 7⁶ и 8^а)

но́ то́ было́ смотре́ніе бжѣ́е да са́ на сѣ́лѣ́ то́зи славѣ́нскі́и наро́дъ: по́ та́зи землѧ́ (л. 10^а)

па́ки ца́рь крѣ́нь, 'и михаѣ́ль бо́лгарскихъ, оузе́ле ѡ́ гре́ци 'Епа́рхіѧ со́фѣйскаѧ, 'и Фили́бе-

ска, Щипскаа, Стрѣмница и Едрине, и насѣлили по тѣа мѣста и епархїй народъ бѣлгарскїй. Послѣди Іоанъ Калиманъ . . . възель ѿ греци епархїа Сѣрскаа, Драмскаа, Мелинїчкаа, Солѣнскаа
(стр. 20—21)

А ѿни бѣлгари, що бѣли покрай Дѣнава . . . Въ лѣто ѿ (450) нападнали на Догобарда, што побѣль деветътахъ хїлади бѣлгари, и навѣли го на бою и плѣнили мѣ сѣчка землѣ, и пакъ прїйшли во своѣ землѣ (стр. 22)

Той Драгичъ перво оузелъ данъ ѿ цр҃а греческаго Анастасїа (стр. 22)

Пишетъ Баронъ кни́га на ѣ часть, на листъ ѿ (91) (стр. 24)

. . . Ісстинїанъ царь . . . нападналь на Болгарїю и развалиль двѣ мѣста, що са наричатъ Мїзии, що ги былъ дѣль ѿць егѡ на бѣлгарите (стр. 25)

Но Ісстинїанъ, неблагодарень и лѣкавь, що мѣ стѡри Тривелїа таквас добрѣ ра́бота (стр. 26)

защо́то ѡбѣрналь бѣлгарскїа народъ во ідолопоклонѣнїе (стр. 27)

лїискаа, и стрѣмица, и едренѣ, са насѣлили по тѣзи мѣста, и епархїй: народъ бѣлгарскїй, по дѣрь мѣлко нѣщо: и самоковскаа и щипскаа епархїа завладѣль. (л. 10⁶—11^а)

А ѿнѣзи бѣлгари що имѣле селѣнїето по край дѣнава . . . Востале и оутишлѣ да са бѣатъ Баронъ сѣ францѣзи, и на падѣа наха на догѡбарда кралистъ ла що избѣ деветътахъ хїлиеди бѣлгари, и са ѡдариле на бой, и ги на вѣле и пленїле сѣчка землѣ и пакѣ са вѣрнале на заде на своѣ землѣ (л. 11⁶)

и свѣзали (бѣлгаритѣ) данъ да зѣмать ѿ греческагѡ царѣ анастасїа (л. 12^а)

пишетъ баронїа кни́га на ѣ: часть листъ ѿ (л. 12⁶)

. . . цр҃ь Іоустинїанъ . . . нападналь пакъ на болгарїа, и развалиль двѣ мѣста що са наричатъ мїзны, сѣ рѣчь ѡхрїа. що ги былъ дѣль баща мѣ константинъ (Погонать) на Бѣлгарите (л. 13⁶)

но іоустинїанъ лѣ Баронъ ка грѣкъ и нѣ бѣголист дарень, що мѣ стѡри тривелїа таквас голѣма по́мощь (л. 14^а—14⁶)

защо́то ѡста́вилъ христїанство, и ѡбѣрналь бѣлгарскїа народъ во ідолопоклонѣнїе (л. 15^а)

и свершилъ с(вѣ)то своѣто жи-
вѣніе (стр. 28)

оузѣлъ Крѣнь ѿ греци град
Сѡфїа и разбїлъ х̃ (600) хїлади
войската Никифѡрова (стр. 33).

разгордѣл са сас побѣда
(стр. 33)

И повелѣлъ Крѣнь та мѣ на-
тѣкнали главата на вїла (стр. 33)

пїль 'из нѣа вино сас вел-
можите бѡлгарскїе (стр. 34)

Михайль царь (стр. 34)

Васїлїа Македѡнанина... и
далъ мѣ 'абѡлка голѡма (стр. 35)

Като оумрѣлъ Крѣнь.
По нѣмъ настѣлъ... Мѣрта-
гѡнь (стр. 35)

...ходилъ Мѣртагѡнь насрѣщо
словѣнь..., поставиль имъ пра-
вїтели надъ тѣхъ ѡбластми и
испадїль, що бїли ѿ тѣхинь
родъ и поставиль бѡлгари пра-
вїтели. И сотворїль мїръ сас
црїцѣ Θεωδ(ο)ρѣ, жѣнѣ Θεωφїла
црѣа, тогїва бїла вѡва (стр. 36)

'и скончалъ житїѣ своѣ сѣо
и бѣоугѡдно (л. 15^б)

оузѣлъ крѣнь ѿ греци Баро^н
града сѡфїа, 'и разбїлъ ц. г
тамѡ шѣсь хїлиеди вои- лист
скѣ никифѡрова (л. 19^а)

разгордѣлса сѣ побѣда, но
бѣъ гѡрдимъ прѡтївїтса: смырѣ-
нимъ же даѣтъ благодѣтъ (л. 19^а)

'и заповѣдалъ крѣнь: Баро^н
та набїле никїфѡровата ц. с
глава на 'едїнь маж-
дрѣкъ (л. 19^а^б)

пїль 'из нѣа вино сѣ ве(л)-
можите бѡлгарскїй, 'и си кѣзва-
ле: за здравїца (л. 19^б)

Михайль кѣропалѣтъ Баро^н
црѣ (20^а) ц. д

лист

васїлїа македѡнски... 'и мѣ
далъ 'една 'аблока голѡма: цѣр-
ско знамѣнїе (л. 20^б)

'а Крѣна црѣ стїгнало го своѣ
смѣртъ.

По нѣмъ настѣлъ... Мѣртагѡнь
'или Борїсь (л. 20^б)

хѡдиль мѣртагѡнь сѣ
войскѣ на срещо склавѣни-
те... поставиль 'имъ правї-
тели, тѡ 'єсть: на 'мѣцѣри
'и на 'склавѣни, 'и 'испѣ-
диль що былѣ ѿ тѣхни ро^н
правїтели, 'и поставиль
'имъ бѡлгарї владѣтѣли
Баро^н 'и гѣры. в' тѡ врѣмѣ ца-
лист рѣваль на греци Θεοφїль
цмѣ 'їконобѡрець 'и оумрѣлъ
'ѡкалнїй. 'а по нѣмъ ѡста-
ла жѣна 'егѡ Θεοδѡра ца-
рїца вѡва (л. 20^б—21^а)

Θεωδ(оръ) Кофар (стр. 36).
...почѣналь по малѣ да познава
Хрста Бга, ала нѣ совершено
(стр. 37)

Тогѣва пратѣль Мъртагон
(стр. 37)

(послалъ) ѿт Римъ (стр. 37)

Слѣдъ три лѣта испадѣли
грѣците пѣпини епскпи (стр. 38)

но то ѣма по грѣчески Вѣр-
гарос (стр. 39)

и прѣшѣль и ѡбсѣдналь Цри-
град (стр. 41).

воевалъ на тѣхъ (стр. 43)

Катѡ разѣмалъ царь Іѡанъ
Цимихскій... Калокѣрѡвъ со-
вѣтъ... (стр. 45)

затова оуловѣнь бѣль ѿт цара
Іѡанна Цимѣхскѣа, и завѣл го въ
Цѣриград сас црскѣй вѣнѣць и
ѡдѣванѣ царское... и поста-
вилъ Іѡанъ Борѣса магѣстрѣа въ
Цриград (стр. 45)

Θεοδωсѣа¹⁾ кофѣрта (л. 21^a)
почналь мъртагонъ да при-
хожда въ чѣвство, 'и да позна-
ва хрѣта бѣа, нѡ нѣ совершенно
(л. 21^b)

въ лѣто: ѡѣа. Тогѣва Баро"
прѣтель Мъртагонъ црѣ лист
(л. 22^a) цѣк

Баро"
провѡдилъ ѡ римъ лѣст
цѣд²⁾

Баро" 'И подѣрь три годѣни
цѣѣ 'испѣдиле грѣците пѣпи-
ните 'ейкпи (л. 22^b)

но то име по грѣческѣй вѣл-
гарѣсь (л. 23^a)

въ лѣто: цѣк: 'И при-
Баро" шѡль тѣ заградѣль цѣри
,ѡдѣ гра" (л. 24^b)

воевалъ са" тѣхъ. и три цѣрѣ
Грѣчески побѣдилъ (л. 26^a)

чѣ като разомалъ црѣ
'Іѡанъ грѣческѣй... въ лѣто
Гдѣе: цѣѣ (971) 'и тѡй Баро"
спорѣтъ совѣтницѣте си... лист
(л. 28^a) ,ѡдѣ

тогѡ рѣди вѣзѣе начѣлнейшѣй
гра" прѣслава то ѣ шѣмень, ѡ
бѡлгарѣте, котѡрѣи нѣ рѣчѣ 'Іѡа-
но поле нѣ ѣмето си. 'и борѣса
царѣа оухватѣль сѡ женѡю и
чада: вѣдѣнь сѣагѡ Геѡргѣа, 'и
тѣко возвратѣлса црѣ грѣческѣй
'Іѡанъ са" велѣка слава, вѡдалъ
'и Борѣса царѣа са" венѣць 'и
ѡдѣванѣ царское, 'и поставѣль
Іѡанъ црѣ: борѣса царѣа вѣцѣри
гра" сѣномъ мѣгѣстриа (л. 28^b)

¹⁾ Първенъ написалъ Θεόδωρ, после зачерталъ ρъ и подписалъ сѣа.

²⁾ Въ Зогр. ркп. на това мѣсто сж посочени други цифри (И. Ивановъ,
п. съч., стр. 26).

не е посочена датата

Лар'са и Берь . . . И преводилъ власи (стр. 46)

Рагѣское (стр. 46)

въ странѣ Елбасанскою

(стр. 49)

и поставилъ го въ Филипполѣ стари и Драма генерала

(стр. 60)

и дрѣгѣй много по Нисѣй

(стр. 62)

Тѣще во врема Костантина (Тихъ) пра пришель сѣрб'скій краль Милотинъ и оузель пакъ таа землѣ ѿ грѣци, ѿ Щипъ до Сѣрес, ала болгарите бѣли раздѣлѣни (стр. 67)

и мѣщи егѡ (на сръбския краль Стефанъ) цѣлы пребывает во Стѣденицѣ (стр. 68)

въ Милошевий монастирь

(стр. 68)

Защо Милотинъ бѣли мѣщи егѡ въ Лѣчинаа Бана погребени

(стр. 69)

оца Вскашинова (стр. 70)

Сѣт'не поканилъ царь тѣрскій Марка (стр. 75)

И накои ѿ тѣхъ вѣдять весма и кѣтять исторѣй и рѣчи праздни, ала ѿ перво нѣмать (стр. 76)

Самуилъ е станалъ царь

Барѡ в'лѣто: цѣа:

аиѣ (л. 28^о)

ларса 'и 'иверь . . . 'и провѣдилъ: кѣцовласи (л. 28^о)

рагѣское (л. 28^о)

во странѣ 'албанаскою (30^о)

'и поставилъ го на филипполѣ на драма великѣи Баронъ

(л. 38^а)

'и дрѣги много по нисѣите: то 'и по 'адѣте (л. 39^о)

в то времѣ оузель и Милотинъ краль сѣрбскій ѿ грѣци землѣ: ѿ сѣресъ 'и до щипъ, понѣже бѣлѣ болгарѣ разделѣни (л. 43^а)

'и сѣй мѣщи 'егѡ пребываютъ в' сѣмъ монастирѣ, 'и до сѣгѡ днѣ цѣли 'и нетлѣнни, 'и много 'исцелѣнѣ подають, с' вѣрою приходѣщихъ (л. 43^о)

в' мѣтирь щосѣ нарича: Милошавей (л. 43^о)

защо милотиновыте мѣщи бѣлѣ погребени оу 'една бана лѣчнаа, сѣ оумивѣлнаа бана

(л. 44^а)

Оца вскашинова лѣзара

(л. 45^а)

посла поканилъ црь тѣрскій Марка паша . . . , той 'ѣ бѣль що го сѣга поменѣвать: делѣ Марко (л. 48^а)

'и накой ѿ тѣхъ вѣсма са трѣдять да составлѣвать, 'и да кѣтять 'исторѣи 'и рѣчи, ѡбаче сѣчки се празни понѣже перво нѣмать (л. 49^а)

Хрисобозка Мамацкѣта
(стр. 78)

Но Стефанъ Неманъ, краль
сѣрбскій, . . . , собралъ войска
(стр. 79)
(За това количество се съобщава
по-долу: десѣтъ хѣлади и триста
немци, а прочѣй сѣрби и мацѣри)
(стр. 79)

великѣй оутракъ на крайный
(стр. 81)

защѣ ставали мѣкаѣтъ да зѣ-
мать тѣрците Болгарѣа (стр. 85)

въ ѡнаа врѣмена члците со-
кривали и закопавали въ зѣмлю
от страха тѣрскаго (стр. 87)

наѣчили са... от чинъ хрстѣан-
скѣй... За наколко врѣме така
стоали. Но пакъ сегѣ, ѡкаанный,
на това врѣме ни имѣать ни-
каква прѣвина, ни сѣдъ по право,
но всѣ по сребролюбію сѣдѣтъ
(стр. 89)

Стр. 90—91 следъ името на
всѣки царъ се казва: ц(а)рѣваль
или ц(а)рствоваль.

Можаше... да са намѣри на
много цѣри бѣлгарскѣй по коли-
ко лѣтъ црствовали, но не за
всѣмъ црмь ѡбрѣтаѣтъ са, за то
и не писѣхомъ лѣта ихъ, кой по
колко црствовали (стр. 103)

Тогѣва Мееѡдѣа... рекълъ на
црѣ Мѣртагѣна да воспрѣиметь
вѣрс хрстѣанскѣю, и сказѣлъ мѣ
и поѣчавѣлъ го много, и ѡбѣр-

хрисобозка мѣмацѣка (50^б)

но стефанъ краль сѣрбскѣй
нееманъ собралъ воиска
сѣрбскаа, 'и немецъ мѣ далъ на
помо^ш десѣтъ хѣлади 'и триста:
немци, 'и мѣцѣри (л. 51^а)

великѣй стракъ крайни
(л. 52^а)

защѣ ставале вѣсмѣ мокаѣтъ
да придадѣтъ бѣлгарѣата на
тѣрци (л. 55^а)

понѣже во 'оновѣ врѣмѣ стра-
ха рѣди тѣрскаго члците сѣ
в'землѣта крѣле кои щѣ имѣаль,
тай 'и по тѣрновско (л. 56^б)

наоучѣлиса . . . ѡ чинъ хри-
стѣанскѣй, и сѣдѣ граждѣанскѣй...
за наколко врѣме, така стоале,
'и право сѣдиле: но пакъ сегѣ
ѡкаанныи на това врѣме всѣ
по сребролюбію, 'и по своѣю
хотѣнію сѣдѣтъ всѣ (л. 57^б)

Не се повтаря (л. 58^б—59^а)

можеша... да са намѣре на
много цѣри бѣлгарскѣй по коли-
ко лѣтъ царѣвале, понѣже грѣци
зѣвисты рѣди не писѣле: какъ 'и
'испѣрва рѣкохъ (л. 66^б)

тогѣва 'и мееѡдѣа... сказѣлъ
на мѣртагѣна црѣа какъ щѣ да
доде Христѣсъ да сѣде живи, и
мѣртва 'ещѣ 'и дрѣги полѣзни

нало са срдцето Мъртагѡновъ
(стр. 104—105)

а ѡни, що са тамо (при Балт.
море) ѡстаѣли, наричат са словѣни
(стр. 106)

защо на Ѡхридъ градъ по-
ставлен бѣлъ на пѣтый собѡръ
архїепископъ самовласътенъ
(стр. 107)

Барѡнїа пиши на лист ѣи
(908): Въ лѣто ѡмѣ (845) пакъ
Мъртагѡвъ или Михайлъ прїель
стоѣе крещѣнїе со всѣмъ наро-
домъ бѡлгарскимъ (стр. 107—108)

въ лѣто ,ѡй (1050) Владимїръ
кнѡзь росїйскїй прїаль сѣѡе кре-
щѣнїе (стр. 108)

...росїани слѣдъ бѡлгарїи за
рѣѣ (153) лѣта²⁾ на сѣтне прїали
сѣчки народное крещѣнїе
(стр. 108)

Тако сѣрбїе слѣдъ бѡлгаровъ
за ѣмѣ (345) лѣтъ³⁾ на сѣтне прїа-
ли вѣрсъ православною (срр. 109)

нищѣтни, по вѣче ѡт бѡл-
гари (стр. 109)

... тогїва патриархъ Царо-
градскїй сас тѣрска поможь и
насилїе пакъ оусвоили Тѣрнов-

рѣчи предложилъ мъртагѡвъ ради
православною вѣрсъ, и тако ѡмег-
чїлоса срдцето мъртагѡвъ

(л. 67⁶)

а ѡнѣзи що са тамо ѡстаѣле,
наричатса славѣни (л. 68⁶)

защо во Ѡхрида граѣ постав-
лень бѣлъ собѡрно архїепископъ
самовластно (л. 69^а)

Паки мъртагѡвъ илї михайлъ
црѣ бѡлгарскїи, приаль светѡе
крещѣнїе вѣ тѣрново: вѣ лѣто ѡ
Хрѣта ѡмѣ: Пише барѡнїа книга:
на лист: ѣ . ѡ со всемъ народомъ
бѡлгарскимъ (л. 69⁶)

Владимѣрь Кнѡзь росїйскїи,
Приаль сѣѡе Крещѣнїе — Вѣ лѣто
гѣне: ,ѡ . ѡ . (1008)¹⁾

...росїаните слеѣ бѡлгари за
рѣѣ (163) години, Посла приале
сѣчки на рѡдное крещѣнїе (л. 70^а)

тако сѣрби слѣдъ Бѡлгаровъ
за ѣмѣ (285) годинъ Пѡслѣ при-
але вѣрсъ православною (л. 70^{а6})

нещѣтни по вѣче ѡ бѡлга-
рите (л. 70⁶)

тогїва патриархъ цариград-
скїй, и сѣчки сѣггліть грѣческїй,
намѣриле ѡугѡдно врѣме, да

¹⁾ Тѣй въ Зогр. ркп.

²⁾ Тѣй и въ Зогр. ркп. Гладичовъ е взелъ предъ видъ 845 год., когато, споредъ о. Пансия се покрѣстилъ Муртагонъ съ цѣлия бѡлгарски народъ (845 + 163 = 1008).

³⁾ Тѣй и въ Зогр. ркп. Гладичовъ взелъ предъ видъ не 1190 год., когато, споредъ о. П., цѣлиятъ сѣрбски народъ се покрѣстилъ (1190—845 = 345), а 1130 год., когато, споредъ сѣщия, сѣрбскїята жупанъ Нѣманъ се покрѣстилъ съ малко народъ (1130—845 = 285).

скѣ патриаршиа под своѣ власть, и зарад пакост и злоба, що имѣли испѣрва грѣци на бѣлгари, та вѣке не поставать ѡт бѣлгарского изыка епскпи на бѣлгарите, но свѣ ѡт грѣчески изыкъ поставать (стр. 112)

Тас глѣпост на бѣлгарите ѡт грѣческаа дѣховнаа власть прихѡдитъ (стр. 112)

но бѣлгари приѣмать ги блгоговѣйно и почитать ги за архіерей, и двѣ кѣта имъ плащать, що сѣ долъжни (стр. 113)

а не сас архіерейское правило стр. 113)

Царь Иоанъ Асень пренесълъ мощитѣ на св. Илариона „ѡт Меглин въ Тѣрновъ“ (стр. 119)

Мощитѣ на св. Никодима Мирносецъ „пребивають нетлѣнни и до нѣнѣ и подавають исцѣленіе много“ (стр. 119)

Иоакимъ, Сарандопѡлскій пѣстиножитѣль (стр. 121)

Св. Иванъ Рилски изпратилъ четирматаси „ученици“ Гавриилъ, Прохоръ, Иоакимъ и Иоаникій: по ѡнѣ пѣстини составлѣти монастыри... И такѡ... просѣли ѣко звѣзди чѣтыри оученици егѡ, тѣй стый... и много монастыри соградѣли во врѣма ихъ въ Болгарію, и всѣ держали правило и преданію ихъ, како що бѣли

ѡмьстать на бѣлгарите, та молилѣ царѣ тѣрскагѡ, да изсѣкаль бѣлгарските еѣкпи и архіепископи, и патриархатъ. и такѡ оусвойле тѣрновскаѣ патриаршиѣ и всѣ болгаріѣ, и поставиле клѣтва да ни хирстонѣсватъ бѣлгаринъ Епископъ, да разѡмѣ грѣческое ковѣрство, но поставлять ѡ грѣчeskій родъ епископъ (л. 72⁶)

сѣ глѣпость ѡ грѣческаѣ дѣховнаѣ власть происхѡдитъ (л. 73^а)

Цѣлото изречение е изпущнато може би, защото преводчѣтъ намиралъ, че не отговаря на действителността.

а нѣ сѣ церковное правило (л. 73^а)

... ѡ Меглинъ в' тѣрново, и положилъ ихъ чѣстно в мѣтирь стѣхъ м: мѣникъ, ѣаже и до сегѡ днѣ тамо пребивають: или стоить (л. 77^а)

Тамо пребивають нетлѣнны и до сегѡ днѣ, и много исцелѣніе подають сѣ въ ономъ покланяющихся сѣ имъ (л. 77^а)

Съ добавѣнъ пѣстиножитѣль пѣланка (л. 78^а)

... по пѣстини сѣлѣнски, красити мѣтирь... и такѡ... просѣле сѣ оученици ѣко чѣтыри звѣзди въ болгаріѣ... и много монастыри соградѣли цѣ Иванъ во врѣма ихъ въ Болгарію и всѣ держале правило и преданію ихъ, како що бѣли испѣрво ѡ оучителя своего сѣагѡ Оѣа ѣвана, такѡ предаде и ѡнѣ

пріѣли испѣрво ѿ ст҃го оца Іоанна. Тако ст҃ий оць Іоанъ, начальникъ инокомъ бѣлъ въ Болгарію, а по немъ много ѿ оученици егѡ просѣли чѣднымъ житіемъ (стр. 121—122)

ст҃ий Марко, митрополитъ Преславскій (123)

Той принѣслъ мѡщи преподобный матери нашеа Параскѣви ѿ Епифать въ Тѣрновѣ (стр. 123)

Козма Зографскій¹⁾
близъ при Зографѣ²⁾ (стр. 123)
братъ егѡ Дионисіа бѣлъ митрополитъ въ Едренѣ (стр. 124)

Черпипинскій монастырь
(стр. 124)

Но имѣалъ (св. Димитръ Нови) прѡсто и св(е)тѡ житіе и оугодилъ Бг҃ъ въ то свое прѡсто житіе. . . . погребень бѣлъ. Послѣди ѿкрылъ Бг҃ъ нѣкоимъ члвкомъ мѡщи егѡ, и принѣсли ихъ въ село Басарбѡвъ, близъ при Рѣсчѣкъ, въ епархій Червѣновѡдскій, и тамо много исцѣленіе подавають (стр. 125)

въ болгарію, и много оученици ихъ просѣла по нѣхъ (л. 78^о)

Съ добавка: сѣѣ шѣмненскій
(л. 79^а)

Сей ст҃ий марко принѣсаль ст҃ы мѡщи преподобна матерѣ нашеа параскѣви: ѿ пивать въ тѣрноѣ града (л. 79^а)

Козма Зографскій
близъ при Зографѣ (л. 79^о)
братъ егѡ дионисіа болгаринъ бѣлъ митрополитъ во едренѣ
(л. 80^а)

черепишкій монастырь (л. 80^а)

Но ималъ простота великаа и не книжность, и въ тои простотѣ оугодилъ бг҃ъ. . . , погребень бѣлъ, но по нахожденіемъ диаволскимъ оумислиле тѣрци да не бѣде тамо сокровище заровено, за тѣи ѿкрыле грѡбъ, и намѣриле мѡщи егѡ нетлѣнны. ѡни же взале ихъ ѿ тамо, и вринѣле ихъ въ рѣкъ Лѡмъ, и седале тамо въ рѣката три десать и три лѣтъ, послѣ ѿкрылъ бг҃ъ некоторимъ благоговѣиномъ члвкомъ и извадиле ихъ ѿ рѣкъ Лѡмъ и принѣсле ихъ въ село Басарбѡво близъ при рѣсчѣкъ, въ епархія червено водскаѣ, и соградиле тамо мало цѣрковь во

¹⁾ Въ Зограф. ркп. 'Изѡграфски,

²⁾ Въ разказа за св. Пимена манастирътъ е нареченъ: 'Изѡграфъ (З и К¹). Изѡграфъ (К²).

Тако просіахъ сей стій Димитрія въ Болгарстѣй зѣмли. . . Въ лѣто 770 (1770) паки принесѣни бѣли стѣа мѡщи егѡ ро-сіаномъ отъ Басарбѡвъ на Бокорѣще (125—126)

стѣй мѣченици болгарскій ко-
лико именѣютъ са (126)

И тако предали стѣй свой
дѣши въ рѣцѣ бжій . . . , и сій
імена ихъ начальный: 1. Ѳома
стѣй угѣмень, 2. Варсонѣей . . .
(126)

написаль ихъ въ книга живѡт-
нахъ (стр. 127)

Ѳма 'егѡ, 'и положиле стѣи мѡщы
въ неѣ, 'и тамо многѡ чѣдеса 'и
'исцелѣнѣа пѡдають, Ѳкоже въ жи-
тѣ 'егѡ пѣшетса пространно. Мѣца
'октѡбра во: 13: день пѣмать
'егѡ совершается (л. 81⁸⁶)

такѡ просіахъ сей стѣй Ди-
митрія: прозваніе Басарбѡвскій,
въ землѣ бѡлгарстѣи Паки
въ лѣто 770: 770: Принесле
москали стѣи мѡщы 'егѡ: ѡ ба-
сарбѡво въ бѣкорѣщѣ, и положили
(sic) Ѳхъ въ храмѣ стѣаго ко-
стандина 'и 'елѣни. то ѣсть въ ми-
трополѣи, 'и до сегѡ днѣа тамо
пребивають цѣли и нетлѣнны,
'и многѡ чѣдеса творѣтъ. тогѡ
молѣтвами бжѣ помѣлѣи 'и спа-
си насъ 'аминь (л. 81⁸⁶)

Толико возмогахомъ 'и ѡбре-
тѡхомъ, Ѳри, Патриѣрси, митро-
полѣи же, 'и 'епѣскопи, 'и оу-
гѡдници бжій. двадесѣтъ 'и дѣ-
вать стѣхъ Болгарскихъ, сѣе 'и
написахомъ здѣсь.

Здѣ паки написахомъ стѣхъ
мѣчниковъ болгарскихъ, колико
ѡбретается (л. 81⁸⁶)

'и тако предаде стѣи свѡи
дѣши въ рѣцѣ бжій, въ 'огни стра-
шнѣа імена Ѳхъ сѣи сѣтъ. 1.
стѣи Ѳома 'и угѣмень 'изогравскій.
2. стѣи варсонѣфій (л. 82⁸⁶, име-
ната на 25-тѣ зографскѣи мѣче-
ници сж наредени съ киноварѣ
едно следѣ друго, въ два стѣлпа)

написаль 'ихъ въ книгахъ жи-
вѡтнихъ¹⁾ (л. 82⁸⁶)

¹⁾ Тѣи и въ Зографскѣи ркп.

...и до нѣнѣ стоать по монастыри... старѣй книги болгарскѣй и ц(а)рски превелѣгни

(стр. 127)

Той мѣченикъ Ангель бѣль ѿ село Флорѣна.

Въ нашаа времена просѣль въ Болгарскою зѣмлю и дрѣгѣй сѣый мѣченикъ Георгѣа. И той пострадалъ... (стр. 128)

...вергнѣли егѡ (св. Георгѣй Софѣйски) въ ѡгнь, но Бгъ показаль над него чѣдо. Той дѡждь далъ много и оугаснѣль ѡгнь. И до нѣнѣ пребывають мѡщи егѡ... (стр. 128)

Та (Иоан Нови) бѣль родѡмъ ѡт Солѣнско (стр. 128)

пришло... въ забвѣнѣ... и имена ихъ (стр. 129)

Азъ сѣчки монастыри с(ве)тогорскѣи истражѣхъ, гдѣ са намѣратъ болгарскѣй старѣй книги и црски превелѣгни... да знаать сѣчки болгарѣ, кѡлко имать сѣый ѡт рѡда болгарскаго. Пѣтьдесать и дѣветъ¹⁾ написаха са тѣка. Кѡлко то намѣрихъ, толкос и написахъ (стр. 129—130)

и до сего дня; по монастыри... ѡбрѣтаѣтся старѣй книги рѣкописни Болгарски, и царски привелѣгѣй (л. 83^a)

Сѣи мѣеникъ Ангель ѿ село Флорѣна, въ нашаа времѣна просѣль въ Болгарѣю.¹⁾ И дрѣгѣ сѣый мѣченикъ Георгѣа. И той пострадалъ (л. 83°)

тогда вергнѣле егѡ въ ѡгне, и до нѣнѣ пребывають мѡщи егѡ... (л. 84^a)

и той бѣль болгаринъ ѿ солѣнска епархѣа (л. 84^a)

пришло... въ забвѣнѣ... и имена многихъ мѣчениковъ (л. 84^a)

сѣчки монастыри светогорски прѣтерсѣхъ и приглѣдахъ дѣто са намѣратъ старѣй книги болгарскѣи рѣкописни, и царски привелѣгѣи... да знаать сѣчки болгарѣ кѡлко сѣи имать, шесдесать сѣи²⁾ просѣле ѿ роу болгарскаго, и написаха са здѣ въ исторѣицѣ сѣю (л. 85^a)

V. Въ послесловіето

ѡбратѣхъ на болгарскѣй простѣй рѣчи (стр. 130)

чи немать исторѣа на едно собранна за прѣславнаа дѣлѣа

и ѡбратѣ на болгарскѣй простѣи ѣзыкѣ (л. 85^a)

пѡнѣже немать исторѣи на едно собранѣ за прѣславнаа дѣлѣа

¹⁾ Приблизително тѣй въ Зогра. ркп.: Той сѣи мѣеникъ Ангель въ нашаа времена просѣль въ Болгарскою зѣмлю (стр. 83). Сѣщо и въ I Софр. препѣсѣ (у Романски, п. съч., стр. 128).

²⁾ Въ Зогра. пр. пѣтдесѣтъ и ѡсѣмь. Въ II Софр. препѣсѣ въ действѣтельность се посочватъ 29 светѣи и 31 мѣченици — всѣчко 60.

испърва времена рѣда на́шего
стѣй и прѣй. Зато́ва мно́гажди оу-
ко́раха́ нас се́рби и гре́ци... То́го
ра́ди воспрѣ́ахъ трѣ́дь мно́го, за
двѣ лѣ́та собира́хъ (стр. 130)

оу Нѣ́мскаа землѣ́

а за стѣ́й ни́како не писа́ль
(стр. 130)

и не ка́з'ва за стѣ́хъ бо́лгар-
скихъ и се́рб'скихъ (стр. 130)

и оутро́бою поболѣ́х вѣ́лми, и
то́ от желѣ́нїе мно́го, що́ имѣ́ахъ,
през'ра́хъ (стр. 130—131)

емѣ́ же подо́бае́тъ всѣ́каа сла́-
ва и пр. (стр. 131)

ца́реи 'ихъ 'и стѣ́хъ бо́лгарскихъ,
рода на́шего. то́го ради под' а́хъ
трѣ́дь мно́го: за двѣ го́ди́ни со-
бира́хъ (л. 75^a)

оу не́мецкаѣ́ землѣ́ (л. 35^a)

'а за стѣ́и не писа́ль ничто́

'и не ка́зова за́ стѣ́и бо́лгар-
скихъ (л. 85^a)

'и оутро́бою поболѣ́х вѣ́лми,
'и ѿ желѣ́нїе мно́го вѣ́лме са
трѣ́дихъ, 'и своѣ́ дѣ́ло що́ 'имѣ́ахъ
презрѣ́хъ 'егѡ́ (л. 85^b)

Тукъ е съкратено: 'емѣ́ же по-
до́бае́тъ сла́ва че́сть 'и покло́нѣ́нїе,
со безнача́лни^m о́цемъ 'и пресѣ́тимъ
дхмъ во вѣ́ки • аминь. (л. 85^b)

* *

Както се вижда отъ посоченитѣ текстове, преписвачтъ ималъ желанието да направи Паисиевата история по езикъ достъпна за повече читатели. Той изобщо спазва езика на своята подложка (II Софрон. преписъ), но тукъ-тамъ внася още новобългарски думи, изрази и форми. Въ Гладичовия преписъ по-често се срѣщатъ членувани думи¹⁾. Ударено ъ се предава обикновено я (а) споредъ източнобългарското наречие, но понѣкога — е: за тѣхни рѣ (л. 1^b) тѣхни 'именѣ (л. 4^a). Новобългарскиятъ звукъ ѡ е означаванъ съ ѡ (ѡвръщатъ 1^b, пѣта 2^a), както и въ Софрониевитѣ преписи, или пъкъ съ изяснено а (да са нарекатъ 2^a, таргѡвци²⁾ 3^a). Подъ влияние на народния говоръ се употрѣбѣва оконч. е за 3 л. ед. ч. сег. време (да са не погѣбе 1^b, да напѡлне 5^a, да ѡпѣсте 24^a); оконч. ле за мин. неопр. вр. по-често отколзото въ II Софр. преписъ (взимале, 'имале, 'имѣале 2^a,

¹⁾ л. 2^b: а Българите са прѣсти, страннолюбіето му; л. 3^a: ѡ тѣхната мѣдрестъ, на лѣкавството, каквѡтъ; л. 3^b: свѡат си род, чело́вѣците ѡ нибрежѣнїе; л. 4^b: зашо́ ги мно́го пѣти побѣжда́ле бо́лгарите; л. 5^a; по светѣтъ; л. 70^b: зашо́тъ са посреди́ тѣрни, по́ вѣ́че ѡ бо́лгарите; л. 71^a: каквѡто 'ищѣтъ. Въ II Софр. преписъ въ всички тия случаи нѣма членъ

²⁾ II Софр. пр.: тергѡвци. На л. 23^b: тергѡвците и таргѡвци, но първата дума ще да е случайна грѣшка или е допустната подъ влияние на I Софр. преписъ.

быле 3^а, царѣвале 3^б, видѣле 19^б, 'изсѣкле 20^а, оутвердиле 24^а). Диалектизми сж думитѣ мѣцари (19^б и 24^а), мѣцарскій (24^а) вм. мацари, мацарскій въ Софр. преписи, робито (24^а) вм. рѣбите, сѣрбито (35^б) вм. сѣрбіето¹⁾, ѡблока (20^б) вм. 'абѡлка въ II Софр. пр. Преписвачътъ се стремилъ да замѣня църковнослав. думи и форми на II Софр. пр. съ народни: сѧ ѡвръщатъ (1^б) вм. сѧ ѡбращаетъ, да скѧжа (2^а) вм. да скѧжѣ, 'иска да знѧе (3^б) вм. ищите да знѧйте, врѣмѣ или време (3^б, 4^а и др.) вм. врѣма, тѡлкова врѣмѣ (3^б) вм. тѡлико лѣта, кѧжатъ (9^а) вм. кѧжѣтъ, имѣ (15^б и др.) вм. има, заповѣдалѣ ѡ (10^б) вм. метохѧлѣ, стѣнописца (67^а) вм. иконописца, незабрѧвна поменѣ (13^б) вм. незаборѧвина поменѣ.

Преписвачътъ избѣгва съюза *ала*, който се употрѣбява въ II Софр. преписъ. Често си служи съ съюза *но*, понѣкога — ами (9^а, 20^а) обаче.

Ако въ преписа на Паисиевата история Гладичовъ се колебае между църковнославянския и народния езикъ и ту се наклонява къмъ живия езикъ, ту неочаквано прави завоѣ къмъ църковния стилъ, той проявява решителна привързаностъ къмъ народния езикъ въ своитѣ обяснително-критични бележки и въ лѣтописнитѣ си известия. Въ тѣхъ той се движи отъ идеала на Софрония Врачански — да открие на народния български езикъ широкъ пѣтъ за книжовно творчество.

Критични бележки върху нѣкои твърдения въ о. Паисиевата история

На л. 15^а. дѣсно поле, за крѣщението на краль Тривелия:

Г: раичевон 'исторїѧ: нѣ марторїсва за Крещенїето му. нетѡ за Монѧшескїи чїнь що прїалѣ. чакъ за 17: Краль Бѡгора споменѣва не сѧлъ за Крещенїето: 'амї и за Монѧшескїи чїнь що прїалѣ. тѧи 'и за ослеплѣнїе сїна своего старѣишаго, 'а млѧдшаго сїна пѣрсїана 18. на престѡлъ поставиль, тѧи 'и като са го покрѣстїле Михайль го назовѧле. Затѡвѧ 'и греческїи лѣтопись добрѣ марторїсва какѡ вѡгорѣ Крѧль са крестїль во врѣме царѧ гречес: Михайла: Затѡвѧ 'и вѡгора Михайль назовале.

л. 18^а, дѣсно поле, за крѣщението на Телерика: вїди са да ѣ тѣи пѣрвото Крещѣнїе на Болгарите 'а не во врѣме трївелїѧ: 'или тербѣль. 'и гречески Лѣтопись тѧи марторїсва.

¹⁾ Въ II Софр. пр., на друго мѣсто, сжшо и: сѣрбито.

л. 20^а, дѣсно поле, за одринския „епископъ“ Емануилъ:

за 'Еманоѣла Епѣпа свидѣтелствова рѣичъ 'исторѣа каквѣ Цѣока Крѣль 14: гѣ прибѣль вѣдно са^а дрсгарите мѣ.

л. 20^б, лѣво поле, за предшественицитѣ на Муртагона:

предѣ мѣртагѣна билѣ са ѣще двѣ Крѣла Дѣскѣмъ: 13 = за малко врѣме пѣсле нѣго Цѣки¹⁾ Крѣль: 14: пѣсле него сѣи мѣртагѣнъ 15: —

л. 20^в, дѣсно поле, за царъ „Муртагѣнъ 'или Борѣсъ“:

дѣто го наричатъ 'или Борѣсъ. то 'е 'авно каквѣ за вѣгора показвала 'исторѣата. тѣ 'естъ по славѣнски Бѣгѣрь: Борѣсъ. 'а тѣка са пѣсани двете 'именѣ за 'едногѣ гѣ познале.

л. 21^а, дѣсно поле, за пленената Муртагонова сестра:

за това дѣлѣе, Господѣнъ рѣичъ 'исторѣа Мартѣрисва Каквѣ е тѣ нѣ 17: Крѣла Вѣгора 'а нѣ нѣ мѣртагѣна. тѣи тѣчно Мартѣрисва 'и гречески лѣтопѣсъ за вѣгора 'и са соглѣсни 'и двѣта. Г: рѣичъ тѣи 'и гречески Лѣтопѣсъ. сѣи мѣртагѣнъ прибѣль Геѣргѣа 'архѣепѣскопа делбѣтскагѣ (sic).

л. 22^а, дѣсно поле, за обрѣщанѣто на Муртагона кѣмъ паѣа Николая:

'и за това Дѣлѣе 'у гречески Лѣтопѣсъ показва сѣ зарѣ 17: Крѣла вѣгора. 'а нѣ за мѣртагѣна: на 811 лѣто: ѡсѣкаль главѣ Никифѣрова Крѣ^а: 12 по сетѣ:²⁾ 13: Дѣскѣнъ. 14: цѣки... За малѣ врѣме са билѣ. 'а тѣкъ показва Крѣщенѣто на лѣто 866: тѣи ѡ тѣк са вѣде чѣи ѣ в' тѣи лѣто вѣгѣрь 17:

л. 23^б, лѣво поле, за предшественицитѣ на Симѣона:³⁾

предѣ Симѣѣна Билѣ са д. Крѣли. владѣмирь — 16 — 'и Бѣгѣрь 17... персѣа синъ Бѣгоро^а 18. Братъ нѣго^а Борѣсъ 19: — пѣсле нѣго Симѣѣнъ 20 — Синъ владѣмиро^а го показва Симѣѣна а нѣ мѣртагѣно^а сѣнъ.

¹⁾ Буква и не е ясна.

²⁾ Погр. вм. после то или по сего.

³⁾ Въ о. Паисиевата история се представя Симѣѣнъ за синъ и непосредствѣнъ приемникъ на Муртагона-Михаѣла.

Лѣтописни бележки

- Лѣта 1687 'Обладѣле Немците Калѣто Буда ѿ Моаметѣннѣ съ големъ бои. в'то време пѣсле дѣле Нѣмците 'и калето 'адѣ Калеси на тѣрците за Миръ.
- 1769 рѣсците дохождаде в' Молдѣвѣ. в'то време доплѣ билѣ 'и Нѣмците на влѣшко 'и до гюргювъ. 'алѣ ги развѣлиле тѣрците, 'и ги гѣнили 'и влѣзоха в' держѣвата имъ 'и робѣле Мехедѣа.
- 1791 в' тѣи време Стѣриле Миръ тѣрците съ рѣсците 'и за помиренѣ дѣле Карѣмѣтъ съ сѣтемъ (sic) Места до рекѣ Нѣстрѣ
- 1806 в'то време додѣха рѣсците по влѣшко и дѣна^{ва}. Ми^{на}ха и Стѣгаха до планината. пѣсле за помиренѣ на 1812. дѣди 'им са ѿ молдѣвската земѣ — ѿ река Нѣстрѣ — до рекѣ прѣтъ.¹⁾
- 1821 Стѣна за вѣрата: ѿ гѣрците 'и влѣсите: 'и нищо нѣ придѣбѣха.
- 1828 „по 'апрѣлѣа Миѣ, прифтаса рѣссѣйската Ордѣа по влѣшко, 'и ми^{на}ха дѣнава^т бѣсъ зибава пѣ дѣброцѣта, 'и доволно воева^{ха} краи шѣмень, 'алѣ кѣто не бе возмѣжно да влѣзе в' шѣмень, зимѣваха в' проводѣа (sic), чи на проле^{тѣ}та, са^ѣ по голѣма сѣла воева^{ха} пакъ ѣколъ шѣмень. 'алѣ го нѣ ѡбладѣ, 'амѣ ми^{на} Балкѣнѣтъ присъ ѣмболъ, 'и сливѣнь 'и ѡбладѣ 'едренѣградъ 'и затѣва в' нѣго Главна Команда Гра^в Дѣбѣчъ стоѣ, Затѣва са 'и назѣва Дѣбѣчъ за Балкѣнскѣи, додѣ стѣгна не поменѣваме, тѣлкова поменѣваме за двѣ крѣпѣсти, дѣто ѡбладѣха рѣсците са^ѣ голѣмо кровопролѣтѣе, 'и ѡдвѣте странъ. Сѣлистра 'и вѣрна. дѣто 'и самъ 'имперѣторъ Нѣколѣи пѣвловичъ намѣри са са^ѣ гвѣрдѣята си на вѣрненската Бѣталѣа. дрѣги корпѣси рѣссѣи на лѣе 1829 ми^{на} дѣнава на 'орѣховѣ 'и поразѣ градѣтъ 'и поплѣнѣи. и по малѣ времѣ разделѣ са надвѣе тѣ корпусъ: 'и стоѣха 'еднѣте 'у вѣраца 'и ми^{на}ха планинатѣ до Софѣа стѣгаха, а дрѣгите стоѣха в' гѣбровѣ, 'и ми^{нѣ}ваха ѿ техъ планинатѣ до шѣпка. 'и тѣи Бѣжѣимъ поплѣщенѣемъ Стѣна Замирѣнѣ на 1829 : Сѣптев : 4 : 'и са вѣрнаха рѣсците назѣтъ. Каквѣто затѣи размѣрство твѣрде 'искѣсо поменѣхмѣ тѣка. Потребно ѣе да поме-

¹⁾ До тукъ бележитѣ сѣ написани съ блѣдокафѣво мастило.

нѣмъ 'и теснотата щотѣ Стана между това време. нѣ салтъ нѣ христїените. 'амѣ 'и на сѣте нареди по 'урѣмелїата, заради храната, ѿ като на паднаха много 'ищира : 'и тѣхъ по рѣзніи места възанїе насамъ нѣтатѣкъ по зли временѣ, та измрѣха бисъ четъ волѣви. 'и Башка Болестъ на падна надобитакѣ рѣдо присъ тѣсъ двѣте годїнь таса поразїха много тамазлаци. тѣи 'и захирѣто ѿ 'ищирїте умалѣ та Стана голѣма теснотѣ за хранѣ, 'и за 'удивлѣнїе, Дѣто предї размирството : са^ѣ жїтото мѣлеха 'орачите по 10: грош крїната 'и дѣваха : 'а сега днѣсъ за днѣсъ по 80: грош го дїришь 'алѣ кесѣтъ са намѣрва, 'и на спротї тѣи, тѣи 'и месѣто, 'и лонѣта, 'и прочїи дѣто тадѣзи рѣжда земѣта, сѣто 'оскѣдно Стана. 'алѣ на Спротї греховѣте ни, благодарни сме са^ѣ тѣи да мїнимъ, 'амѣ премилостиви Господъ да на запазе ѿ по злѣ За напредъ. 'и тѣи за воспоминанїе напїсахме това ,1830 : 'октоврїа : 15 плѣве"

Вла^а : п : петко"

- 1831 : 'околы Мїѣа 'улиа : в'това време 'и по ѿпреди префтѣса 'една Смертонѣсна Стрелѣ Сирѣчь Болестъ що са на рїчаше холѣра : додѣ ѿ кадѣ влашка 'и ѿбладѣ тадѣзи градищата : 'и ѿ саде 'измрѣха хора Много. като на прѣсна Смерть би : ѿ като фѣнеше чилѣка не продолжаваше живѣтъ. 'и като чи не прифѣщаше като дрѣгата Болестъ : 'алѣ сѣса слѣчи ѿ 'една каща 'и подвѣма смѣртници. За това рѣкваша хекїмите чи ѿ миризмата фѣща : 'о зѣтъ ѿ болїиѣтъ ѿ въздѣхѣтъ фѣща 'и дрѣгиго : 'алѣ мѣсто са слѣчи чи 'и ѿкарѣтъ ѿдето бежа по работа хора та ги фѣщаше за тѣи са вїде да ѣ ѿ вѣтарь. дѣто казва въ кнїгата тлѣтворни вѣтарь. много са фѣщѣха 'и оцѣрѣсѣха помощъ 'имаше ѿ Кравъ Който си зѣмѣха 'или който си Кравъ пѣщаха, 'и тѣ тѣтакси на скорѣ 'ише. 'а 'еднїи 'и кравъ пѣщаха пакъ измрѣха 'алѣ по много въздѣсѣха Който прифтѣсѣха на скорѣ са^ѣ Кравъ 'ишаше. 'и тѣ бѣ глѣвъ Бѣжїи. ѿ долѣ 'исъ влашка 'исъ Дунавѣ Дѣлѣ, 'и ѿ тѣка нападѣ 'истокъ ѿбладѣваше, 'алѣ 'еднѣ Мѣсто много не держаше ѿсвѣнь 30 : или 40 : Днѣ чи тогїва престѣнваше ~

ІСТОРИЯ СЛАВЯНОБОЛГАРСКА

и въ ней описано о родѣхъ и о царствѣхъ

ИИ

о народѣхъ, и о црѣхъ, и о спѣхъ Болгарскихъ, и о всѣхъ дѣланіяхъ и битвахъ Болгарскаго. собранно и нарежденно не-
которимъ Пайсіемъ Іеромонахомъ Хи-
ландарскимъ. Ещѣ же и о другіхъ по вѣ-
стовавшихъ достоувѣрнихъ на пользу
рода Болгарскаго.

Въ лѣто: 1773

Предисловіе къ хотащимъ читати,
и послушати написаннаѣ въ исторіи оу-
сію.

Внимайте выи читатели и слышатели
роде Болгарскій. кои ревнуетъ и оусерд-
ствуетъ по своему роду, и по своему Оте-
честву Болгарскому. и желаетъ разуме-
ти извѣстно ради своего Болгарскаго
рода, и за свои оцы и праоцы, царѣ
же и Патриарсы и спѣхъ, и како и
сперва

ѿ царствѣ болтарстемѣ

ѿ

СОБРАНИЕ ІСТОРИЧЕСКОЕ,

ѿ народѣхъ болтарскихъ ѿцртѣхъ
ихъ.

И сперва ѿкуда произишле Болтари,
понеже прилѣтѣса намъ много кратъ
противѣтны разлиты історіи руко-
писаны и печатны, що иже быше руси
и москвитѣ, особливо ради слаженскато
на рода, ѿкуда повелѣе свое плѣмя,
и на послѣдокъ какоса ѿдешиаѣиши
Болтари, и приишле и населиша на зе-
млю сию болтарскою.

Егда попомилъ бѣ при нѣмъ рода, до
бѣтескато, и ѿсталъ поимомъ нѣмъ, и
при сынове етѣ: Сумъ, хамъ, и дрѣни,
и изишле изъ коветѣ са оца етѣ нѣмъ,
и тетпирѣ жени ихъ. И видѣ нѣмъ зано
не ѿстана нѣиде посветити родъ те-
ловѣтескій, но поимомъ поимъ ѿстана,
та при сынове, и тетпирѣ жени ихъ, и
проразоме дѣхомъ спѣимъ, какоса ме да
наатсволи бѣ ѿ негово сѣмѣ. да

НАПИСАНЕ

ѿцрѣвѣ болгарстемь.

іе

Како вострѣли спѣю вѣрѣ имаме голѣм
 блатотворѣніе и оусердіе и хрѣстѣ бѣ, то
 го ради направили себѣ мнѣше и поста
 вили болѣю крѣпкѣство, сынѣ своею
 старѣишамъ, и заповѣдаамъ да стои
 на христіанство вѣрно и непоколеби
 мо, а привелѣа іа оублажамъ е мона
 шески тинѣ, и сынамъ за мало времѣ
 бѣли христіанинѣ и пакѣа обратѣ
 на первое за блѣженіе. а привелѣа іа
 повѣдѣ тѣса. себѣна синамъ в потѣнство
 того ради и повѣдѣа монашескѣи тинѣ на
 времѣ, и вострѣамъ пакѣи крѣпкѣство
 и оуловили сына своего, и мѣтили без
 милостѣ и изволи емо иже еси оуи,
 за что то востанили христіанство, и
 вѣрнали в старѣи на ро, но ідолопоко
 лоненіе. на сѣтне вѣртили крѣпкѣство
 младѣишамъ сынѣ своею и заповѣда
 ли и на казали ето да вы, раздѣмно
 спорили крѣпкѣство, и пиердо соудѣ
 ржали вѣрѣ христіанскою, да не во
 сириеме, и пакѣи казни каковыѣ бѣа
 таси, и пакѣи крѣпкѣа привелѣа во
 стрѣамъ монашескѣи тинѣ, и кончили
 житіе

Българскѣи іа трѣи, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа сѣтѣна, и немо бѣа. Монахи сѣтѣ, тинѣ иже стрѣамъ,
 тѣна до іа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа.
 тѣна иже стрѣамъ, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа.
 тѣна иже стрѣамъ, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа.
 тѣна иже стрѣамъ, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа. Вѣрѣа іа, и мѣше бѣа.

СѢА ИЗРАДНАА: СЛАВНОБОЛГАРСКАА ІСТО
 РІА: РЕВНОСТІЮ ПОСТАРАХСА: АЗЪ ВОИНОЮ
 СПРАНА ПОД ПИСАНЫИ: ДА А ПРИПИСАХЪ
 СѢ СТО ВИСОКОПРЕПОДОБІА ПАКТЕЛЕИМОН
 ЕРМОНАХЪ И ПРОЕДУМЕНЪ ХИЛАНДАРСКІИ, ВО
 ГРА: РОХІОНЪ, ВЪЛѢТО: ДѢ. Ѡ. : МѢСІЦА
 АУГОСТА ІА: ДЕНЬ.) И ПРИНЕСОХЪ А: КЪ
 СПІЕТЕСТВО: ТАБРОВО, И ПОДВѢЗОХЪ А
 РАДИ ДАСА, НАХОЖДАВА НА ПОЛЗУ ВСѢМЪ
 ЛЮБИТЕЛЯМЪ БОЛГАРСКИМЪ.
 ЗАПО ЛЮБЕЗНОЖЕ МОЛЮ И КОЛѢНЪ КА
 САЮСА, ВСѢХЪ ПРОЧИТАЮЩИХЪ, ИЛИ
 ПРЕПИСАЮЩИХЪ СІЮ, ИЩЕ НЕГДѢ, Ѡ
 БРАЩЕТИСЯ ПО ТРѢШНОСТИ, А ВЪИ
 ТИПАТЪЛИ ИСПРАВЛАНІЕ, И ПРОШЕНІЮ
 НАСЪ СПОДОБЛАНІЕ, ПО НЕЖЕ ПИСАНІЮ
 НЕ СМѢ ИСХОДИТИ, СІЮ ІСТОРИЦУ ТАКО
 ПРОЧИТАИТЕ, И СТАРИА ІСТОРИИ НЕ
 ѠСТАВЛЯИТЕ. ТАМО БО БЕЗЪ ПРѢДА
 ѠБРАЩЕШИ, И ПОЗНАЕШИ ДОБРИХЪ: ДО
 БРОДѢШЕЛИ, АЗЛИХЪ: ПРЕСТѢПЛЕНІЕ,
 ОУБѢСИ ПРИМЕНЕНІА ЖИТІА ЧЕЛОВѢ
 ЧЕСКАГО, И ѠБРАЩЕНІЕ БЛАГОПОЛѢІА
 ВЪ НЕМЪ, И НЕ ПОСТОЯНСТВО МЫРА СЕГѢ.

и́нако велика́ царства́, к'падѣнію
 прикля́нѹтсѧ . раз'сѣдиши и́ оу-
 видиши, слы́хъ: наказаніа, а до-
 брихъ: мзды, первихъ блюди́са,
 да сїцева́а же ѿмщеніа на сѧ
 не воспрі́ймаши . а дрѹтихъ .
 подража́й, да мзды спо-
 доби́шисѧ, ꙗже и прѣ-
 жде тебѣ́, и нѣ́й спо-
 доби́шасѧ, и ѿ-
 бѣ́а мзды́ свою
 воспрі́аша .
 . а ми-

нѣ

всѣхъ послѣднѣ́йшій, и покорнѣ́йшій,
 Вла́тъ: по́пъ тѣстковъ, Гладѣ́товъ .
 сїю́ типіа́и те, и прощенію́ мнѣ́ сподобля́и те .

РЕЦЕНЗИИ И КНИЖОВНИ ВЕСТИ

П. Дървинговъ, полковникъ о. з. Море и суша. Морски брѣгове и хинтерландъ. Въ свѣтлината на историята и въ свръзка съ Нова Европа. Отдѣленъ отпечатъкъ на сп. „Славянска беседа“. София 1942, стр. 30.

На 20. II. т. г. г. Дървинговъ държа сказка на тази тема въ София отъ името на националния комитетъ „Нова Европа“. Авторътъ добре сторилъ, че обнародвалъ своята сказка, за да се запознаятъ повече български читатели съ твърде интересния въпросъ, който се разглежда въ този трудъ.

Авторътъ най-напредъ изтъква, че е необходимо ние българитѣ да имаме твърди национални убеждения, т. е. дълбоко да вѣрваме въ свѣтлото бждяще на своята родина, да чувствуваме духа на българската прихода и да разбираме „нейнитѣ повели“.

Авторътъ е убеденъ, че както днешната свѣтловна война, така и войната отъ 1914—18, сж преди всичко войни „за морски простори и морски брѣгове“. Несъмнено, както изтъква авторътъ, морскитѣ брѣгове сж имали голѣмо значение за развитието на народитѣ. Високъ културенъ животъ достигнали нѣкои народи, които живѣли край Срѣдиземно море (египтяни, финикийци, гърци, римляни). Имало обаче и крайморски племена и народи, които сж останали твърде назадъ въ своето развитие. Японцитѣ едвамъ въ ново време се освободили отъ вѣковния си духовенъ застой. Авторътъ си поставилъ публицистична цель. Затова не се спира да обясни причинитѣ на това явление, но не може да се отрече, че достѣпътъ до морето открива на даровититѣ народи широкъ просторъ за развитие.

Колко важно значение има морето въ историята на народитѣ, това си вижда отъ примѣритѣ, които авторътъ привежда. Старитѣ римляни сж напѣтали на победенитѣ да изгорятъ или предадатъ корабитѣ си и да разрушатъ морскитѣ си крепости. По сжщия начинъ действуватъ днесъ англичанитѣ и тѣхнитѣ съюзници северно-американцитѣ. Германия, Италия и Япония водятъ война тѣкмо, за да унищожатъ всемирното владичество на саксонцитѣ по суша и море, та да добиятъ свободни морски простори въ свѣта.

И българскиятъ народъ се е борилъ и бори за своето жизнено пространство и за брѣговетѣ на Бѣло море, защото — бележи авторътъ — „това е абсолютно въ пълно съгласие съ духа на българската история и сѣ нуждитѣ на българското и държавно съществуване“. Авторътъ съ право не веднажъ напомня, че трѣбва да се вслушваме въ историята на българския народъ, „да потърсимъ точки на опора“ въ нея, да разберемъ

към какво били насочени усилията „на измрълнитъ поколения“, та да знаемъ и чувствуваме дълбоко българския националенъ и държавенъ идеалъ.

Упадъкътъ на народността духъ въ нѣкои български обществени слоеве е опасенъ. Затова и сега, както въ времето на отца Паисия, е необходимо да се нададе тревоженъ викъ и да се възпамени народността чувство. Тази целъ преследва и авторътъ, та подобно на отца Паисия, съ неговата дълбока вѣра въ силитъ на българския народъ, изтъква високитъ нравствени качества и военни добродетели на българитъ. Българскиятъ народъ се явява „съ напълно оформена национална душа“ още въ старо време. Това ясно се отразява въ неговата военна и културна история. Авторътъ намира известна закономерностъ въ историческия животъ на българския народъ. Той се опитва да ни убеди въ съществуването на строга периодичностъ въ неговото развитие, въ това, че „всѣки 120 години въ нашата история се очертава една творческа велика личностъ, единъ творчески периодъ“. Историческата наука не може да придава такава предопредѣлителна, съдбоносна сила на числата, но несъмнено е, че българскиятъ народъ не е преставалъ да върви отъ застой къмъ възходъ. Също така е вѣрно, че българското отечество ясно било очертано и установено отъ нашитъ прадѣди, които водѣли чести войни срещу Византия, за да се затвърдятъ на балканскитъ морета — не само на Черно, Мраморно и Бѣло море, а и на Адриатическо море. Нашитъ велики владѣтели Борисъ, Симеонъ, Самуилъ, Ив. Асенъ II виждали опасностъ и отъ западъ или по-скоро искали по-късъ пътъ и къмъ Западна Европа. Заатова тѣ се стремили да създадатъ и естествена западна граница на българското царство, та само то да господствува на Балканския полуостровъ.

Дървинговъ прегледно описва войнитъ на българитъ за завладяване на бѣломорския брѣгъ съ Солунъ. Въпреки претърпѣнитъ несполуки, нашиятъ народъ не се отказвалъ отъ своята жизнена целъ — да се затвърди на Бѣло море и Солунъ. Щомъ се окопитѣлъ, той съ нови сили стремително се спущалъ на югъ. Това е „историческа повеля“, както казва авторътъ, и „ние съвременниците не можемъ да измѣнимъ на тая повеля и да се откажемъ отъ естественото право да се закрепимъ най-здраво на севернитъ брѣгове на Бѣло море, включително Солунъ“. Участвувайки въ днешната свѣтловна борба, България вѣрва, че ще заеме припадащото ѝ се мѣсто въ Нова Европа, защото тя много допринася, за да се спечели победата.

Написана въ тоя духъ, книжката на г. Дървинговъ заслужава да се прочете отъ всѣки българинъ, който милѣе за своето отечество.

Ив. С.

Ив. Дуйчевъ, Преписката на папа Инокентия III съ българитъ. Уводъ, текстъ и бележки. Годишникъ на Историко-филологическия факултетъ, т. XXXVIII, София 1942, стр. 116 + 11 факсимилета.

Разглежданиятъ трудъ представя критично издание на писмата, размѣнени между папа Инокентия III и царъ Калояна. Въ увода си авторътъ описва въ какво състояние се намира тази преписка. Очеркътъ е историко-критиченъ, подкрепенъ съ надлежния наученъ апаратъ и освѣтленъ съ изобилна библиография. Авторътъ смѣта, че тия писма на Калояна трѣбва да

се прибавят към запазените брой български и гръцки грамоти. Сякош трябва да се имат пред вид и грамотите на българските царе на чужд език (напр. грамотата на цар Иванъ Александъръ въ италиански преводъ до венецианския вождъ Андрей Дандоло отъ 1352 год.). Така че, споредъ Дуйчевъ, българските царски грамоти не сж само осемъ, както повечето учени ги броятъ, а повече. Мисля, че тукъ има недоразумение. Подъ „царски грамоти“ обикновено се разбиратъ царски повели, сир. грамоти, съ които царътъ е давалъ привилегии на учреждения и лица или пъкъ постановявалъ нѣщо (съответно съ византийските моливдовули и хрисовули). Калояновитѣ писма до папата нѣматъ тоя характеръ, освенъ може би формалната клетва, дадена отъ Калояна за подчинение на Римската църква и наречена въ текста *Chrisobullum* (т. XV).

Както и да е, преписката между папа Инокентия III и царъ Калояна е твърде важенъ изворъ на сръдновековната българска история не само „за българското историческо изворознание“ и „за проучване на българската дипломатика и на дейността на българската царска канцелария“ (стр. 3), но тѣ иматъ значение и за историята на Българската църква (по-частно Търновската архиепископия-патриаршия). Затова похвално е усърдието на г. Дуйчевъ, че се опиталъ да ги издаде по-точно и въ наученъ видъ. Съ редъ примѣри (стр. 10—17) авторътъ посочва колко и какви грѣшки се съдържатъ въ предишнитѣ издания на тия писма (*Theiner, Vetera monumenta slavonica meridionalium*, I; *Migne, Patr. latina*). Той ни дава ново издание въз основа на папскитѣ регистри въ Ватикана, следъ като продължително ги проучилъ (презъ 1933—1936 год.), и ни увѣрява, че ни дава „едно „дипломатично“ и критическо издание, което да запазва всички отлики на първообразитѣ“ (стр. 17). Обаче не знаемъ, доколко вѣрно сж били записани писмата въ папскитѣ регистри (*Regesta Vaticana*), въ които, както казва авторътъ, „обикновено сж били вписвани само най-важнитѣ части отъ текста“ (стр. 6). Все пакъ тия папски регистри сж основата, по които може да се даде ново критично издание на Калояновата преписка. При това II е взелъ подъ внимание и извадките отъ нѣкои познати писма, напримеръ въ т. II. *Gesta Innocentii papae III*. Той намѣрилъ, че отклоненията въ *Gesta* сж незначителни.

Писмата (всичко 38) сж издадени въ сѣщия редъ (не строго хронологично), който иматъ въ папскитѣ регистри. Преди всяко писмо е означена датата му и е предадено съдържанието му въ български. Обяснителнитѣ бележки подъ текста сж дадени не на български, а на латински. Не ми е ясно по какви съображения авторътъ употребилъ латински езикъ за български четци. Ценно щѣше да бжде, ако ни бѣше даденъ точенъ български преводъ на всѣко писмо.

Стойността на този трудъ е увеличена съ освободителнитѣ и критични бележки къмъ всѣко писмо, помѣстени въ края на извадката (стр. 78—109). Въ своята рецензия за съчинението на проф. Златаревъ „История на българската държава презъ сръднитѣ вѣкове, т. III, Второ българско царство“ се изказахъ, че Претакстатъ, довърено лице на царъ Калояна, едва ли е билъ бошнякъ, както твърди Зл., и все ще да имамъ връзка съ Цариградъ, ако той билъ единъ и сѣщъ съ Претестатъ *Comiti palatini*, споменаванъ въ писмото на капелана Иванъ Каземарински (Маск. прегледъ,

год. XII, кн. 4, стр. 99). Същото мнение изказва и Д., като се запитва: „Дали това не е билъ нѣкой отъ виднитѣ представители на италианскитѣ морски републики въ Цариградъ (potestas constantinopolitanus)?“ (стр. 85, п. II).

Нѣкои твърдения на автора може да сж оспорими, но общо взето той е разяснилъ много въпроси, свързани съ тия писма.

Изданието е придружено съ показалци, които улесняватъ ползуването на книгата. Дадени сж и факсимилета отъ много писма.

Заради научнитѣ качества на този трудъ и за насърчение въ научното дѣло, Българската академия на наукитѣ даде награда на автора отъ фондъ „Пата“.

Ив. С.

Нови книги за Македония. Освобождението на Македония събуди твърде живъ интересъ и у нашитѣ писатели. Презъ изтеклата година мнозина посетиха тая легендарна земя, която отдавна е любима тема въ българската литература и на която сж посветени вдъхновени страници отъ първитѣ представители на нашето художествено слово. Нищо чудно тогава, че, още преди да измине година отъ освобождението ѝ, излъзоха нѣколко книги, главно пжтни описания и очерци, посветени на Македония.

Трѣбва да се отбележи, че тия книги не представятъ, отъ гледище на литературата, значителни прояви. Македония тепърва ще бжде изобразявана отъ нашитѣ писатели. Тепърва ще бждатъ разкривани хубоститѣ на нейната природа; тепърва ще бждатъ описвани срѣдищата, въ които презъ толкова тежки години българскиятъ духъ не е преставаля да живѣе; ще бжде изобразявана сждбата на отдѣлния човѣкъ и на цѣли обществени групи; ще бждатъ разказвани страданията и надеждитѣ, дълбокитѣ вълнения и устремитѣ на доскоро поробения българинъ.

Новитѣ книги за Македония обаче иматъ друга стойностъ. Тѣ сж документи за първитѣ дни на свободата, отражения на радоститѣ и възторжитѣ при първата поява на представителитѣ на свободната българска държава. Нѣколцина наши писатели и журналисти посетиха новоосвободенитѣ краища великага следъ похода на германскитѣ войски и станаха свидетели на радостта на едно население, което е чакало свободата си съ години. Тѣ изложиха впечатленията и наблюденията си въ вестници и списания. Тъкмо нѣкои отъ тия впечатления по-късно бѣха събрани въ книги. Несъмнено тѣ носятъ белега на вестникарски статии — съ известна склонностъ къмъ външни ефекти, бързо, репортажно преминаване презъ мѣста и събития, не винаги вѣрни обобщения и заключения, малко пресилено и прибързано изображение на чувства и преживявания. Въпрѣки всичко обаче тѣ представятъ интересно четиво. Тѣ изиграха своята роля въ момента, когато чрезъ вестницитѣ осведомяваха българското общество за вълненията на нашитѣ братя отъ новоосвободенитѣ земи, а, както вече отбелязахъ, за въ бъдеще ще запазятъ своята несъмнена стойностъ на исторически документи.

Единъ отъ първитѣ гости на свободна Македония бѣ Добри Немировъ. Впечатленията си той събра въ книгата „И вѣчна да е Изъ Македония“ (София 1941, стр. 160, цена 40 лв.). Въ предговора къмъ книгата авторътъ отбелязва: „Посетихъ Македония и въ настоящата си книга ви давамъ впечатленията си отъ моята обиколка. На всичко гледахъ съ очитѣ

на българинът и всичко видено преживяхъ съ душата на поетъ и любящъ синъ*. Съ тия думи е определена сжщината на цѣлата книга. Д. Немировъ наистина гледа на всичко съ очитъ на поетъ и се стреми да изрази преди всичко възторга си отъ виденото и чувствата на ония, съ които се е срѣщалъ, съ които е разговарялъ и които е наблюдавалъ. Той не търси историческа документация, не се рови изъ съчинения за Македония, за да подкрепи съ научни и исторически доказателства своето отношение къмъ тая земя. За него е достатъчно онова, което вижда, наблюдава и чувствува, и той се старае да бжде само вѣренъ изобразителъ. Д. Немировъ разказва многобройни случки, описва мѣста и лица, предава разговори, прави анализъ на постѣпки и преживявания, за да може да постигне поставената цель — да нарисува Македония такава, каквато я е зидѣлъ. Въ тоя си стремежъ може би авторътъ отбелязва на нѣкои мѣста излишни и незначителни нѣща, но трѣбва да се признае, че книгата е написана живо и интересно.

Вѣренъ на своя писателски темпераментъ, Стилианъ Чилингировъ въ своята книга „Презъ Македония“ (издава Добромиръ Чилингировъ, София 1941, стр. 158, цена 40 лв.) не само предава впечатленията си и описва мѣстата, презъ които минава, но се старае да надзърне въ миналото на македонската земя. За него всѣки ридъ, всѣки градъ, всѣка рѣка, всѣко селище криятъ спомени отъ миналото, загатватъ за борби и страдания, напомнятъ за подвизи и усилия на мнозина знайни и незнайни синове на българската земя. Ето защо той се старае да осведоми читателя си исторически, рови страницитъ на историята, разказва за голѣми войни и масови сблъсквания изъ македонскитъ планини и поля, но особено често се връща къмъ епохата на възраждането, която винаги го е привличала. Чилингировъ разказва за борбитъ на македонскитъ българи за училища, независима църковна уредба и политическа свобода, рисува редица образи на просвѣтни, църковни и революционни дейци, сочи твърдостта и героизма на българина въ неговитъ национални борби. По тоя начинъ къмъ своитъ наблюдения авторътъ се старае да прибави и аргументитъ на историята, за да подчертае националната принадлежност на македонското население и недѣлимостта на македонската земя отъ общото българско отечество.

Още по-далечъ отива въ това отношение Георги Константиновъ въ книгата си „Душата на Македония“ (издава Хемусъ, София 1941, стр. 159, цена 40 лв.). Въ тая книга има и редица впечатления отъ едно посещение на Македония, но тѣ не представляватъ нейната сжщина, а сж само градивенъ елементъ. Константиновъ започва съ единъ очеркъ „Какво е за насъ Македония“ — твърде интересенъ разказъ за възникването и развитието на Македония и нейното мѣсто въ сжщината на общото отечество. Особенъ интересъ тукъ заслужаватъ впечатленията и наблюденията на автора за неговото престояване въ Бѣлградъ като лекторъ по български езикъ. Тукъ Константиновъ се опитва да очертае менталитетъ на сѣрбитъ и тѣхнитъ срѣдства за пропаганда. Втората глава, озаглавена „Душата на Македония“, е най-обширната. Авторътъ, следейки пътя на своите общията, тѣхнов посетителитъ мѣста, като особено се слира на тѣхното минало и значението имъ за българскитъ национални борби и българската култура. Константиновъ се е постаралъ да използва съответната литература, което му дава възможностъ да хвърля погледъ и къмъ най-далечното минало, да разказва случки и събития отъ

епохата на възраждането, да привежда откъси от книжовни творби и народни пѣсни, да се впуска въ анализи на психологията и характерологията на македонския българинѣ. Третата глава, озаглавена „Народни будители отъ Македония“, се състои отъ кратки очерци за Иосифъ Кърчовски, Кирилъ Пейчиновичъ, Н. Рилски, Йорданъ х. Константиновъ Джинотъ, Д. и К. Миладинови, Гр. Пърличевъ, Р. Жинзифовъ и К. Шапкаровъ. Авторътъ дава вѣрни характеристики на тия видни македонски дейци и по тоя начинъ запознава читателя съ тѣхния животъ и дѣло. Константиновъ се старае навсякъде да бѣде точенъ и осведоменъ. Струва ми се обаче, че не би било зле да отбелязва — ако и въ книга предназначена за широкъ кръгъ читатели — използванитѣ по-значителни трудове по разглежданитѣ въпроси. Тѣй не само читателятъ би билъ твърде осведоменъ, но би се отдала малка данъ и на българскитѣ учени. Наистина книгата е снабдена на края съ библиографски бележки, но тѣ не сѫ достатъчни. — Книгата на Константиновъ е придружена и съ голѣмъ брой хубави снимки и образи отъ Македония.

Интересна е и книгата на Сотиръ Наневъ „Възкресение. Македония 1941“ (издава Т. Ф. Чипевъ, София 1941, стр. 140, цена 40 лв.). Въ предговора авторътъ най-добре определя значението на своята книга: „Имахъ възможностъ да отида въ тая българска земя веднага следъ нѣмскитѣ войски и поради това имамъ и първитѣ впечатления отъ историческитѣ събития, които донесоха и най-свѣтлата радостъ на Македония. Отъ съзнание за златъ къмъ историята осмѣлихъ се да предамъ споредъ силитѣ си тѣзи впечатления. Тая книга нѣма никакви други претенции“. И наистина, С. Наневъ е описалъ редица покъртителни сцени и дълбоко възмущаващи моменти, които е ималъ възможностъ да наблюдава при своята обиколка изъ Македония веднага следъ нѣмскитѣ войски. Книгата, снабдена сжщо съ снимки, е написана леко, непосредно и живо, чете се съ интересъ и притежава несъмнена документална стойностъ.

За Македония написа книга и една жена — Златка Чолакова „Свободата на Македония“ (София 1942, стр. 126, цена 40 лв.). Това сѫ впечатления, предадени съ чувство, примѣсени съ самостоятелни, отдѣлни разкази. Златка Чолакова се старае да отрази страданията и възмущенията на новоосвободениятъ братъ. Тя не си служи съ екскурзии изъ миналото и не търси за своитѣ заключения подкрепата на научната литература. Нейнитѣ очерци сѫ повечето художествени видения, чрезъ които тя се старае да проникне въ душата на македонския българинѣ и особено да се сближи съ неговата сждба презъ робството. Въ нейнитѣ разкази има твърде много женска сантименталностъ и топло, човѣчно отношение къмъ хора и събития.

П. Динковъ

Никола Т. Обретеновъ, Спомени за българскитѣ въстания. Уводъ и редакция на проф. М. Арнаудовъ, София 1942. Книгоиздателство „Българска книга“, стр. 325, ц. 80 лв.

Ето единъ цененъ приносъ къмъ нашата не особено богата мемоарна литература. Авторътъ, Никола Тиховъ Обретеновъ, принадлежи къмъ виднитѣ борци за освобождението на българския народъ, съвременникъ и другаръ на Левски и Ботевъ. Роденъ презъ 1849 г. въ Русе, той въ родната си

кжща бива закърменъ съ идеалитѣ на революционното движение. Неговата майка е легендарната баба Тонка, двама отъ братята му участвуватъ въ четата на Хаджи Димитъръ — единиятъ пада убитъ, а другиятъ бива осъденъ на вѣчно заточение и изпратенъ въ Мала Азия. Домътъ на баба Тонка е срѣдище на конспиративна дейность: отъ него излизатъ и презъ него минаватъ куриери за Ромъния и за вътрешността на България. Тукъ се криятъ най-виднитѣ дейци на революционната организация, тукъ заседава русенскиятъ таенъ комитетъ, тукъ се пазятъ хранителни припаси и оружия — отъ тукъ се разузнаватъ действията на властта и се съобщаватъ на съответното мѣсто. Изобщо тая кжща е връзката не само между дейцитѣ въ Ромъния и вътрешността, но често пѣти и между отдѣлнитѣ революционни гнѣзда въ България.

Въ тая атмосфера израства Никола Т. Обретеновъ и посвещава всичкитѣ си усилия на борба за свободата на българския народъ. Ето защо неговитѣ спомени представятъ извънредно цененъ материалъ за историята на освободителното движение. Тѣ иматъ обаче не само фактично-историческа стойность, но представятъ и увлѣкателно четиво, защото сж написани просто и непосредно, безъ литературно позѣорство, четатъ се леко и на извѣстни мѣста вълнуватъ дълбоко съ драматизма на описанията и изключителната трагичность на разказанитѣ събития.

Първиятъ томъ на споменитѣ е раздѣленъ на две части. Първата часть има заглавие: „Баба Тонка“, Ранни години и революционно движение до залавянето на Василъ Левски (1849—1872)“. Наистина баба Тонка и нейниятъ домъ стоятъ въ центъра на тая часть. Безъ да пресия никѣде чертитѣ, безъ да изпада въ синовна сантименталность, но съ забележителенъ усѣтъ за правдивость и историческа вѣрность, Обретеновъ спокойно и безпристрастно очертава образа на своята майка, която наистина се явява като несбикновена личность. Разкава си започва съ единъ очеркъ на родителитѣ си и тѣхния родъ, описва положението на българитѣ презъ робството, дава много интересна картина на живота въ нѣкогашния Русе, очертава дейността на русенския валия Мидхадъ-паша, устройството и обичаитѣ на еснафскитѣ сдружения, учебното дѣло въ града и т. н. Споменитѣ на Обретеновъ за детството и училищни години представятъ голѣмъ интересъ, защото отразяватъ една епоха, за която — въпреки че не е много отдалечена отъ нашето време — все пакъ имаме твърде малко конкретни и интересни изображения.

Отъ тукъ нататъкъ почва и описанието на революционна дейность въ България и неиниѣ отражения въ Русе: четитѣ на Панайотъ Хитовъ и Филипъ Тотевъ отъ 1857 г., убийството на Н. Войводовъ и Цѣтко Павловичъ на парижки „Германия“ презъ 1867 г., четата на Хаджи Димитъръ и Стефанъ Бачковъ, обесването на Караджата въ Русе, сѣдбата на четниците, дейността на русенскитѣ младежи, групирани главно около читалище „Зора“, и т. н. Н. Обретеновъ по-нататъкъ описва срещитѣ си съ Каравеловъ, Ангелъ Кънчевъ, В. Левски, Д. Поповъ, Д. Горовъ и мнозина други видни революционни дейци, разгрома на организацията следъ Арабаконашкото приключение и залавянето на Левски.

Втората часть носи заглавие: „Христо Ботѣвъ. Комитска дейность и чети въ България до Априлското възстание (1872—1877)“. Въ тая часть най-

много място е отдалено на образуването, действията и съдбата на Ботевата чета. Н. Обретенов е един от нейните главни организатори, движи се с Ботев до самата негова смърт, а след това с част от четата скита много дни из Стара планина, докато бива заловен от турците. Около дейността на Ботевата чета с течение на времето сж се натрупали много невърни нѣща, измислици и съмнения. Показанията на Н. Обретенов сж едни от най-ценните и тѣ ще окажат голѣма услуга на историка на епохата. Но тоя част от споменитѣ на Обретенов има и друга стойност: непосредността на описанията, дълбокият трагизъм на преживѣното, искреното чувство, сж което сж разказани дългитѣ лутания из планината след разбиването на четата, сж нѣщо рѣдко въ нашата мемоарна литература. Сж своята сочност, правдивост и непосредност тия страници винаги ще вълнуват дълбоко читателя. Достатъчно е човекъ да прочете само последната глава на книгата — предаването и залавянето на четниците и трагикомичното тържество, което турците уреждат по тоя случай, за да почувствува духа на епохата, да се пренесе въ обстановката, да усѣти силата на тоя разказъ, който е неподправено и вѣрно изображение на действителния животъ.

Споменитѣ на Никола Т. Обретенов излизатъ подъ вещата редакция на проф. М. Арнаудовъ, който е снабдилъ книгата сж хубавъ предговоръ. Заслугата на проф. Арнаудовъ обаче не се изчерпва само сж това. Той самиятѣ е насърчилъ и накаралъ Обретенова да напише своитѣ толкова ценни спомени. За това българският читател и българската наука му дължатъ гореща признателностъ.

П. Диневъ

Стилианъ Чилингировъ. Какво е далъ българинътъ на другитѣ народи. София, 1941 г. Издание на Дирекцията за национална пропаганда.

Значението на тази книга е изтъкнато отдавна. Нашиятъ писател събралъ наедно всички известия за българи, проявили се като творчески личности въ културния и общественъ животъ на нѣкой чуждъ народъ. Сж това по единъ неоспоримъ начинъ се доказватъ дарованията и силата на българския духъ. При изброяването на такива българи авторътъ държи само на тѣхнитѣ способности, безъ да се гледа, дали тѣхната дейност не се е отразявала зле върху чуждата народност. По този начинъ сж изброени и много ренегати, които сж работили много срещу българщината, какъвто е случаятъ сж Никола Пенчевъ, единъ отъ създателитѣ на несъществуващата вече Югославия. Друга една съществена черта на книгата е, че авторътъ повече се спира на дейността на личната, отколкото на податкитѣ, които показватъ тѣхния български произходъ. За допускане е, че г. Чилингировъ се е ръководилъ отъ съображенията, които му да бжде достъпенъ за по-широкъ кръгъ читатели. За това не малко допринася и разбраниятъ езикъ, какъвто подобава за писателъ като г. Чилингировъ.

Както самъ авторътъ споменилъ обаче, при едно друго издание на тази книга необходими сж нѣкои значителни допълнения, безъ да се нарушаватъ сж това основнитѣ съображения, които сж ръководили автора. Правно впечатление, че твърде малко българи сж изтъкнати, които сж се проявили въ Гърция. Показани сж само Иванъ Кукузелъ, Евгений Вулгарисъ, Никола

Пиколо, Григоръ Пърличевъ и Хаджи Христо. А имаме още много българи дали своите творчески сили въ областта на гръцката култура, и то българи, за които имаме не само неоспорими доказателства за тяхния произходъ, но и по дейностъ стоятъ много по-високо отъ българите, проявили се напр. въ Ромъния и Сърбия. Още къмъ края на седемнадесетия вѣкъ въ Солунъ като гръцки художникъ е работилъ българинътъ отъ Воденъ на име Апостолъ. За него ни говори френскиятъ консулъ въ Солунъ Кузинери въ труда си *Voyage dans la Macédoine*, Paris 1831 г. Апостолъ се е училъ съ сръдства на владиката въ Воденъ. Това била една отъ главните причини да се чувствува повече той гръкъ отколкото българинъ. Той придружавалъ Кузинери въ пътуването му изъ Южна Македония. Редно е да се спомене също и за Петъръ Беронъ, който е оставилъ доста научни съчинения, писани на гръцки и френски езикъ. Защо да не се спомене и за Константина Фотиновъ, който като Пърличевъ най-напредъ се проявява въ гръцката книжнина съ своята граматика на гръцки езикъ. Като Фотиновъ и Пърличевъ работи българинътъ Иванъ Симеоновъ отъ Търлисъ. Той написва вѣколко правоучителни книги на гръцки езикъ. Въ родното си село държи пламенно слово за значението на просвѣтата. Въ книгата си „Водачъ къмъ благочестието“, загатва за друга своя книга, въ която показвалъ своя произходъ. По всичко се вижда, че имаме работа съ единъ занимателенъ писател (вж. К. Мирчевъ, Първиятъ елински учител, Мак. пр., г. XII, кн. 2) Заслуга къмъ гръцката книжнина иматъ и нашите елинисти като Христаки Павловичъ Дупничанинъ, издалъ гръцко-български речникъ въ 1835 г., Веллевъ Ф., издалъ граматика Гръкоболгарска (Шариградъ 1860), Василевъ Дим., издалъ Гръцко-български разговорникъ (Земунъ 1862) и др.

Освенъ като писатели, имаме други българи, издигнали се като видни учени и общественици въ Гърция. Известно е, че М. Г. Димитасъ, авторъ на книгата Стара география на Македония (Атина 1874) въ два тома, е българинъ отъ Охридъ. Българинъ отъ Охридъ е и Михаилъ Бодлевъ, въ Гърция известенъ подъ името Потли. Той е билъ виденъ гръцки юристъ и църковенъ историкъ. По едно време е билъ министъръ на народната просвѣта въ Гърция. Близъкъ на кралъ Отонъ, следъ неговата абдикация Бодлевъ поради страхъ отъ антиотониститъ забѣгналъ въ Виена, гдето починалъ презъ 1862 г. (вж. гръцкия енциклопедически речникъ Елефтеродакисъ). Българинътъ Павелъ Божигробски се издига до зина протосингелъ на Божигробъ въ иерархията на гръцкото духовенство. Той е отъ с. Кониково, Енидже-вардарско. Познатъ е и като деенъ работникъ за възраждането на българщината въ Южна Македония (вж. Ив. Снѣгаровъ, Солунъ, въ бълг. духовна култура). Презъ последните десетина години като гръцки ученъ историкъ и географъ се проявява воденчанинътъ Стуйнакисъ. Отъ него ни сж познати гръцките книги Македонската Едесса въ историята (Солунъ 1933) и друга за гр. Негошъ.

Нарочното издирване на всички такива българи, сигурно ще ни открие още много наши братя, дали своите сили въ Гърция поради по-ранното пробуждане на тая страна, било поради блудно ренегатство. Отъ становището на г. Чилингировъ обаче всичките трѣбва да се изтъкнатъ, за да се покаже творческиятъ духъ на българина. Както се казва въ началото, това е главната задача на автора на тази книга.

К. Младеновъ

Maximilian Braun, Die Slaven auf dem Balkan bis zur Befreiung von der türkischen Herrschaft, in — 160, 264 стр. Leipzig 1941, Koehler und Amelang Verlag.

Германският славист Максимилиан Браун от Гьотинген е далъ въ отбелязаната книга едно много прегледно популярно изложение на историята на славянскитѣ народи въ Балканския полуостровъ, като е избѣгналъ да отежнява книгата си съ подробности и лати, а се е стремилъ да даде само по-характернитѣ моменти и да обрисова общото положение и съществуващитѣ или назрѣващи въ даденъ моментъ тенденции. Това обстоятелство прави книгата на Браунъ особено удобна за неспециалисти, които желаятъ да закрѣпятъ представата си за нашия полуостровъ.

Книгата започва съ една глава върху „Земята и нейнитѣ закони“, въ която Балканския полуостровъ е разгледанъ като кръстовище на много пътища. Споредъ автора северобалканскиятъ континенталенъ блокъ (така той нарича Балканския полуостровъ, безъ Гръцкия полуостровъ) принадлежи много повече къмъ сръдноевропейското жизнено пространство, отколкото къмъ Сръдиземноморието. Относно историческото развитие това е до известна степенъ вѣрно, но то е тъкмо поради противодействието на Сръдиземноморското пространство, изразено въ противодействието на гърцитѣ срещу дошлитѣ отъ северъ славяни. Иначе самата земя на югъ отъ Стара-планина, Скопска Черна гора и Шаръ е безъ съмнение сръдиземноморска и улеснява нейнитѣ обитатели, дошли отъ северъ, да се разпространятъ далеко на югъ.

Следва хубаво изложение върху преселението на южнитѣ славяни въ Балканския полуостровъ, като сж характеризирани причинитѣ за разселването отъ прародината имъ. Къмъ тая глава ще си позволя само две забележки. Не може да се докаже твърдението на Браунъ, че славянитѣ изобщо били въ прародината си „народъ отъ предимно северна раса, макаръ и съ значителна смѣсница отъ източно-европейското пространство“. Да се опредѣли тѣхната расова принадлежностъ е изобщо много трудно, но все пакъ може да се каже съ известна вѣроятностъ, че сж били отъ така наричания курганенъ типъ, който по краниометрични белези се приближава до сръдиземноморската раса, но изглежда да е билъ по-свѣтълъ, като се сжди по разказитѣ на лѣтописцитѣ за „рижи люде“. Друго твърдение което може да се оспори съ пълно право, е мнението на Браунъ, че славянитѣ образували на Балканския полуостровъ „голъми острови сръдъ пѣстрата смѣсница отъ неславянски народи“. Би могло да се каже тъкмо обратното.

Главата за „Началата за държавенъ животъ“ е написана ясно подъ влиянието на геополитическата школа въ историята, която вижда навсякъде прѣста на природнитѣ условия. Затова Браунъ твърди, че „развитието на България въ южна и югозападна посока е било предопредѣлено отъ плодороднитѣ полета, които се намиратъ тамъ“. А нѣма съмнение, че това развитие е било обусловено отъ посоката, въ която сж се били разпрострѣли преди това южнитѣ славяни отъ българския клонъ. Много добре е изтъкнато значението на Крумовото царуване, като по тоя случай е споменато за смъртта на императоръ Никифора, нареченъ „гръцки императоръ“, което се дължи на недопустимо смѣсване на Византия, която е

била космополитична империя, съ Гърция. Все въ връзка съ прегледа на историята на първото българско царство става мимоходомъ дума и за Сърбия и по тоя случай се изтъква „бавният и труденъ път на нейното развитие като държава“.

Специална глава е посветена на цвѣтуещия периодъ на първото българско царство, като се изтъква, че „Симеоновата културна дейностъ е имала въ действителностъ свѣтовно значение“, безъ да се пропуска да се изтъкнатъ политическитѣ грѣшки на тоя амбициозенъ владѣтель. Недоумение буди въ тая глава твърдението за нѣкакво си възстание въ Македония по времето на Петра. Не е отдадено заслуженото внимание на епичнитѣ борби на Самуила, споменато е обаче за българскитѣ възстания въ Македония на 1040 и 1073 година, споменава се и за възстанието на братята Асенъ и Петъръ, като се изтъква, че били подпомогнати отъ. . . сръбския князь Неманъ. Отъ гдѣ е почерпилъ това известие авторътъ на разглежданата книга не може да се установи, тъй като той не дава изобищо библиографски указания, съ изключение на общи трудове, посочени въ края на книгата. Правилно е постъпилъ, за всѣки случай, като е разгледалъ много по-бѣгло сръбската история, за която изрично подчертава, че се е развивала дълги вѣкове подъ сѣнката на българската държава. Незаслужено е обаче пренебрежението, съ което авторътъ се е отнесълъ къмъ хърватската история. Или той смѣта, че хърватитѣ не живѣятъ въ Балканския полуостровъ?

Единъ оригиналенъ опитъ за интерпретиране историята на балканскитѣ славяни представя следващата глава. Въ нея се разправя главно за феодализма въ Балканския полуостровъ и за това, че държавнитѣ владѣтели били зависими отъ своитѣ васали. Въ случая има голѣмо недоразумение. На Балканския полуостровъ феодализъмъ не е съществувалъ никога. Единъ провинциаленъ управителъ никога не е билъ напълно независимъ, никога той не е разполагалъ неограничено съ людетѣ отъ своята областъ, не е ималъ абсолютна властъ. Браунъ вижда като причина за слабостта на сръдновѣковната българска и сръбска държава и обстоятелството, че въ тия държави българитѣ, респективно сръбитѣ били твърде често само малцинство. За Сърбия отъ XIV вѣкъ това може да се каже съ пълно право, но на мене поне не ми е известенъ нито единъ периодъ отъ българската история, презъ който българскитѣ народъ да е билъ малцинство въ собствената си държава. Не е вѣрно и твърдението, че манастиритѣ и епископствата се били развили по време на балканското сръдновѣковие като силни политически сръдища. Явно е, че за всички тия нѣща Браунъ сѣди по състоянието въ сѣщото време въ Сръдна Европа. Права е обаче неговата забележка, че развитието на богомилството е характерно указание за известно неразбирателство между народъ и църква въ Балканския полуостровъ презъ сръднитѣ вѣкове.

Втората частъ на книгата разглежда балканскитѣ славяни въ турско време въ Балканския полуостровъ. Написана главно възъ основа на познатата работа на Хайекъ върху България по време на турското робство, тая частъ отъ книгата на Браунъ се чете увлѣкателно, при което на много мѣста човѣкъ се вижда неволно принуденъ да се съгласи съ автора, че за балканскитѣ народи поне въ първата си фаза турското робство не е било

много тежко и дори въ нѣкои отношения е представяло известно облекчение. Особено картинно е представена връзката между опититѣ за осво-бождение, изходящи отъ вънъ и отъ вътре.

Книгата на Браунъ ще бже отъ голѣма полза за всѣки европеецъ, който би искалъ да проникне по-добре въ историята на славянскитѣ народи на Балканския полуостровъ и така да разбере по-добре и днешнитѣ политически отношения въ тоя дѣлъ на Европа.

Дим. Ярановъ

445 +
Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland. S.-A. aus den Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrg. 1941, Philhist. Klasse, № 12, in-40, VIII + 350 стр. и една карта.

Следъ работитѣ на Фалмерайеръ, Хилфердингъ и други автори върху заселването на славяни въ Гърция и гръцкитѣ острови въ началото на срѣднитѣ вѣкове, интересътъ къмъ тоя въпросъ бѣше нарастналъ много, обаче нѣмаше нито една по-основна работа, която да освѣтли различни странични въпроси, свързани съ изучването на това заселване. Налагаше се да се яви нѣщо подобно на работата на Селищевъ върху славянитѣ въ Албания. Цитираната по-горе работа на известния берлински славистъ проф. Фасмеръ запълва тая празнина.

За голѣмия интересъ на Фасмеръ къмъ тоя въпросъ можеше да се подразбере вече отъ нѣкои негови предварителни публикации, въ които бѣше даденъ отговоръ и на единъ отъ най-интереснитѣ, отъ българска гледна точка, странични въпроси: отъ коя група сж били славянитѣ, които сж се настанили въ Гърция и по нѣкои отъ гръцкитѣ острови. Неговиятъ отговоръ и тогава и сега въ окончателния му трудъ е единъ и категориченъ: това сж били български славяни.

Въ първата глава Фасмеръ разглежда обстойно досегашнитѣ трудове върху славянитѣ въ Гърция, дава същевременно и указания за начина, по който е постъпилъ самиятъ той при събиране на славянски названия отъ Гърция. Особено значение е отдавалъ Фасмеръ на възможността да се посочи за дадено название неговото споменаване въ нѣкой срѣдновѣковенъ паметникъ. За основа му е послужилъ единъ списъкъ на населенитѣ мѣста въ Гърция отъ 1909 год. Не е използвалъ никаква карта, за което трѣбва да се съжалява особено много. Въ Гърция се намиратъ не само имена на селища, но и имена на мѣстности, етимологията на които въ нѣкои случаи може да се установи много по-лесно, напримѣръ когато една карстова гола мѣстность се нарича Гола или Голакъ, както е случаятъ съ нѣколко планини въ Акарнания, или когато нѣкой високъ връхъ се нарича Орловица, както е случаятъ съ нѣколко върха въ Южна Македония. Много голѣмъ брой славянски названия на селища и мѣстности се намиратъ въ картата на Гърция, изработена отъ французката морейска експедиция въ срѣдата на първата половина на XIX вѣкъ. Много славянски названия се намиратъ и въ италианскитѣ (по точно казано венецианскитѣ) карти на Йонийскитѣ острови, които сж били венецианско владение въ течение на много вѣкове. Тѣмъ на островъ Кефалония, въ който Фасмеръ намира съ голѣмъ трудъ едно единствено славянско название, дадено положително отъ славянски по-

селенци, се намира едно голѣмо село Каменица, посочено въ всички италиански карти на Гърция отъ по-миналия и началото на миналия вѣкъ. Впрочемъ тоя пропускъ не е отъ голѣмо теоретическо значение, тъй като и безъ това Фасмеръ е разполагалъ съ толкова много материалъ, че заключенията, до които е дошелъ възъ основа на него, нѣма да се промѣнятъ. Това може да се твърди съ положителностъ, ако се прибавятъ още стотина-двесте имена, които може да нарастнатъ и до хиляди, ако се събератъ и имената на мѣстности и малки дѣлове отъ селскитѣ землища. Събирането на всички тия имена би могло да има само въ едно отношение по-голѣмо значение: за установяване где сж се заселили по-гъсти, где по-рѣдки маси отъ славяни. Но дори и въ това отношение Фасмеръ е достигналъ до заключение, което едва ли ще бѣде промѣнено отъ бѣдещи допълнения къмъ неговата студия, които биха били направени възъ основа на издирвания върху новитѣ гръцки топографски карти и старитѣ карти на Гърция, особено тия отъ първитѣ години на съществуването на тая държава.

Втората глава разглежда историческитѣ данни за нахлуването на славяни въ Гърция.

Третата, най-обширна глава, представя „Прегледъ на славянскитѣ географски имена, подредени по области“. Фасмеръ започва съ Епиръ и то съ областта на Янина, за която е разполагалъ съ най-голѣмъ исторически материалъ. Приведени сж не само названията, които авторътъ смѣта, че сж дадени отъ славянски заселници, но и такива имена, които по мнението на други автори сж славянски, но за които Фасмеръ не се решава да отсѣди съ положителностъ първо, дали сж наистина славянски и второ, дали сж дадени отъ славяни или пъкъ сж били пренесени отъ власи, албанци или дори въ нѣкои случаи и отъ гърци. Отъ цѣлата област сж приведени 334 положителни и съмнителни случаи: отъ Артенско — 44 случая, отъ Превеза — 34, Акарнания и Етолия — 98, Трикала и Кардица — 120, Фтиотисъ — 55, Лариса — 38, Магнезия 15, Евритания — 48, Фокисъ — 45, Беотия — 22, Атика — 18, островъ Евбея — 19, островъ Андросъ — 2; Тиносъ — само едно, Скловохори, което може да стои и въ връзка съ заселването на пленници славяни; островъ Корфу — 9, островъ Левкасъ — 4, Кефалония — 2, нито едно име на островъ Закинтосъ, 24 въ областта на Коринтъ, 18 въ Аргонида, 35 въ Елида, 44 въ Трифилия, 94 въ Аркадия, 43 въ Месения, 81 въ Лакония и 17 на островъ Критъ. Въ Македония Фасмеръ посочва сжщо сжщо така голѣмъ брой славянски названия, като въ повечето случаи подчертава, че доказването на славянския произходъ на названието е излишно по простата причина, че и до днесъ тия селища се населяватъ отъ българи. Отъ Кожанско сж изброени 116 славянски названия на селища, отъ Леринско — 165, отъ Воденско — 94, отъ Солунско и Халкидическия полуостровъ — 152, отъ Сѣрско и Демирхисарско — 111, отъ Драмско и Кавалско — 92. Отъ Тасосъ е посочено името на с. Вулгаро, което е отъ по-ново време и стои въ връзка съ заселването на българи отъ Македония. Споредъ Фасмеръ нѣма сигурни данни за славяни въ Самотраки. Въ Тракия Фасмеръ изброява въ областта на Ксанти 9 славянски имена, въ областта на Еносъ 11, въ Одринско 10, въ Лозенградско 5, въ Родостенско 11, въ Галиполския полуостровъ 4. Читателятъ може да се зачуди, защо Фасмеръ се занимава съ Източна

Тракия въ единъ трудъ върху славянитѣ въ Гърция. Обяснението е много просто: той е ималъ подѣ ржка списъка на населенитѣ мѣста въ Гърция за 1920 година, когато Гърция се простираше до вратиѣ на Цариградъ.

Четвъртата глава е посветена на звуковитѣ и морфоложки промѣни, които сж претърпѣли славянскитѣ названия въ Гърция. Разгледани сж първо гръцкитѣ звукове и форми, следъ това славянскитѣ звукове и форми. Дадени сж извънредно много примѣри за предаването на слав. ъ съ а, по-рѣдко я, така, както се предава този звукъ и до сега въ източнобългарскитѣ говори. Забележително е, че голѣмата насовка се явява въ най-южнитѣ части на Гърция предадена съ о + носовъ звукъ, докато въ Срѣдна и Северна Гърция, съ изключение на Костурско, се представя отъ о, но никога отъ у. Две заключения могатъ да се извадятъ отъ тая констатация: първото е извадено отъ Фасмеръ, който вижда въ тоя случай абсолютно сигурно доказателство за българския характеръ на славянитѣ въ Гърция; второто заключение е, че погръчването на славянитѣ, т. е. на българитѣ въ Срѣдна и Северна Гърция (т. е. Тесалия и Епиръ) е станало доста късно следъ изчезването на носовката. Въ връзка съ това стои запазването на лични славянски имена, като Стоянъ и др., и до день днешенъ между гръцкото население на Епиръ, както посочва самиятъ Фасмеръ възъ основа на гръцки автори.

Напоследѣкъ много гръцки автори (а още отдавна и гръцкиятъ историкъ графъ Сатисъ) се опитватъ да обяснятъ присѣтствието на славянски названия и въ най-загъстенитѣ кѣтове на Гърция съ разнасянето на тия названия отъ самитѣ гърци, които сж възприели нѣкои славянски думи въ своя езикъ, като вѣлосъ отъ слав. болто, блато,; или чрезъ албанцитѣ, разселили се въ Гърция следъ срѣднитѣ вѣкове, или чрезъ власитѣ. На тоя въпросъ се спира Фасмеръ въ петата глава на своята работа. Като приема, че въ единични случаи може да е станало подобно пренасяне, Фасмеръ все пакъ се противопоставя общо на тия опити, като изтъква, че прѣкото значение на славянско население въ дадено мѣсто за явяването на славянско название може да се докаже по езиковъ пѣтъ.

Последната, шеста глава, представя заключението, което се изразява въ три извода: 1) славянитѣ въ Гърция сж били отъ българския клонъ на южнитѣ славяни; 2) езикътъ имъ показва много старинни черти; 3) тѣ се заселили въ голѣми маси въ Гърция, обаче за нѣкакво унищожаване на гръцкото население, за запазването му само въ градоветѣ, не можело да става дума. До това заключение Фасмеръ достига поради липсата на много славянски заемки въ гръцкия езикъ и поради това, че последниятъ не е билъ повлиянъ въ неговата конструкция. Що се отнася до славянскитѣ, т. е. български заемки въ гръцкия езикъ, струва ми се, и до сега не е събранъ цѣлниятъ диалектиченъ материалъ, който би могълъ да хвърли повече свѣтлина върху тоя въпросъ. Интересно е напримѣръ да се отвори работата на Фотопулусъ върху с. Селица, което се намира въ Южна Македония, въ областта Населица, за да се види колко български думи употребаватъ тамошнитѣ гърци за отдѣлнитѣ части на кѣщата, напримѣръ, какъ тѣ говорятъ за „гренда“ и пр. Както въ езика на тия погръчени едва преди 80-на години българи се намиратъ още много български думи, така е възможно да се намерятъ подобни думи и въ езика на епирскитѣ и тесалийскитѣ гърци,

погърчени българи отъ преди нѣколко вѣка. Тоя и много други въпроси ще има да се разрешаватъ въ бъдаще, като работата на Фасмеръ ще остане основното ръководство.

Речникътъ въ края на труда улеснява извънредно много неговото използване.

Дим. Ярановъ

Lebensraumfragen europäischer Völker. Band I: Europa (XII + 735 стр. in-8°); Band II: Europas Koloniale Ergänzungsräume (VII + 571 стр.). Herausgegeben von Prof. Dr. K. H. Dietzel, Prof. Dr. O. Schmieder und Prof. Dr. H. Schmittheuner. Leipzig 1941, Verlag Quelle und Meyer.

Тия два обемисти тома представятъ сборници отъ студии на германски географи върху жизненитъ въпроси на европейскитъ народи въ Европа и извънъ Европа. Всички тия студии сж написани отъ съответнитъ специалисти и общо двата сборника се явяватъ като планомерно замислено и проведено дѣло на цѣлокупната германска наука, която показва чрезъ него своята многостранностъ и всеобхватностъ, благодарение изобилието на много сили, направлявани неусѣтно, но разумно къмъ най-актуалнитъ и интересни въпроси.

Нѣколко отъ статитъ засѣгатъ, почти изключително мимоходомъ, и българския въпросъ въ неговата цѣлостъ или къмъ въпроса за Македония като частъ отъ него. Тия именно статии ще бъдатъ предметъ на настоящата рецензия. Да се разглежда цѣлиятъ двутоменъ сборникъ би значело да се изпълнятъ десетки страници на „Македонски прегледъ“¹⁾.

Бѣгли данни относно преселванията на българитъ презъ последнитъ десетилѣтия се намиратъ въ статията на проф. Н. Кребсъ върху „Преселническитъ движения като причина за измѣстване на народностнитъ граници въ Европа“ (стр. 58—88). Броятъ на „гърцитъ“, избѣгали отъ Турция въ Гърция, е 1,400,000, когато всички бѣжанци, включително арменцитъ, които никога не сж се наричали или считали гърци, включително кавказкитъ народи като лази и др., включително най-после и стотицитъ хиляди карамавли, всички заедно възлизатъ едва на 1,200,000. При това Кребсъ е съ впечатлението, че едва ли не всички сж били заселени въ Южна Македония и Бѣломорска Тракия, поради което си представя, че тѣ били почти напълно погърчени. Азъ имахъ случай още въ 1937 г. да изтъкна, че въ тия земи живѣятъ още около 330,000 българи и отъ тѣхъ повечето въ Югозападна Македония. Кребсъ дава по-нататъкъ и броя на българитъ, изселили се отъ Добруджа, която остана подъ ромънска власт. Тѣ били, споредъ него, 55,000 души, а въ сжщностъ сж доста надъ 60,000.

Йозхимъ Шулице, авторъ на рецензираната вече отъ мене въ страницитъ на „Македонски прегледъ“ обемиста книга върху „Нова Гърция“, т. е. пространството между Круша-планина и Марица, е написалъ за разглеждания сборникъ студия върху „Гръцкото жизнено пространство

¹⁾ Статитъ, които засѣгатъ Българското Бѣломорие (включително Югозападна Македония), сж разгледани въ „Бѣломорски прегледъ“.

въ древността и днесъ" (стр. 561—587). Тръбва да бждемъ благодарни на автора, който се коригира въ доста отношения (отхвърля, например, названието „македонски славяни“, въведено, по негово признание, отъ Цвиничъ, за да се избѣгне употребата на името българи за славянското население на Македония; признава българското мнозинство въ Югоизточна Македония за времето преди войнитѣ и пр.), като все пакъ има да се желае още доста много, за да можемъ да кажемъ, че изложението отговаря на действителното положение.

Въ студията на Рудолфъ Койблеръ върху „Земи съ погълнати части отъ нѣмския народъ въ югоизтока на Сръдна Европа" (стр. 614—634) се говори за „Областта на македонскитѣ славяни, която по своята расова, народностна и културна смѣсца представя нѣщо единствено въ свѣта". Въ тоя пасажъ сж изказани толкова много недомислия, че сж потрѣбни нѣколко страници, за да бждатъ коригирани. Като оставимъ на страна названието „македонски славяни", което е дума безъ съдържание, не е вѣрно, че въ Македония била сжществувала нѣкаква расова пѣстрота. Напротивъ, Западна Македония отъ една страна и особено Източна Македония отъ друга страна се явяватъ доста еднородни въ расово отношение. Въ първата около 90% отъ населението е хипербрахикефално, кжсолито, муртаво; въ втората още по-голѣмъ процентъ отъ населението е субдолихокефално, мезопрозопно, мезоринно, съ сръденъ ръстъ, тъмни коси, обаче зелени очи. Безкрайно много сж земитѣ, въ които расовата пѣстрота е много по-голѣма. Не е голѣма въ Македония и етничната пѣстрота — не е поне толкова, колкото въ Банатъ, Трансилвания и много други земи; не е много голѣма, най-после и културната смѣсца, особено ако не се вземе подъ внимание проникването на модерната култура. Явно е, че Койблеръ съвсемъ не познава Македония и при това положение е било по-добре съвсемъ да не споменава за нея. Той привежда, впрочемъ, и въ нея примѣръ за присѣтствието на типове отъ северната раса, което го кара да предполага, че и тукъ ще да е имало германци, загубили вече народността си. Вѣрно е, трѣбва да добавя въ връзка съ това, че северниятъ расовъ типъ, съвсемъ неочаквано, е застъпенъ съ нѣколко процента тъкмо въ Охридско и Битолско, гдето иначе доминира хипербрахикефалната. Въ връзка съ това би могло да се припомни на Койблеръ, че Нидерле¹⁾ обърна отдавна внимание на обстоятелството, че тукъ се намира селото Мотоврази, което, не е изключено, ще да носи името си отъ старитѣ лангобарди, които за кратко време сж живѣли и по тия мѣста. Не може да се извади обаче въ сѣщия смисълъ, името на Карпудемонъ, което става въ връзка съ старото име на Ямболъ²⁾. Безъ огледъ на казаното въ студията на Койблеръ трѣбва да се изтъкне нейната голѣма методологическа стойностъ. Тя сигурно ще ладе потикъ за по-нататъшни детайлни изследвания надъ отчужденитѣ части отъ нѣмския народъ.

Особено интересна е студията на Вили Чайка върху „Народността на

¹⁾ Luboi Niederle, Slovanské Starožitnosti. Praha 1910, t. II, стр. 325.

²⁾ Дим. Ярановъ, Името на градъ Ямболъ. Макед. прегледъ, год. IX, кн. 2, 1934, стр. 17—24.

Ромъния за новия народностенъ редъ" (стр. 680—721). Разгледано е преди всичко териториалното развитие на Ромъния. Въ 1878 год. „Русия си върна Южна Бесарабия, като обезщети Ромъния съ присъединяването на Северна и Срѣдна Добруджа. Тая наложена териториална размѣна съвсемъ не се е харесвала на Букурещъ“. Чайка цитира, по тоя случай, за да се документира, една статия отъ нѣмския географъ, директоръ на германското училище въ Варна, печатана на нѣмски езикъ въ *Zeitschrift für Geopolitik*, Bd. 17, 1940, стр. 413—418. Това е единъ хубавъ примѣръ колко голѣмо е осведомителното значение на тия статии. Споредъ Чайка, Ромъния дължи съществуването си на съперничеството между великитѣ сили; тя не може да се похвали съ дългогодишна борба за свобода, както България, Сърбия и Гърция, поради което ѝ липсва единъ голѣмъ мораленъ факторъ за вътрешно единство. Това може да се вземе като причина и за неразумната външна политика, която се прояви като „дребнаво-империалистична“, напримѣръ, казва Чайка, съ присъединяването на Южна Добруджа презъ 1913 година, една чисто българска земя. България не забрави тоя кжсъ отъ своето тѣло, макаръ че бѣше взела само очаквателно положение. Съ тия „дребнаво-империалистични стремежи“, продължава Чайка, Ромъния си спечели врагове отъ всички страни и не можеше да не дойде моментъ, въ който тя да се види принудена да връща чуждото. Относно Добруджа това станало, като се изселили 100,000 ромъни отъ Южна Добруджа и се заселили 40,000 българи, които дошли отъ Северна Добруджа. Тия цифри, както всѣкой ще забележи, сж закржглени по неблагоприятенъ за насъ начинъ, разбира се сигурно не по лошо желание на автора, а защото не е имало отъ гдѣ да вземе по-точни данни. Въ сжщностъ се изселиха около 91,000 ромъни, и то колонисти цинцари, а отъ Северна Добруджа дойдоха 68,000 българи, къмъ които трѣбва да се прибавятъ още 28,000, дошли отъ 1912 до 1930 год. (по-точно 27,912 души, дошли отъ 1912 до 1926 г. и 180 — отъ 1927 до 1930 г.) отъ Добруджа подъ ромънска власт въ старитѣ предѣли на Царството. Тия цифри показватъ вече ясно, че отъ народностна гледна точка ромънитѣ не сж въ пасивъ, както изглежда на пръвъ погледъ отъ даннитѣ, които дава Чайка.

На второ мѣсто Чайка се занимава съ формирането на ромънския народъ, като изтъква, че, по признанията на самия Йорга, тоя народъ никога не е билъ многочисленъ. Чайка изтъква, че, споредъ единъ документъ отъ 1231 год., власитѣ току що се били настанили въ областта Фогарашъ (въ Карпатитѣ) и я превърнали отъ *terra Bulgarorum* въ *terra Blacorum*. Обаче, следъ станалитѣ напоследъкъ „прочиствания на малцинствата“, Ромъния станала по-хомогенна и заедно съ това и по-силна държава, която има голѣмо бъдеще и поради обстоятелството, че е запазила всичкитѣ си минерални богатства.

Последната студия отъ първия томъ на разглеждания сборникъ е отъ Хербертъ Вилхелми, който разглежда „Българскиятъ народъ и капацитетътъ на българското държавно пространство" (стр. 722—735). Студията е написана съ голѣма симпатия къмъ нашия народъ и съ разбиране неговитѣ нужди. Изтъкната е пренаселеността на обработваемата земя и мѣркитѣ, които се взиматъ за подобряване положението на селското стопанство. Външно-политическитѣ проблеми сж засег-

нати съвсемъ бѣгло може-би поради особения моментъ, въ който е печатанъ сборникътъ. За излаза на Бѣло-море е споменато съвсемъ бѣгло. За Македония се казва, че това е „Елзасъ и Лотарингия“ на Балканския полуостровъ, а Скопие — Мецъ на Югоизточна Европа. Но, забелязва той, България и Югославия, за да престанатъ неспирнитъ спорове, решиха да заличатъ отъ политическата дискусия македонския въпросъ. Повечко редове сж отдѣлени за Южна Добруджа, възвѣрната вече, когато е била писана разглежданата статия.

Първиятъ томъ на разглеждания сборникъ е трѣбвало да завѣрши въ същностъ съ една статия на проф. Ото Маулъ върху „Народностното и държавното пространство на Югославия“. Но тъкмо при печатането дойде разпадането на тоя агломератъ, поради което се наложили промѣни. Ето защо статията е напечатана въ края на втория томъ, посветенъ на въпроси, които засѣгатъ другитъ континенти (разгледана е главно Африка).

Маулъ не се е отличавалъ никога съ правилно разбиране на „югославскитъ“ въпроси, поради което не трѣбва да се очудваме, като намѣримъ още доста наивни твърдения въ неговата студия. Така напримѣръ споредъ него изглеждало, че „Югославия притежава достатъчно основание за цѣлтушо бѣдеше“ (стр. 564). На следващата страница се разправя за „Северна Македония и принадлежащата на Югославия частъ отъ Висока Македония, въ които живѣло население съ много оспорвана народностъ“. Напрѣтивъ, въ котловината на Пиротъ населението било отчасти съ неоспорвана българска народност. Слава Богу, че на Маулъ не се е досвидѣло да признае поне за Пиротско, че частъ отъ населението било българско. Забележително е, че албанцитъ отъ Косово и Метохия сж споменати съвсемъ бѣгло, а за италянци не става дума никжде.

На стр. 569 става отново въпросъ за „македонскитъ славяни, които споредъ мнението на славиститъ трѣбва да се смѣтатъ въ основата си за българи“. За тѣхъ се решава да пише Маулъ, като споменава въ връзка съ това, че съ съюзническия договоръ отъ 1912 г. Сърбия бѣше признала като безспорно българска зона земята на югоизтокъ отъ линията Крива-паланка — Струга. Невѣроятно изглежда, като си помисли човѣкъ, колко лесно се усвоява лъжата и колко трудно си пробива пътъ истината, дори и между люде, които положително желаятъ да бждатъ безпристрастни, както е случаятъ съ Маулъ. Неговото заключение е, че германцитъ, съ 700,000 души, сж били най-голѣмото малцинство въ бивша Югославия и че тя не е пропаднала поради многото малцинства, а поради обстоятелството, че не могло да се дойде до сливане на третъ югославски народа.

Кето се изключатъ такива случайно вмѣкнали се заблуждения, цѣлиятъ двутоменъ сборникъ съдържа извънредно интересенъ материалъ и заслужава вниманието на всѣки, който иска да се вдълбочи въ съвременнитъ народностно-политически въпроси.

Дим. Ярановъ

Al. Rosetti, *Istoria limbii române III. Limbile slave meridionale*. București 1940. Стр. 135.

Първите два тома от тази история на ромънския език на букурещкия професор Ал. Розети излязоха въ 1939 год. Първата книга, от която много скоро, въ 1940 год., се появи ново подобро и уголмено издание, е посветена на романския елементъ въ ромънския езикъ (*limba latină*). Втората книга имаше за целъ предимно прегледа на нѣкои езикови черти, които се смѣтатъ общи на балканските езици (*limbile balcanice*). Отъ сравнително най-голѣмъ интересъ за насъ е третиятъ томъ, въ който се разглежда влиянието на южнославянските езици, по-точно на българския езикъ, върху ромънския езикъ. Този въпросъ е обхванатъ въ труда на Розети въ неговата цѣлостъ, като е дадена по възможностъ най-пълна представа за всички подробности на това влияние, доколкото досегашните проучвания позволяватъ това.

Въ предговора къмъ труда си Розети признава открито, че изследването на връзките между ромънския езикъ и южнославянските езици е отъ капитално значение за опознаване структурата на ромънския езикъ. Въпреки това работите, посветени до сега на славянското въздействие върху ромънския езикъ, не сж достатъчни нито по брой, нито по качество. Това обстоятелство се е отразило неблагоприятно и върху труда на Розети, като е спънало значително по-съразмѣрното разработване на съответната материя. Отсутствието на по-подробни изследвания е причина за онова малко мѣсто, което заематъ напр. синтактичните въпроси въ неговата работа. Забележително е признанието на автора, че осемдесетъ години следъ излизането на ценното изследване на Миклошича *Die slavischen Elemente im Rumunischen* проучванията въ тая областъ сж отбелязали много малкъ напредѣкъ.

Въ сравнително краткото и забележително ясно изложение на Розети е засегнато славянското влияние върху ромънския езикъ въ фонетиката, синтаксиса и словаря. Въ последния дѣлъ е дадено мѣсто и на въпроси изъ ономастиката, топонимията и на подражателните словообразувания (*calcuri lingvistice — calques linguistiques*).

Безспорно, въ връзка съ мощното и продължително славянско въздействие върху ромънския езикъ, отъ голѣмо значение е въпросътъ, кога започва това въздействие и кои сж историческите условия, които го предизвикватъ и благоприятствуватъ. Тѣзи въпроси сж разгледани отъ автора въ увода на неговата книга (стр. 21—39).

Известно е, че относно времето, когато започвали да проникватъ въ ромънския езикъ българските заемки, се бѣха породили доста несъгласия между изследвачите. Всички опити обаче, да се постави този периодъ по възможностъ въ по-късна епоха, останаха несполучливи. Най-правилно се оказа схващането на Миклошичъ, който прие като начало VII в. Тая теза бѣ възприета и отъ Денсущиану, който въ своята История на ромънския езикъ направи първия опитъ отъ ромънска страна за по-обширно и по-обективно преценяване на силното българско влияние върху ромънския езикъ. Авторътъ на разглежданата тукъ история на ромънския езикъ не се отклонява много отъ това правилно схващане и приема като началенъ пе-

риодъ VII и VIII в. Въпросътъ се разрешава еднакво отъ исторически и филологически съображения. Между последнитѣ отъ голѣма важностъ е обстоятелството, че по-голѣмата частъ отъ най-старитѣ промѣни въ латинскитѣ думи сж се отразили и върху българскитѣ заемки. Очевидно става отъ работата на Розети, че неоснователнитѣ опити на Бърбулеску да се измѣсти началниятъ периодъ на българското езиково въздействие въ доста късно време не сж успѣли да хванатъ почва въ ромънската наука.

Относно историческитѣ условия, при които е започнало и се е развивало българското въздействие, у Розети е дадена една картина, която носи до голѣма степенъ спорнитѣ белези на по-голѣмата частъ отъ тезитѣ, които се изтъкваха отъ ромънскитѣ учени за този толкова тъменъ и толкова труденъ за разяснение периодъ отъ ромънската история. И Розети изглежда е привърженикъ на теорията за континуитета на романския елементъ въ Дакия, ако не въ неговата крайна, то въ неговата по-умѣрена форма. Затова той приема, че ранниятъ допиръ между българо-славянското и романизуваното население е настаналъ както на северъ, така и на югъ отъ Дунава, защото споредъ него ромънската народностъ се била създала върху една много широка площъ, простираща се както на северъ, така и на югъ отъ тая рѣка. Славянитѣ дошли въ Дакия като завоеватели и покорили мѣстното ромънско население. Съ течение на времето тукъ се създали „славяно-ромънски“ княжества съ князе славяни. Въ тѣзи допускания виждаме отзвукъ отъ тезитѣ на Йорга, изложени въ неговата статия *Les plus anciens états slavo-roumains sur le rive gauche du Danube. (VII-e siècle). Revue des études slaves V, 171—176.* Че въ тѣзи княжества не може да се изтъкне съществуването нито на единъ ромънинъ, това се подчерта отъ проф. П. Мутафчиевъ (вж. Българи и ромъни въ историята на дунавскитѣ земи, стр. 71). У Розети намираме едно единствено доказателство за съществуването на тѣзи княжества, именно когато въ X—XI вѣкъ маджаритѣ идватъ въ Ардеалъ, тѣ намиратъ тукъ смѣсено славяно-ромънско население съ войводи славяни.

Отъ неоспоримо естество е твърдението на автора, че силното българско езиково влияние може да се обясни чрезъ двуезичие, предизвикано отъ смѣсването на славянския и романския етниченъ елементъ. Напълно основателно Розети отдава на този фактъ голѣмо значение, нѣщо, което го отдалечава отъ нѣкои ромънски учени, напр. Пушкариу, които допускатъ съществуването на двуезичие само въ ограничени размѣри.

Не би могло обаче да отгине безъ възражение твърдението на автора, че пълното претопяване на славянския елементъ не се дължало на преобладаващия брой на романизуваното население, но на превъзходството на романската култура. Какъ биха се обяснили тогава многобройнитѣ славянски заемки изъ най-различни отрасли на културата, които сж се явили необходими за едно население, което божемъ се е намирало на високо културно равнище? Самъ авторътъ казва (стр. 86), че известна частъ отъ славянскитѣ заемки въ ромънския езикъ служела за означение на нови понятия, особено отъ техническо естество. Би ли могло при това положение да се допуска, че учителитѣ въ непознати за романското население културни области сж се намирали на по-низко културно стъпало отъ ученицитѣ си? И между малкото приведени отъ автора (стр. 88—89) несъмнено старинни славянски

уми, които се срѣщатъ както въ дакоромѣнски, така и въ аромѣнски, могатъ да се изтъкнатъ редъ важни понятия, за които е недопустимо да се приеме, че сж могли да бждатъ заети отъ по-малко културна срѣда, сравни напр. bob, duh, grădină, hrăni, lene, lopată, nevasta, plug, nevoie и т. н.

При тълкуване характера на ромѣнскитѣ замѣни на най-важнитѣ български гласни у Розети намираме напълно справедливи бележки. Ще изтъкна само два отъ най-важнитѣ случаи. Гласна ъ е била заета като дифтонгъ ѣа. Промѣнитѣ, които сж настанали съ тоя дифтонгъ по-нататкъ се дължатъ на процеси, които сж чисто ромѣнски. Той е оставалъ непромѣненъ само, когато се е намиралъ предъ сричка съ старъ ѣ, напр. hreap (хрѣаѣ), leas (лѣаѣ), smead (смѣаѣ). Предъ сричка съ предноезиченъ вокалъ дифтонгътъ ѣа се е промѣнялъ въ е, напр. clește, lene, poveste, vreme, а предъ сричка, която е съдържала а (ă) се е промѣнялъ въ а, напр. izmănă nevasia, romăna. Ясно става, че първоначалниятъ изворъ на заемане е билъ българскиятъ езикъ, който е ималъ като най-типична своя черта широкия характеръ на гласна ъ.

Заслужава отбелязване и обяснението, което Розети дава за замѣстницитѣ на носовитѣ гласни Ж и Ѧ въ българскитѣ заемки въ ромѣнски езикъ. Както е известно и дветѣ носовки иматъ двойкъ рефлексъ въ ромѣнски езикъ, Ж като ил и ѡл, Ѧ като ѡл и ѡл. Тѣзи факти бѣха различно тълкувани. Розети се присъединява къмъ схващанията на Денсушиану, който специално при обяснение двойкия характеръ на замѣстника на Ж допуща напълно правилно, че имаме отражение на две исторически епохи отъ развоя на българската фонетика. Именно онѣзи случаи, които показватъ рефлексъ ил за Ж, сж по-стари заемки, правени въ старобългарския периодъ, когато и латинското съчетание o + n е било промѣнено въ ил на ромѣнска почва (longus — iung). Що се отнася до замѣстникъ ѡл за Ж, той отразява сръбнобългарска фонетика. Трѣбва съ задоволство да се подчертае, че Розети се е отнесълъ критично къмъ опититѣ на Капиданъ да се изтъкува рефлексъ ил за Ж като сърбизъмъ въ ромѣнския езикъ. До каква степенъ това твърдение на Капиданъ е могло да има примамливи страни за ромѣнскитѣ учени, личи отъ факта, че то бѣ възприето отъ Пушкиариу съ единствената целъ да се изтъкне, че романскиятъ елементъ е ималъ широко разпространение на Балканитѣ и е влизалъ въ прастари езикови връзки не само съ българскитѣ племена, но и съ сърбохърватскитѣ. Отъ своя страна Розети подкрепя схващането на Денсушиану и съ твърдението, че старобългарско Ж се предава съ ил въ старитѣ заемки не само въ ромѣнски, но и въ маджарски, въ новогръцки и въ албански. Що се отнася до двойкия рефлексъ на Ѧ, той се обяснява съ типични ромѣнски езикови особености. Нека изтъкнемъ, че тълкуванията на Денсушиану и Розети правятъ косвено несъстоятелно и твърдението на Цонева, който въ двойкия рефлексъ на нашитѣ носовки въ ромѣнския езикъ искаше да съзре отражение на различни български диалекти.

Съ доста голѣма пълнота по-нататкъ у Розети се изтъкватъ славянскитѣ представки и наставки въ ромѣнски, които, както се знае, особено въ дакоромѣнски, наброяватъ половината изобщо отъ всички наставки. Най-очевидно българското влияние върху ромѣнския езикъ изтъква въ речника. И тая страна на въпроситѣ у Розети е разглеждана пълно, при все че кратко

Споредъ статистика, извършена въз основа на речника на Сінас, въ 5765 ромънски думи, 2361 се оказватъ отъ славянски произходъ, а 1165 отъ латински произходъ. Тая извънредно благоприятна за славянскитъ думи пропорция се обяснява съ нѣкогашното двуезичие, съ претопяване на голѣми маси славянско население и съ политико-културнитъ обстоятелства, които, споредъ Розети, предизвикватъ създаването на „славяно-ромънски княжества“ на северъ отъ Дунава.

Между славянскитъ заемки Розети различава три слоя: 1) стари заемки, проникнали презъ VII—XI в.; 2) думи влѣзли въ XIII в., когато се организували ромънскитъ княжества на северъ отъ Дунава и 3) думи, проникнали следъ XIII в. Между последнитъ се намиратъ и думи отъ сръбски и руски произходъ. Въ цѣлия тоя сборъ Розети се старае да открие две основни категории: литературни думи (*cuvinte savante*) и народни думи (*cuvinte populare*). Едно отъ мѣрилата за опредѣляне на хронологията на думитъ е, дали дадена дума е еднакво застъпена въ дакоромънски и въ аромънски. Въ такъвъ случай думата може да се смѣта за положително стара. Фонетиката на по-голѣмата частъ отъ къснитъ заемки не давала точни посочвания, споредъ Розети, нито за езика, отъ който е била заета, нито за времето, въ което е била заета. Авторътъ привежда за иллюстрация и една малка редица отъ славянски думи, групирани по тѣхния смисълъ (стр. 91—97). Тукъ се изтъкватъ думи отъ следнитъ категории: обществено положение, семейни, физични и морални особености, тѣлесни части, облѣкло, военни, търговски, жилища и покъщнина, храна, земедѣлие, риболовство, време, медицина, суевѣрие, природа, фауна, растения, минерали, метали, конкретни понятия, абстрактни понятия, християнска и църковна терминология, литературни термини.

Изобщо трудътъ на Розети представя пълно, ясно и систематично изложение на българското въздействие върху ромънския езикъ, основано изцѣло върху съвременнитъ постижения на езиковата наука. Необходимата за подобна работа ориентация въ славистичната литература у автора се намира на завидна висота. Въпроситъ сж поставяни и разрешени правилно, като е застъпено при това напълно критично становище къмъ нѣкои просилени тези на известни ромънски учени. Характеристиката на най-старитъ славянски заемки въ ромънски езикъ е прокарана правилно и обстойно, като е подчертано тѣхното изключително българско потекло. Не само най-старитъ, но и всички славянски словарни заемки, които проникватъ въ ромънския езикъ до XIII в., иматъ изключително българско характеръ. На края на книгата е помѣстена и географска карта на българскитъ земи по Цонева.

К. Димитров

Ст. П. Κυριακίδης Θεσσαλονίκη μελέτηματα. 1. Αί περί τόν Στράβωνα καί τήν Θεσσαλονίκην ολαφικαί είσοικήσεις κατά τόν μέσον αἶώνα. 2. Διοικητική Ιστορία του δήμου Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 1939, 80, 46 стр. + 2 карти).

Минава година, откакъ непобедимитъ германски войски сломиха съпротивата на гърци и сърби и то само въ продължение на малко дни. Това

внезапно сгромолясване и разложение на гръцката и сръбската държавна и военна сила не е случайно. Тяхната привидна мощ бѣ, въ сжщностъ, истинско безсилне, защото ѝ липсваше здраво вътрешно единство. Затова бѣ достатъченъ единъ здравъ ударъ, за да се разпадне всичко онова, което бѣше така изкуствено съчетано и сглобено. Обединили въ себе си различни и многочислени чужди народности, гърци и сърби се залъгваха съ миража на своето мнимо величие и не можеха, въ опиянението си, да съзратъ, че тази нееднородностъ въ сжщностъ бѣ залогъ за слабостъ и неустойчивостъ. Водачите на тѣзи народи се мамѣха съ надежда, че следъ двудесетилѣтно властвуване сж могли да претопятъ и да обезличатъ погълнатитѣ чужди народности. Всички си затваряха очитѣ предъ действителността или пъкъ не можеха да я съзратъ въ истинския ѝ обликъ. Може би много събития щѣха да се развиятъ иначе, ако не бѣ това общо заслѣпление. Но за неговото утвърждение съдействуваха не само политици и държавници, а и учени. Тѣ не се задоволяваха да внушатъ на всички, че въ сжщностъ въ държавитѣ имъ нѣма понастоящемъ инородци, но дори се опитваха да доказватъ, че тамъ никога не е имало такива . . .

Затова тѣзи учени сж толкова отговорни за справедливата злочестина, която ги постигна, както и всички други, които поведоха народитѣ си по сждбоноснитѣ пѣтища. Между тѣзи учени трѣбва да бжде упоменато и Стилюпъ Кириакидисъ, професоръ въ Солунския университетъ, авторъ на нѣколко иначе ценни изследвания — той издаде неотдавна два тома *Βυζαντινὰ μελέται* (I. II. Θεσσαλονίκη 1933, 1939), за които други нѣтъ ще ставе дума. Кириакидисъ напоследъкъ бѣ изстѣпилъ тъкмо като проповѣдникъ и идеалогъ на това заслѣпление по отношение на съществуващото въ гръцката държава многобройно българско „малцинство“. Неговиятъ сетенъ трудъ „Солунски изучвания“ съдържа, въ началото, цѣла глава по въпроса за „славянскитѣ поселвания около Струма и Солунъ презъ сръдно-вѣковieto“ (стр. 5—18), докато въ втората частъ (стр. 18—36) е изложена историята на Солунъ като административно и военно сръдище на византийската империя. Това сж въ сжщностъ две научно-популярни сказки, държани въ Солунъ презъ 1938—1939 г., и по-късно обнародвани отъ автора съ класъ указания за използванитѣ извори и книжнина. Кириакидисъ признава, че въпросътъ за славянскитѣ населвания въ областта на Струма и Солунъ е важенъ не само отъ историческо, но и отъ народностно гледище, защото се отнася до произхода на населението на Солунско и Сърско. Но гръцкитѣ учени смѣташе, че политическата страна на този споренъ въпросъ между българи и гърци е разрешена окончателно въ споразумението между България и Гърция, подписано въ Солунъ презъ юлий 1938 г.

Това споразумение бѣ, споредъ него, „блѣскавъ дипломатически успѣхъ“ на гръцкото правителство (той пише за περίληψιν διπλωματικῆς κεραιῆς τῆς Ἐθνικῆς κυβερνήσεως, стр. 5—6). Той съзираше въ поведението на България заява, че тя се отказва „отъ всѣкакво каквото и да е явно или тайно териториално вѣжделение по отношение на другитѣ земи“ — нѣщо така важно за гръцкия народъ, че само бждешата история щѣла да може да го оцени достойно (τὴν μεγίστην σημασίαν τοῦ γεγονότος τούτου . . . ἐν ἀμφιβάλλῃ διὰ τὴν ἐκπύεσιν ἐπαχῆς ἢ μέλλουσα ἱστορία, стр. 6). Съ огледъ на това солунскитѣ професоръ заключаваше оптимистично и самодоволно, че въпросътъ за сла-

вянското, сиречъ българското поселване въ гръцкитѣ земи е „загубилъ вече своето политическо значение“ (τὸ πρόβλημα ἀπέβαλε πλέον τὴν πολιτικὴν του σημασίαν)! . . . Но Кириакидисъ смѣта, че дори и така, въпросътъ не е съвсемъ безинтересенъ. Трѣбва, споредъ него, да се разбиятъ и последнитѣ „илюзии“ за нѣкакво българско население въ гръцкитѣ земи. Това вече се отнася до полето на историческата наука. Зная, че е излишно да се воюва съ мъртви видения, но все пакъ трѣбва да се обърне внимание на твърденията на Кириакидисъ, защото той лично е убеденъ, че е разгледалъ въпроситѣ — при липсата на всѣкакви политически спорове — „безъ гнѣвъ и пристрастие“.

К. пише, че нападателитѣ славяни сж били твърде малобройни и били погълнати отъ по-многочисленото гръцко население, та сж оставили като следи отъ себе си само рѣдки мѣстни имена (ἀρσὰ πῶς τοπωνύμια, с. 6).

Достатъчно е да се прегледа последния приносъ по въпроса — именно забележителната книга на берлинския професоръ по славистика М. V a s s e r Die Slaven in Griechenland (Berlin 1941), за да се види колко безосновно е твърдението на К. Славянитѣ и първобългаритѣ презъ VI и VII в. сж само завършили онова, което било сторено отъ „варваритѣ“ презъ по-раншни вѣкове — именно разорението и изтрѣблението на старото население по балканскитѣ земи. Заслужава да се прочетатъ описанията на нѣкои отъ съвременнитѣ извори, за да се види колко страшно сж били разорени тукашнитѣ области не само отъ „варварскитѣ“ нашествия, но сжщо и отъ природни бедствия, епидемии и прочее. Вследствие на всичко това пострадало е главно старото население, и К. напусто би търсилъ доводи да докаже, че то било все още многочислено.

Изучването на мѣстнитѣ славянски имена по цѣла Гърция, предприето така широко отъ Фасмера и съчетано съ проучването на указанията на писменитѣ извори, съвсемъ не оправдава твърдението на К., че въпросътъ за славянитѣ въ Пелопонесъ и Южна Гърция билъ „почти прекратенъ“ (стр. 6). Не, въпросътъ сжществува и заслужава обстойно проучване, изводитѣ отъ което се набелязватъ не много приемливи за учени като Кириакидисъ. За основа на своята „критика“ противъ твърденията на нѣкои „славянски изследвачи“, К. е взелъ главно книгата на F. Dvorník, Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle (Paris 1926), въ която, впрочемъ, тѣзи въпроси сж разглеждани само общо и пжтемъ. Като изрежда нѣкои отъ най-старитѣ извори за славянското нахлуване въ гръцкитѣ земи, К. води прибързаното заключение, че ставало дума „въ сжщность за преминаване или времененъ престой на Славянитѣ въ тѣзи земи“, безъ да се доказва, че „мѣстното гръцко население е било затрито отъ лицето на ремиза“ (с. 9). Напротивъ, безпристрастното проучване на изворитѣ показва, че славянитѣ, а заедно съ тѣхъ и първобългаритѣ, сж нахлували на голѣми тѣли, изтрѣбвали съ страшни жестокости мѣстното население и се населвали въ завоюванитѣ земи въ такива голѣми множества, че обликътъ на тукашнитѣ области билъ основно промѣненъ. Едва по-късно византийското правителство започва своето „отвоюване“ (reconquista) на загубенитѣ земи. Така, сега въ предѣлитѣ на империята сж били включени области, изпълнени съ многобройно славянско население. Ромеитѣ използвали различни сръдства, за да погърчатъ тѣзи славяни, и въ много случаи наистина успѣли напълно. Направдно К. (стр. 9—10) се

сили да отрече погърчването на тия славяни и да изтъкне, че, ако това е станало, то показва, че тѣ сж били малобройни. Теорията на Фалмерайера за пълното изчезване на гръцката раса може да е пресилена, но все пакъ неотречимо е, че славяни и албанци сж допринесли много и премного за подновяване на гръцката народност именно следъ своето погърчване. Хронологическитѣ грѣшки въ „Чудесата на св. Димитрия“ не намаляватъ значението на тѣзи паметници като изворъ за славянскитѣ нахлувания. Не е вѣрно сжщо твърдението на К. (стр. 10), че не винаги било ясно, дали се отнася до нападение на славяни или авари. Около Солунъ е имало гжсто славянско население — фактъ, който К. не може да опровергае или обезсили. Въ тази областъ не сж само селата Неволане, Ежево, Преклища, Горяни и нѣколкото други съ славянски имена, но и цѣла редица, които е излишно да се изреждатъ тукъ. К. дълго е живѣлъ въ Солунъ и безсѣмнено ги познава добре и ще да знае, че тѣзи многобройни селища не сж само „славяни или просто славяни на видъ“ (σλαβικά ή απλῶς σλαβονική), но неотречимо български. Въ по-старитѣ документи наистина сж посочени имена на жителитѣ отъ тѣзи села като Георги, Михаилъ, Теодоръ и др., а не славянобългарски имена (стр. К., стр. 12 сл.). Само тукъ-тамъ се срѣщатъ славянобългарски имена. Но указанитѣ отъ К. имена не сж свидетелство за гръцки произходъ, а сж общо източнохристиянски имена, възприети и утвърдени заедно съ приемането на новата вѣра. Но самъ К. (стр. 13—14) е билъ принуденъ да направи ценно, ако и твърде слабо признание: „Не желая да утвърждавамъ съ горното, че въ други области, особено въ планинскитѣ северни части, напр., по планинитѣ северно отъ Сѣръ или въ областта на Сохо (Сухо, Лагадинско) или около Енидже Вардаръ и още по-северно, гдето и презъ турско вѣре имаше славяногласни, не ще се намѣрятъ и села, въ които ще изобилствуватъ вѣроятно славянскитѣ имена“ (οἱς τὰς ὁποίας θὰ ἐπλεόναζον πιθανῶς τὰ σλαβικά ὀνόματα). Неубедителенъ е опитътъ на К. (стр. 14 сл.) да обясни това, какъ известни села иматъ „славянски“ имена, а гръцко население. Безосновно е твърдението (стр. 16), че славянитѣ сж прониквали въ тѣзи области повече като пастири, ненавиждали сж земеделския трудъ и сж населявали главно планинскитѣ и гористи области. Та нима К. би заключилъ, че земеделството е било занятие по-присжщо на гърцитѣ въ тѣзи земи, отколкото на славянитѣ? Поселищата съ славянобългарско население не сж нови и неотдавнашни, както разказва К. (стр. 17), а сж останали отъ най-старо време, — нѣщо, което може да се установи главно въз основа на запазенния хубавъ и стариненъ български езикъ. Колко голѣмо е увлѣчението на гръцкия ученъ се вижда отъ факта, че той се старае да умаловажи (стр. 37 сл.) цѣлата дори на такова изрично указание за населението на градъ Солунъ, какъто намираме въ житието на св. Методия, че всички солунчани говорѣли славянски (вж. за това у Ив. Снѣггаровъ, Солунъ въ българската духовна култура, София 1935, с. 5 сл., гдето сж дадени и други сведения). Той го назовава „измислица на житиемислящъ славянинъ“ (πλάσμα τοῦ Σλάβου βιογράφου) и опитва да го обезсили, като го съпоставя съ твърдението въ ЖМ., т. II. Но противоречието е само привидно. Ако наистина двамата братя сж произхождали отъ славянски родъ, попадналъ подъ силно гръцко влияние, то явно е, че житиеписецътъ е трѣбвало да изтъкне като потребъ за Методия да влѣзе въ допиръ съ чисто славянското население, да се приучи на

всички негови обичаи и да го обикне (да ги проучи с всичките обичаи славянските и обикне а по малко). Може би тъкмо това пребиваване на Методия между славяните като управител на славянско княжество да е станало повратна точка във неговия живот, за да го отклони от елинизма и да го подготви духовно за дейност във полза на своята народност. Във един от текстовете на „Чудесата на св. Димитрия“, гдето се говори за славяните (вж. A. Tougaard, De l'histoire profane dans les actes grecs des Bollandistes, Paris 1874, p. 184 § 108) се чете новолатинската дума *casa* (εἰς τὰς αὐτῶν κάσας). Това, обаче, не е никакво свидетелство, че нападателите са били „власи“, а не славяни, както мисли К. (с. 38—39). „Чудесата“ обилствуват с думи от латински произход и това е един от белезите за тяхната старинност, понеже ги свързва с времето, когато въ езика на ромеите е имало все още много латински думи (за употребената там дума *oratio* вж. у Iv. Duǵev, Un passage obscur des „Miracula“ de S. Démétrius de Thessalonique, Byzantion, XIII (1938), pp. 207—216). Първата част на наименованието Βλαχορῆχοι „влахоръхихи“ трябва да се тълкува съобразно значението, давано на думата „влах“ въ срѣдновековieto — „пастиръ, овчаръ“ (ср. К., стр. 39 сл.). Текстът, въ който се намира това име, не може да бъде смѣтанъ за неавтентиченъ, само защото неговите указания противоречат на теориите на К. (стр. 40). Неубедителни са също съмненията на К. (стр. 40) за автентичността на Симеоновия надпис от 904 г., въ който се определя границата на българската държава на двадесетина километра северно от Солунъ. Въ втората част на своята брошура К. се занимава с редица събития из българската история, като е проявилъ същата тенденциозност и неосведоменост. Всичко е изложено така общо и повърхностно не само поради научнопопулярния видъ на това съчинение, но и защото наистина нѣма здрави податки за добра обосновка на подобни пресилени и неточни твърдения. Но тъкмо тази повърхностност е забележителна за заслѣплението, което бѣ обхващало нѣкои от нашите съседи непосредно преди часа на разгрома.

Ив. Дуйчевъ

Βασιλείου Πετρούβια, *Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος*, Атина 1938, стр. 170.

Това е една малка история на нова Гърция. Предназначението ѝ е да служи за учебникъ по история въ VI класъ (у насъ III кл.) въ гръцките основни училища. Поради това тази книга е интересна не само от гледище на гръцките становища по нѣкои исторически въпроси, отнасящи се до насъ и гърците, но интересно е да се види духътъ на обучението по история въ гръцките училища. Учебникътъ започва съ уводъ, въ който се изтъква значението и целта на обучението по история, като не е пропуснато да се спомене, че „Всички образовани люде отъ всички цивилизовани народи изучаватъ гръцката история и трудове на великите гръцки мъже“. Наистина това е вѣрно, но тѣзи думи съвсемъ не подхождатъ за тази книга, защото тя обхваща само живота на гръцкия народъ подъ турска власт, особено живота на иракобесническата фанариотска клика, гръцките въстания и освобождението — въпроси, които твърде малко занимаватъ другите народи. Очевидно целта на автора е да представи историята на нова Гърция, която

започва отъ падането на Цариградъ подъ турска властъ въ 1453 г., като продължение на старата елинска и византийска история.

Следъ този уводъ отдѣлени сж нѣколко страници за историята на Византия и Западна Европа, което служи като уводъ къмъ самата история на Нова Гърция. Когато турцитѣ завладѣли Цариградъ, повечето отъ виднитѣ византийци като Палеолозитѣ, Комнинитѣ и др. се разбѣгали по различни мѣста въ Европа. За грѣцкия народъ настанали дни на тежки страдания. Турцитѣ почнали да налагатъ тежки данѣци, отъ които най-тежъкъ е билъ данѣкътъ събиране на деца, отъ които се създава еничерската войска. Поради тѣзи мжчения, продължава авторътъ, много малолушни християни, главно славяни и албанци, много малко гърци, не можейки да понасятъ мжченията, предпочели да се потурчатъ. Тенденцията на автора да представи гърцитѣ като най-твърди отъ всички балкански народи, не е твърде убедителна. Преди всичко отъ казаното по-нататъкъ се вижда, че отъ всички балканци гърцитѣ сж били поставени въ най-благоприятни условия предъ турската властъ. Тѣхниятъ духовенъ клиръ запазилъ своята властъ и се ползувалъ отъ покровителството на турската държава. Ако следователно тѣзи духовници биха допустнали потурчването на гърцитѣ, не се ли налага^а питането, кого щѣли да пастирстваватъ тѣ тогава. Вънъ отъ това ние знаемъ отъ разказа на чепинския свещеникъ попъ Методий Драгановъ, че потурчването на чепинскитѣ българи било улеснявано отъ грѣцкия владика въ Пловдивъ (вж. Б. Цоневъ, История на българския езикъ, стр. 309, II издание стр. 256). Подобно предание сжществува и за потурчването на жителитѣ на с. Нжте въ областта Мегленъ въ Македония. Така че потурчването на известно число славяни, специално българи, се дължи на твърде по-лоши условия, въ които били поставени тѣ предъ турцитѣ, въ сравнение съ положението на гърцитѣ. А сжщо не е изяснено, още, дали мохамеданството не се е приемало съ целъ да се постигнатъ политически изгоди, както е случаятъ съ потурчването на воинственитѣ албанци, следъ несполучливата си борба начело съ Георгия Кастриоти (после прекръстенъ Скендеръ бей).

Покрай тази тенденция авторътъ на историята иска да убеди своитѣ читатели, че грѣцкиятъ народъ е просъществувалъ благодарение на своята вѣра, около която останалъ обединенъ цѣлиятъ грѣцки народъ. Малко преди да влѣзатъ турцитѣ въ Цариградъ, православнитѣ гърци били раздѣлени на две партии: едни желали грѣцката църква да се присъедини къмъ католическата, за да могатъ да очакватъ помощъ отъ католическия свѣтъ, други поддържали православието. Султанъ Мухамедъ, следъ завземаването на Цариградъ, разбралъ, че е по-изгодно да поддържа противникитѣ на католичеството. Тогава поканилъ Георгия Схоларий и заповѣдалъ да го признаятъ за патриархъ на грѣцкия народъ подъ турска властъ. Защо по-нататъкъ патриархътъ разполагалъ съ сждбата на другитѣ поробени балкански народи, авторътъ не споменава. Султанътъ далъ заповѣдъ, всички християни да запазятъ вѣрата си и свободно да изпълняватъ всички свои вѣрски служби. На патриарха позволилъ да разрешава и всички спорове между покоренитѣ християни. Патриаршията така се обръща въ центъръ, гдето се запъзва гърцизмътъ. Около нея се събиратъ всички бележити гърци, отъ които по-после се образува добре познатата на насъ българитѣ фанариотска класа. Отъ нея излизатъ висши турски чиновници, които се срѣщатъ по най-важнитѣ

турски канцеларии. Измежду фанариотитѣ се назначаватъ и князе въ полусвободнитѣ княжества Влашко и Молдавия. Отъ 30 князе въ Молдавия и Влашко само двама не сж гърци по произходъ.

Въ следващитѣ глави е отдѣлено мѣсто за стопанското възмогване на грѣцкия народъ. Засилва се търговията по море особено, следъ като Екатерина, руската императрица, позволила да плаватъ грѣцкитѣ кораби подъ руско знаме. Засилватъ се още рударството и овошарството. Появили се богати гърци, отъ които се страхували самитѣ турци. Семейството Кундуриоти въ Идра имало толкова пари, че ги съхранявало въ нарочни басени. Разказътъ за всичко това се подвежда така, че всички тия богатства се поставятъ въ услуга на грѣцкото освободително движение. Появяватъ се и първитѣ грѣцки училища, каквото било Голѣмото народно училище въ Цариградъ, гдето се училъ по-късно нашиятъ Раковски. Други училища се създаватъ въ Янина, Атина и Патмосъ. Голѣми учители сж Маврокордатосъ, Евгений Вулгарисъ, Никифоръ Теотокисъ, учениятъ Адамантосъ Кораисъ и др.

Въ 1768 г. Екатерина Велика обявява война на Турция. Въ нейнитѣ планове влиза възстановяването на византийската империя съ столица Цариградъ, като на престола бжде поставенъ нейниятъ внукъ, кръстенъ съ твърде милото на гърцитѣ име Константинъ. Това раздвижва грѣцкия народъ. Въ 1792 г. обаче Екатерина сключва миръ съ Турция и гърцитѣ оставатъ разочаровани въ своитѣ надежди. Презъ това време работи Ригасъ Фереосъ отъ Велестина въ Тесалия. Той търси освобождението отъ турското иго въ едно въстание на всички покорени отъ Турция народи. Въ 1798 г. той бива убитъ въ Бѣлградъ. Въ 1816 година въ Одеса се слагатъ основитѣ на тайната грѣцка организация Филики Етерия. Петъ години по-късно се обявява грѣцкото въстание. Начело застава офицерътъ на руска служба А. Ипсиланти, който разбунтува гърцитѣ въ Влашко и Молдавия, като издава и позивъ къмъ грѣцкия народъ „да възстане и да вѣрва, че една велика сила ще покровителствува тѣхнитѣ права“. Други грѣцки първенци повеждатъ въстанието въ сжщия Гърция. То трая до 1828 г., когато съединенитѣ военни морски сили на Русия, Франция и Англия при Наварино нанасятъ съкрушителенъ ударъ на турската флота. Така бива освободена Гърция. Възстаническото движение е описано съ най-патриотични краски и твърде надълго.

Последнитѣ глави сж посветени на Балканскитѣ войни, следъ освобождението на България. Тукъ е разгледанъ и македонскитѣ въпросъ. За начало на македонския въпросъ е поставена годината 1885, когато споредъ автора България, подкрепяна отъ Русия, е почнала да „иска“ Македония. А въ сжщностъ България не искала Македония, защото тя е частъ отъ самата България, а македонскитѣ освободителни борби, както по рано нашето възрожденско движение, имали да направятъ Македония. Съвсемъ непонятно е сжщо защо е поставена годината 1885, когато, следъ съединението на княжество България съ империята, Източна Румелия въ 1885 г., се влошаватъ отношенията ни съ Русия. Авторътъ продължава: Образуваха се четнически дружини отъ българи и македонци „комитаджии“, които навлизаха въ македонскитѣ села и, като тероризираха жителитѣ, искаха насила да ги направятъ българи. Повечето отъ жителитѣ на Македония обаче бѣха

гърци и въпреки потисничеството не искаха да станат българи. Принуждаваха се често да се защищават отъ комитаджиитѣ съ оръжие въ ръка. Свободна Гърция също се противопостави на побългаряването на Македония. Съ съдействието на официалната гръцка власт се образуваха гръцки андартски чети. Тѣзи чети навлизаха въ Македония и, подкрепяни отъ гръцкото население, се борѣха противъ комитаджиитѣ и покровителствуваха гръцитѣ. Така се задържа гръцизмътъ въ Македония.

Подобни обвинения гръцкиятъ авторъ отправя къмъ България и въ главитѣ, гдето се разглеждатъ междусъюзническата и свѣтовната война отъ 1914—1918 г. Колко неубедителенъ е гръцкиятъ учебникъ се вижда, че относително Македония нищо не споменава за нѣкакво нейно отношение къмъ възраждането и освободителнитѣ борби на сѣщинска Гърция. Не е отбелязано нито едно поне най-невинно движение въ Македония въ полза на Гърция. А не е така съ нашитѣ учебници по история, гдето на първо мѣсто се вижда приносътъ на Македония къмъ общобългарското въздигане.

К. Младеновъ

RÉSUMÉS DES ARTICLES DE LA REVUE

N. Mavrodinov, Recherches archéologiques en Macédoine.—La ville de Koumanovo. L'arrondissement. Mlado Nagoricino. Zabel. Mateitché.

L'église Saint Nicolas à Koumanovo, construite en 1852, est un des monuments les plus représentatifs de la Renaissance bulgare.

A Mlado Nagoricino nous avons examiné les trois églises de ce village—Saint-Georges, Sainte-Petka et Saint-Nicolas. Ce sont leurs particularités architecturales et la date de leur construction qui nous ont surtout occupé. M. Okounev croit qu'elles ont été construites au XIe siècle par des maîtres arméniens. M. Miloé Vassič, par contre, les date de l'époque du despote serbe Stéphan Lazarevitch, entre 1406 et 1427.

La plus grande de ces églises est celle de Saint Georges (fig. 1). C'est une église cruciforme du type „complexe“ qui à la place de la coupole possède une calotte dont le toit est légèrement surélevé — fait tout à fait exceptionnel. Or à cette époque les coupoles sont à tambour svelte et élancé (fig. 2). Une particularité étrange de cette église se trouve dans le fait que les voûtes du sanctuaire prolongent ceux de la nef. Le sanctuaire n'est donc pas voûté plus bas (fig. 3.) quoique la ligne de séparation entre ces deux parties de l'église soit marquée dans les voûtes des bas-côtes par des arcs doubleaux (omis dans le plan de M. Vassič). Les linteaux des portes sont sculptés (fig. 4). Très intéressantes sont les fenêtres au-dessous des trois frontons de l'église et les arcs engagés qui encadrent ces frontons (fig. 5 et 6). Un voussoir en pierre noire (basalte) alterne avec un ou deux voussoirs de pierre blanche (en tuf) dans les arcs. Or cette alternance de voussoirs noirs et blancs dans les arcs forme la particularité la plus marquante de l'architecture musulmane et en particulier de l'architecture turque de la péninsule Balcanique. Nous la voyons à Constantinople dès le début du XVIe siècle dans les mosquées des sultans Selim I (1512—1520), Suléiman I (1520—1566) etc.

Il est hors de doute que les architectes de cette église se sont efforcé d'imiter Staro Nagoricino. Dans la fenêtre de la façade occidentale ils ont imité la fenêtre de la façade correspondante de l'église de Staro Nagoricino. Mais au lieu d'un arc en plein cintre ils ont construit un arc brisé de caractère tout bulgare (fig. 5). Cet arc n'est pas composé de deux arcs de cercle qui se comportent comme les arcs gothiques ou arabes. Son tracé est plus compliqué — près des montants il est plus arrondi, en haut ses deux courbes avant de se rejoindre se transforment en lignes droites. C'est un arc hindou à quatre cintres mais simplifié à la manière des architectes turcs qui remplacent les deux courbes supérieures par des lignes droites. Le petit chapiteau qui sert de base à la colonnette de la fenêtre méridionale (fig. 6) est aussi entiè-

rement turc avec son décor de triangles. On voit de pareils chapiteaux à Constantinople datant du règne de Selim II (1566—1574). Des visages humains sculptés et encastrés dans les murs extérieurs se voient au monastère de Rila en Bulgarie. La face occidentale du chapiteau de cette colonnette est décorée d'une rosette dont le caractère est aussi purement musulman (fig. 7) — elle est formée de ces petits cônes à trois faces dont se composent les ornements sculptés en stalactite des mosquées musulmanes. Le même caractère musulman ont aussi les deux ornements sculptés dans le tympan au-dessus de cette fenêtre — ils se voient partout dans la décoration des mosquées de Constantinople et ils se distinguent tout à fait des pareils ornements (bandes entrecroisées et cercles reliés) bysantins. Le même caractère a aussi l'animal sculpté dans ce tympan de la fenêtre septentrionale (fig. 7b). De pareils animaux se retrouvent à Bagdad et à Diarbekir. La croix sculptée du milieu de ce même tympan existe dans les manuscrits bulgares et serbes de la fin du XV et du XVI siècle.

Les conclusions auxquelles nous amène cet examen des éléments de la sculpture décorative se trouvent renforcées par l'examen des deux autres églises : des arcs turcs couronnent deux niches et deux fenêtres de l'église Saint-Nicolas (fig. 8, 10 et 11) qui est l'oeuvre de ces mêmes maîtres-maçons qui construisirent Saint-Georges. Ceci ressort d'une manière plus évidente encore si on étudie les détails de la construction et surtout le caractère du linteau supérieur de la partie méridionale de cette église (fig. 9). Mais l'église de Sainte-Petka possède aussi une particularité qui la rattache à l'époque turque — la porte est couronnée par un large arc surbaissé — qui est un des arcs les plus typiques de l'architecture turque (fig. 12). Les restes de peintures murales dans cette église rappellent les peintures de l'église de Poganovo en Bulgarie faites en 1500 (fig. 13—17). L'église Saint-Georges avait aussi des peintures que Konakov a daté de même du XV—XVIe siècle.

Ainsi ces trois églises ont été construites vers 1500 par des maîtres-maçons bulgares qui avaient travaillé à la construction de mosquées turques.

Les vieilles croix tombales (fig. 18) des cimetières qui se trouvent près de ces églises sont extrêmement intéressantes. Les figures qui y sont gravées portent des croix dans leurs mains levées.

Preuves de conscience nationale chez les Bulgares pendant le XVIIe siècle. Par Iv. Dujčev.

L'auteur a posé le problème suivant : faut-il prendre à la lettre l'affirmation du premier historiographe bulgare des temps modernes, le moine de Chilendar (Athos) Paisij, que le peuple bulgare vivait à son époque, et encore plus au cours des premiers siècles de la domination turque, privé de toute conscience nationale ? L'abondant matériel historique que nous possédons concernant l'histoire du mouvement catholique bulgare au XVIIe siècle nous offre la possibilité de donner une réponse négative. L'analyse détaillée peut y découvrir l'usage du nom national „Bulgare“ dans le sens moderne — comme une détermination ethnique — la conscience de la Bulgarie comme unité ethnique et géographique, l'intérêt pour le passé de son peuple, l'amour pour son pays natal ; le vouloir de lutter contre les oppresseurs étrangers et par le moyen d'une lutte

bien organisée et centralisée de se délivrer de la domination des Turcs; enfin la rébellion dite de Ciprovci en 1688 est une preuve de plus de l'existence de ces sentiments chez le peuple bulgare. L'auteur conclut donc qu'on peut trouver des preuves de conscience nationale chez les Bulgares déjà aux premiers siècles de la domination turque bien longtemps avant Paisij.

La Macédoine dans la correspondance du prof. Marine Drinoff. Par P. Dinèkoff.

Dans la décade qui précède la délivrance de la Bulgarie, Marine Drinoff se manifeste comme une personnalité de premier ordre dans la vie intellectuelle bulgare. À la fin de 1858, il vient en Russie où il fait ses études universitaires; puis il entreprend un voyage en Europe occidentale pour recueillir des documents sur l'histoire bulgare. En 1869, il est élu président de la Société littéraire bulgare à Braïla, et en 1873, il est nommé professeur de slavistique à l'Université de Kharkov. Ainsi Drinoff commence à jouer un rôle important dans la vie culturelle bulgare. Il impose ses idées dans le débat au sujet de l'orthographe bulgare et c'est lui qui fixe les directives de la culture bulgare. En tant que savant, il jouit d'un grand prestige. Ses vastes intérêts et ses profondes idées se révèlent non seulement dans ses ouvrages et ses articles, mais aussi dans sa riche correspondance avec les Bulgares les plus éminents de cette époque.

Mais son influence sur la vie intellectuelle bulgare ne cesse de croître aussi après la Délivrance. C'est lui qui le premier fut nommé ministre de l'instruction publique du nouvel État. Il est vrai qu'il quitte promptement la Bulgarie avec les employés russes de l'Occupation, mais il ne rompt pas ses relations avec son pays originaire, il conserve toujours un vif intérêt pour la vie bulgare et entretient une correspondance incessante avec les représentants de l'activité intellectuelle et sociale en Bulgarie. Dans cette correspondance, la question macédonienne occupe une des premières places.

Cet article contient 9 lettres, de 1866 à 1869, écrites par Raïko Jinzifoff, ami intime de Drinoff à Moscou. Ces lettres sont très intéressantes à titre de documents concernant d'une part la biographie de Jinzifoff et d'autre part les tendances des intellectuels bulgares en Russie.

Nous publions ici en outre une lettre précieuse du slaviste éminent V. Jagić, datant de 1879, 3 lettres de 1888 à 1889, de Dimitry Matoff, ancien élève de Drinoff à l'Université de Kharkov et plus tard professeur à l'Université de Sofia; une lettre de 1889, d'Al. Chopoff, alors secrétaire général de l'Exarchat bulgare à Constantinople, et une lettre de 1889, de V. Oblak, slaviste connu, auteur de l'œuvre remarquable „Macedonische Studien“, Wien 1896.

Les lettres que nous publions ici se trouvent dans les archives de M. Drinoff, à la Bibliothèque Nationale de Sofia.

I. Snégarov. Une copie de l'histoire de Paissy conservée au monastère Préobrajénie.

Dans le monastère „Préobrajénie“ situé dans les environs de Ternovo est conservé une copie de l'histoire de Paissy exécutée par Vlad pope Petkov Gladitchov. Cette copie est elle-même une copie du moine de Hilendar Panlé-

léimone datant de 1809. Il est probable que Gladitschov a fait cette copie à Roustschouc entre 1809 et 1830.

Ce copiste, natif de Gabrovo, ne peut être que le citoyen de Plévène Vlad popa Petkov connu pour son patriotisme. Il a porté cette copie dans sa ville natale et de là à Plévène. On ne sait comment elle est arrivée au monastère „Préobrajénié“.

Ainsi qu'il ressort de l'introduction, Gladitschov a été poussé à copier l'histoire de Paissy par son grand amour pour le peuple; Gladitchov aimait l'étude; il avait lu l'histoire d'Ivan Raïtch et c'est en se basant sur elle qu'il fait quelques remarques critiques au sujet de certaines affirmations de Paissy.

La copie de Gladitchov appartient au second groupe de copies de l'histoire de Paissy, c. à d. qu'elle est de celles qui se permettent des altérations de l'original au point de vue de la langue et du texte. On relève un assez grand nombre d'analogies entre cette copie et la seconde copie de l'histoire de Paissy faite par le pope Stoïko Vladislavov (Sophroni Vrachansky) en 1781. Il y a pourtant des divergences entre les deux copies.

Comptes rendus et nouvelles littéraires

P. Dervingov. Mer et Terre. Rivages et Hinterland. Sofia 1942. Compte rendu d'I. Snégarov.

Dans ce petit ouvrage, l'auteur fait ressortir que les deux guerres mondiales sont avant tout des guerres pour des „espaces maritimes et des littoraux“. La possession du littoral égéen est une nécessité vitale pour le peuple bulgare. Ce littoral et la ville de Salonique entrent dans l'espace vital de la Bulgarie. L'histoire du peuple bulgare est mue par son aspiration vers le sud. Notre peuple a mené beaucoup de guerres pour l'acquisition du littoral égéen et de Salonique. M. Dervingov passe en revue ces guerres depuis l'époque la plus reculée.

La Bulgarie, qui participe dans la lutte mondiale actuelle, croit fermement qu'elle occupera la place qui lui revient dans l'Europe Nouvelle en acquerrant l'espace vital qui lui est fixé par l'histoire et l'ethnographie.

I. Douïtchev. La correspondance du pape Innocent III avec les Bulgares. Annuaire de la faculté historico-philologique. T. 38 (1942). — Compte rendu d'I. Snégarov.

Il nous est donné ici une édition critique des lettres échangées entre le pape Innocent III et le tzar Kaloyan au sujet de l'Union et du sacre de Kaloyan.

A l'aide de nombreux exemples, Douïtchev fait remarquer que l'édition de Theiner (*Vetera monumenta slavorum meridionalium*) et celle de Migne (*Patr. latina*) contiennent de nombreuses erreurs qui dans cette édition-ci ont été corrigées sur la base des registres papaux du Vatican étudiés par M. Douïtchev et d'après des extraits de quelques lettres de la *Gesta Innocentii papae III*.

L'édition en question est accompagnée de nombreuses remarques critiques et d'informations au sujet de chaque lettre avec des indexes et des facsimilés.

Nouveaux livres sur la Macédoine. — Compte rendu de P. Dinékov.

Peu après la libération de la Macédoine plusieurs écrivains bulgares ont parcouru ces terres légendaires bulgares qui depuis longtemps sont un des thèmes les plus chers de nos littérateurs. En l'espace d'une année ont paru un certain nombre de livres (descriptions, aperçus) sur la Macédoine qui n'ont pas une grande valeur littéraire mais reflètent de façon émouvante la joie et l'enthousiasme de la population bulgare en Macédoine.

L'écrivain Dobri Némirov donne ses impressions dans le livre „Qu'elle soit éternelle. En Macédoine“. Tout ce qu'il a vu là-bas a trouvé un écho émouvant dans son âme de poète et de fils aimant. Némirov parle avec enthousiasme du fort sentiment national de la population bulgare.

Stilian Tchilinguirov, président de la Société des Gens de Lettres, décrit avec une profonde tendresse la terre de Macédoine dans son livre „A travers la Macédoine“. En plus de ses observations personnelles, Tchilinguirov donne des informations sur le passé historique des villes de la Macédoine, et jette un coup d'œil rétrospectif sur les luttes des Bulgares de Macédoine pour l'indépendance de l'Eglise bulgare et la liberté politique.

Guéorgui Constantinov dans son livre „L'Âme de la Macédoine“ non seulement dépeint les sites de la Macédoine mais met en lumière les particularités psychologiques du Bulgare de Macédoine.

Sotir Nanev est un des premiers qui ont visité la Macédoine de suite après sa libération par les armées allemandes. Dans son livre „La Résurrection de la Macédoine 1941“ il décrit des scènes émouvantes de sa rencontre avec la population macédonienne.

Zlatka Tcholakova dit ses impressions dans le livre „La liberté de la Macédoine“. L'auteur a réussi à pénétrer l'âme du Bulgare de la Macédoine. Le récit est vif et plein d'émotion.

Nicolas Obréténov, Souvenirs des insurrections bulgares. Sofia, 1942 — Compte rendu de P. Dinékov.

Nicolas Obréténov a été le compagnon des grands révolutionnaires bulgares V. Levsky et Ch. Botev. C'est le fils de la légendaire „baba Tonka“ dont la maison à Rouschouc a été le centre de l'action révolutionnaire. C'est d'ici que partaient des courriers pour la Roumanie et l'intérieur de la Bulgarie.

Obréténov décrit l'époque où Midhat pacha était vali de Rouschouc et plus loin l'activité des bandes révolutionnaires sous la direction des voïvodes Panaiot Hitov et Philippe Totiou (1867). La seconde partie du livre est consacrée à Botev et à sa bande révolutionnaire dont Obréténov a fait partie. Le récit est simple, véridique et sincère. Le livre est précédé d'une préface du professeur Arnaudov qui a poussé Obréténov à écrire ces précieux souvenirs.

St. Tchilinguirov. Ce que le Bulgare a donné aux autres peuples. Sofia 1941 — Compte rendu de K. Mladénov.

M. Tchilinguirov a recueilli et groupé des informations sur des Bulgares qui ont participé dans la vie culturelle et sociale des peuples étrangers. Cette liste est loin d'être complète. Il aurait dû, entre autres, mentionner des Bul-

gares qui se sont distingués en Grèce, par ex. le peintre Apostol de Vodène, Péter Béron, Constantin Photinov, Ivan Siméonov du village de Terlis, Mihail Potli (Bodlev) d'Ohrida, M. Dimitza d'Ohrida, Pavel Bojigrobsky.

Maximilian Braun. Die Slaven auf dem Balkan bis zur Befreiung von der türkischen Herrschaft. Leipzig 1941. — Compte rendu de D. Jaranov.

M. Braun donne un exposé populaire de l'histoire des peuples slaves dans la péninsule Balkanique en faisant ressortir les moments les plus caractéristiques. Il affirme que les Slaves dans leur pays d'origine ont été „dans leur très grande majorité un peuple de race nordique“. On ne peut admettre cela sans réserve. Les Slaves ont été probablement du type „kourgan“ qui semble avoir été plus clair.

M. Braun remarque avec raison que „l'œuvre culturelle de Siméon a eu en réalité une importance mondiale“. Mais on ne peut s'expliquer pourquoi l'auteur néglige l'histoire du moyen-âge des Croates. D'autre part on ne peut soutenir l'affirmation de M. Braun au sujet du féodalisme dans la péninsule Balkanique.

La seconde partie du livre, où l'auteur parle des Slaves à l'époque turque se lit avec le plus grand intérêt.

Max Vasmer. Die Slaven in Griechenland. S. A. aus den Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften 1941. — Compte rendu de D. Jaranov.

Par cet apport, le slaviste de Berlin Vasmer remplit une lacune qui se faisait sentir après les ouvrages de Falmerayer, Hilverding et autres sur l'émigration des slaves en Grèce. L'auteur établit que les Slaves qui se sont établis en Grèce étaient de Slaves bulgares. Ceci ressort de particularités phonétiques des désignations slaves en Grèce: *ъ* avec *а* et rarement *я*, la grande nasale *ѣ* avec *о* + *н* dans les parties les plus méridionales de la Grèce. Vasmer établit que les Slaves ont immigré en Grèce par grandes masses, mais, selon lui, on ne peut admettre que la population grecque ait été exterminée ou aurait survécu seulement dans les villes. Il faut tout de même remarquer que cette question ne peut être complètement éclaircie tant qu'on ne disposera pas d'un matériel dialectique plus considérable.

Lebensraumfragen europäischer Völker. B. I Europa. B. II: Europas Koloniale Ergänzungsraume. Herausgegeben von Prof. Dr. K. H. Dietzel, Prof. Dr. Schmieder und Prof. Dr. H. Schmittheuner. Leipzig. 1941. — Compte rendu de D. Jaranov.

Ces deux tomes sont des recueils d'études de géographes allemands sur des questions vitales concernant des peuples européens. Il s'y trouve aussi quelques articles ayant trait à des questions bulgares. Le professeur Krebs affirme que 1,400,000 personnes se sont enfuies de la Turquie et se sont établies en Grèce ce qui n'est pas exact. Le nombre des réfugiés, en comptant les Arméniens, les Lazis et les Karamanlis s'élève à peine à 1,200,000 et ces émigrants

n'ont pas été établis uniquement dans la Macédoine méridionale et la Thrace égéenne ainsi que le croit Krebs. En Macédoine sud-occidentale il y avait en 1937 environ 330,000 Bulgares.

Ioakim Schoultze n'emploie plus la vague définition „Slaves de Macédoine“ dont il se servait dans son oeuvre précédente „La nouvelle Grèce“.

Willy Tchaika, parlant de la Dobroudja méridionale qui a été injustement enlevée à la Bulgarie en 1913, dit qu'au moment de son retour à la Bulgarie 100,000 Roumains ont émigré de cette région tandis que 40,000 Bulgares, venus de la Dobroudja septentrionale y immigraient. En réalité 91,000 Roumains (des Tzintzaris) ont émigré, tandis que de la Dobroudja septentrionale venaient s'établir dans celle du sud 68,000 Bulgares et auparavant 28,000.

Herbert Wilhelmi a écrit une étude „Le peuple bulgare et la capacité d'espace de l'Etat bulgare“ qui se distingue par sa sympathie pour le peuple bulgare et sa compréhension des besoins vitaux de ce peuple.

Otto Maul dans son article „L'espace ethnique et l'espace territorial de la Yougoslavie“ soutient, même maintenant après la débacle de la Yougoslavie, des affirmations naïves et des opinions erronées au sujet de la population de la Macédoine.

A. Rosetti. Istoria limbii române III. Limbile slave meridionale. București. 1940. — Compte rendu de C. Mirtchev.

Cet ouvrage fait ressortir clairement l'importance de l'influence slave sur la langue roumaine.

De même que Miclochich et plus tard Densuchianu, Rosetti considère le VII et le VIII siècle comme la période où ont commencé à pénétrer dans la langue roumaine des emprunts bulgares. Rosetti admet que la forte influence bulgare a été due à l'emploi simultané des deux langues, provoqué par la fusion des deux éléments ethniques bulgare et roumain. Cependant il fait erreur quand il affirme que la complète assimilation de l'élément slave est dû à la supériorité de la culture roumaine et non pas à la supériorité numérique de la population roumanisée. Le grand nombre des termes slaves de la vie culturelle (termes d'agriculture, etc.) qui se rencontrent dans la langue roumaine réfute sa thèse.

Au sujet du double reflexe des nasales du vieux bulgare dans la langue roumaine, Rosetti se range à l'opinion très admissible de Densuchianu que nous avons là le reflet de deux époques historiques dans l'évolution de la phonétique bulgare. L'ouvrage de M. Rosetti fait ressortir clairement et systématiquement l'influence bulgare sur la langue roumaine et l'origine bulgare des plus anciens emprunts slaves.

Στ. Π. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη μελετήματα. I. Αί περί τὸν Στρομόνα καὶ τὴν Θεσσαλονίκην σλαβικαὶ εἰσοικήσεις κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Διοικητική Ιστορία τοῦ δήμου Θεσσαλονίκης. Salonique 1939. Compte rendu de I. Douitchev.

La tendance de l'auteur de cette étude est de prouver que la Macédoine n'a jamais cessé d'être grecque même au début du moyen âge quand elle était peuplée par une dense population slave. Les sources historiques témoignent,

clairement que les Slaves, au cours de leurs invasions, ont ravagé les régions conquises, que l'ancienne population a fui et que les Slaves se sont établis dans les localités abandonnées. Une nombreuse population slave vivait dans les environs de Salonique et, comme cela est mentionné dans les „Miracles de Saint Dimiter de Salonique", elle attaquait souvent cette ville dans le but de la conquérir. D'ailleurs, dans la ville même il y avait tant de Slaves que tous les Saloniquistes parlaient „à la manière slave", comme l'affirme la vie de Saint Méthode de Salonique. L'essai que tente K. pour atténuer l'importance de cette information ne fait que l'exposer en tant que savant. De même, le doute qu'il exprime relativement à l'inscription de Siméon de 904 concernant la frontière de l'Etat bulgare près de Salonique est dénué de tout fondement.

Βασιλείου Πετρούνια, *ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος*. Athènes 1938. — Compte rendu de C. Mladénov.

Cet ouvrage est un manuel d'histoire de la Grèce à partir de 1453. L'auteur, de même que tous les savants grecs, ne perd jamais de vue le but principal qui est de vanter tout ce qui est grec. Selon lui, beaucoup de chrétiens à l'âme faible se sont convertis à l'islamisme, mais c'étaient surtout des Slaves et des Albanais et très peu de Grecs. Même en admettant que ceci soit vrai, il faudrait imputer ces crimes en grande partie à certains évêques grecs qui prêtaient aide aux autorités turques et abandonnaient leurs ouailles. Il est notoire que la conversion forcée des Bulgares de Tchépino (les Rhodopes) a été facilitée par l'évêque grec de Plovdiv.

L'affirmation de l'auteur qu'au cours des luttes pour la libération de la Macédoine les bandes bulgares terrorisaient la population pour qu'elle devienne bulgare est un mensonge infâme. Cette invention grecque se répand à dessein afin de justifier le massacre par les andartes grecs de la population bulgare, entre autre le massacre dans le village de Zagoritchani (région de Kostour).

Sans aucun fondement sont les accusations de l'auteur de cet ouvrage contre les Bulgares au sujet de la guerre interalliée et de l'extension de la guerre mondiale dans les Balkans.

